

fotolia

fotolia

fotolia

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

FUNDACJA
PAN
POLSKIEGO
ACADEMICZNEGO
INSTYTUTU
UMIĘTNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

fotolia

fotolia

Model wczesnej interwencji i adaptacji zawodowej P III.

Program profilaktyczno-terapeutyczno-readaptacyjny
dla młodzieży w wieku 15 – 19 lat, zagrożonej wykluczeniem
społecznym z powodu nadużywania multimediiów.

(P III. zawierający K1-K10)

© Copyright by Fundacja Polskiej Akademii Nauk O/Lublin, Lublin, Warszawa 2014
Wszelkie prawa zastrzeżone.

Autor:
dr hab. Beata Maria Nowak

Recenzja:
dr hab. Iwona Niewiadomska, prof. KUL
dr hab. Anna Kieszowska

Opracowanie stylistyczne:
Magdalena Król

Projekt okładki:
Magdalena Król

ISBN 978-83-64161-07-0

Lider projektu:
Fundacja Polskiej Akademii Nauk Oddział w Lublinie
„Nauka i Rozwój Lubelszczyzny”

Partnerzy:
Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej, Fundacja ADYS

Wydawca:

Drukarnia „ER-ART PLUS” Eliza Kwiatkowska-Dziewa
20-403 Lublin, ul. Radzikowska 27-29

Druk i oprawa:
Drukarnia „ER-ART PLUS”

Spis treści

Koncepcja ZIP3: modelu wczesnej interwencji
socjalnej wobec młodzieży w wieku 15 – 19 lat,
zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu
nadużywania multimediów – MODEL MAZOWIECKI | 7

K1.: Praktyczny przewodnik metodologiczny
(*Practical Methodology*) | 23

K2.: Metodologia badawcza oraz raport diagnostyczny
w temacie (*Research & Knowledge*) | 41

K3.: Metodologia analityczna procesów w temacie
(*Diagnosis & Analysis*) | 51

K4.: Podręcznik metodologiczny i praktyczny planowania
i określenia strategii interwencji i profilaktyki w temacie
(*Planning & Strategy*) | 65

K5.: Zestaw wszystkich potencjalnych instrumentów
do użycia w ramach programu i co najmniej jeden konkretny
instrument pilotażowy (*Programs & Instruments*) | 73

K6.: Podręcznik procedury implementacji
i szkoleniowo-doradczy (*Implementation Procedures*) | 107

K7.: Podręczniki dla współpracy interesariuszy i instytucji
(*Institutional Cooperation*) | 117

K8.: Podręcznik i metodologia ewaluacji efektywności
programów (*Evaluations of Efficiency*) | 125

K9.: Przewodnik potencjału rozgłosu, promocji
i włączenia w główny nurt polityki wraz ze strategią
upowszechniania (*Publicity & Mainstreaming*) | 135

K10.: Praktyczny przewodnik określający zastosowania,
sposób wdrażania i stosowania programu (*Success & Usage*) | 141

Spis rysunków i tabel | 146

Konceptcja ZIP3: modelu wczesnej interwencji
socjalnej wobec młodzieży w wieku 15 – 19 lat,
zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu
nadużywania multimediiów – MODEL MAZOWIECKI

A. Uzasadnienie idei ZIP3 ze względu na możliwości realizowania profilaktyki kreatywnej

Przekazy multimedialne determinują kulturę społeczną, proces wychowania, kształcenia i socjalizacji, kształtują postawy ludzkie, systemy wartości, aspiracje i plany życiowe. Jest to wspomaganie edukacyjne zarówno dobroczynne, jak i generujące wiele zagrożeń dla formowania się osobowości młodych ludzi. Bezrefleksyjne, nieumiejętne i nieograniczone korzystanie ze środków masowego przekazu prowadzi bowiem do uzależnienia, dezintegracji osobowości i degeneracji społecznej oraz destrukcji rodziny. Problem uzależnienia od multimedii jest wprawdzie stosunkowo nowy, ale coraz bardziej nabrzmiewający. Pierwszych internetoholików odnotowano już w 1993 roku. Badania przeprowadzone w styczniu 2000 roku wykazały, że prawie połowa internautów to ludzie młodzi w wieku 18-25 lat. Pięć lat później oszacowano, że odsetek Polaków korzystających z Internetu zbliża się do 11% ogółu społeczeństwa¹. Trudno jest jednak wskazać, jak powszechny jest obecnie w Polsce problem patologicznego korzystania z multimedii, gdyż nie przeprowadzono w ostatnim czasie kompleksowych (z uwzględnieniem różnych rodzajów mediów), ogólnopolskich badań nad tym zjawiskiem.

Powszechność narzędzi cyberprzestrzennych i telekomunikacyjnych, stosunkowo niska ich cena oraz łatwość w zdobyciu umiejętności ich obsługi sprawia, że z tych nowych mediów korzysta, a coraz częściej ich nadużywa coraz większa liczba ludzi, niezależnie od płci, wieku, poziomu wykształcenia, statusu społecznego czy stanu zdrowia.

W Polsce brak jest profesjonalnie opracowanych programów w zakresie profilaktyki uzależnień od multimedii. Niewystarczające są też działania podejmowane w tym zakresie przez szkoły – niewielki i pobieżny jest udział omawianej problematyki w strukturze realizowanych programów. Symptomatyczne jest przy tym podejmowanie przez szkoły nieudolnych i opartych o założenia profilaktyki defensywnej, prób oddziaływań profilaktycznych w tym zakresie. Niepokojący jest brak ogniwa diagnozy, ewaluacji oraz monitorowania zmian zachodzących w środowisku szkolnym pod wpływem przeprowadzonych działań. Na polskim rynku edukacyjnym brak jest narzędzi rzetelnie i kompleksowo diagnozujących problem uzależnień od multimedii. Diagnostyka tego problemu oparta jest na amerykańskich testach, ukierunkowanych jedynie na samoocenę osób badanych i w ograniczonej mierze identyfikujących problemy związane z określonym rodzajem uzależnienia multimedialnego. Zjawiska te mają jednak wspólne podłoże, a ich przyczyny, objawy i skutki interferują ze sobą. Dlatego też istnieje zasadność opracowania zintegrowanego programu profilaktyki uzależnień młodzieży od multimedii.

Przyczyny patologicznego korzystania z multimedii

Uzależnienie od multimedii traktowane jest jako uzależnienie czynnościowe i powstaje – podobnie

¹ D. Sikorski, Uzależnienie od Internetu. Caritas 2005, 11. <http://nowezycie.archidiecezja.wroc.pl/numery/122005/04.html>.

jak i inne rodzaje uzależnień - na podłożu psychospołecznym i neurobiologicznym. Wciąż się poszerza się jednak zakres czynności uzależniających (emocjonalnie silnie angażujących i dostarczających w krótkim czasie silnych gratyfikacji) wywołujących specyficzne kompulsywno - obsesyjne, nałogowe zachowanie. Wykonywanie tych czynności silnie wzmacnia nawyk i może prowadzić do nałogu u jednostek wykazujących ku temu predyspozycje - posiadających deficyty lub defekty psychologicznych i neurobiologicznych mechanizmów samoregulacji emocjonalnej i behawioralnej, które są powiązane z deficytami zasobów radzenia sobie w sytuacjach stresogennych. Czynności te uzależniają, gdyż kompensują podmiotowe deficyty lub odwracają uwagę od defektów i blokują szanse na konstruktywną zmianę i rozwój jednostki².

Generalnie przyczyny uzależnień są zróżnicowane i złożone. Najczęściej są wyróżniane³:

- *przyczyny biopsychiczne*: podmiotowa podatność na uzależnienie (nadmierna pobudliwość emocjonalna – neurotyzm); niska odporność na stres; zaburzenia rozwoju osobowości (psychopatia); uszkodzenie mózgu (charakteropatia); choroby somatyczne oraz traumatyczne przeżycia z dzieciństwa;
- *przyczyny psychospołeczne*: brak lub niemożność zaspokojenia potrzeb psychicznych wynikających z niepowodzeń życiowych (szkolnych, zawodowych, sportowych, społecznych, seksualnych); podejmowanie strategii unikowych, w tym angażowanie się w czynności zastępcze (ucieczka w świat iluzji i pozorów);
- *przyczyny kulturowe*: efekt stylu życia w określonych grupach społecznych - akceptowanie patologicznych zachowań (alkoholizowanie się, narkotyzowanie, hazard, nadużywanie multimediów, prostytutka etc.) i uznanie ich za obowiązujący społecznie standard.

Skutki patologicznego korzystania z multimediów

Konsekwencje wynikające z nadmiernego korzystania z multimediów są determinowane nadużywaniem określonego rodzaju mediów:

Infoholizm generuje szereg zagrożeń w sferze psychicznej i zdrowotnej kondycji człowieka. *Skutki psychiczne*: kreowanie alternatywnej tożsamości lub utożsamienie się z postacią wirtualną; zaburzenia pamięci krótkotrwałej, koncentracji uwagi i myślenia przyczynowo – skutkowego; poczucie pustki i dezorientacji; drażliwość; wybuchy agresji; nerwica natręctw, przymus „bycia zalogowanym”, stany depresyjne, a w skrajnych przypadkach próby samobójcze, padaczka ekranowa i uzależnienie psychiczne⁴. *Skutki zdrowotne*: bezsenność, brak prób zaspokojenia potrzeby snu i jedzenia; zaburzenia narządu wzroku; migreny, ból pleców, karku, szyi i nadgarstków oraz skurczy mięśni i urazów kości ogonowej⁵. *Skutki społeczne*: utrata potrzeby kontaktu z realnym światem, zaburzenia w komunikacji interpersonalnej prowadzonej w świecie rzeczywistym (konflikty rodzinne i rówieśnicze, zanik życia towarzyskiego); cyberprzemoc i ceberagresja; piractwo komputerowe i sieciowe oraz cyberterrorizm; zaburzenia we współżyciu seksualnym, rezygnacja ze zobowiązań społecznych; nadmierne korzystanie z praw; zanik granic działania i poczucie nieograniczonej wolności.

2 R. Poprawa, *Problematyczne używanie Internetu – nowe wyzwanie dla psychologii zdrowia*, [w:] M. Górnik - Durose i J. Mateusiak (red.), *Psychologia zdrowia: konteksty i pogranicza* Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2011.

3 m.in.: K. Pluciński, *Osobowościowe uwarunkowania uzależnienia od Internetu*, <http://free.polbox.pl/k/konpluc/KUL.htm>; R. Carlson, J. Buchter, S. Mineka, *Psychologia zaburzeń*, GWP, Gdańsk 2003; K. Chak, *Shynnes and Locus of Control as Predictors of Internet Addiction and Internet Use*, *CyberPsychology and Behavior*, 2004, 7(5); B. Szmajdziński, *Uzależnienie od Internetu*, 2005 – <http://poradypsychologa.pl/uzaleznienie-internet-IAD-osobowosc>; C. Guerreschi, *Nowe uzależnienia*, Wyd. Salwator, Kraków 2006; K. Young, *Uwolnić się z sieci. Uzależnienie od Internetu*, Wyd. Księgarnia Świętego Jacka, Katowice 2009. J. Góźdź, *Osobowe i społeczno – demograficzne uwarunkowania typów uzależnienia od Internetu*, „*Pedagogika Społeczna*” 2011, nr 2 (40).

4 M. Tanaś (red.), *Pedagogika @ Środki informatyczne i media*, Impuls, Warszawa – Kraków 2005.

5 J. Bednarek, *Zagrożenia w cyberprzestrzeni*, [w:] M. Jędrzejko (red.), *Patologie społeczne*, Wyd. WSH im. Aleksandra Gieysztor, Pułtusk 2006.

Fonoholizm wywołuje skutki podobne do wszystkich uzależnień behawioralnych, a ponadto ubożenie języka, wygaszanie innych zainteresowań oraz stopniowe izolowanie się od interakcji w świecie rzeczywistym na rzecz używania i manipulowania telefonem. Brak telefonu komórkowego bywa odczytywany jako przejaw alienacji społecznej. Najbardziej zagrożona tym rodzajem uzależnienia jest młodzież wielkomiejska⁶. Z badań wynika, że 27% młodych ludzi wykazuje symptomy uzależnienia od telefonu komórkowego (silne zaniepokojenie w przypadku jego czasowego braku lub zagubienia (raport TNS OBOP). W 2008 roku na terenie województwa mazowieckiego zostały przeprowadzone badania, które wskazują na negatywne skutki nauzywania telefonii komórkowej: operowanie telefonem komórkowym zajmuje badanej młodzieży 5 – 10 godzin dziennie; zdecydowana większość nie wyłącza telefonu na noc oraz używa go w kinie, przy rodzinnym obiedzie oraz podczas lekcji szkolnych⁷.

Telemania skutkuje zaburzeniami w rozwoju fizycznym dzieci i młodzieży, niekorzystnymi zmianami w sferze poznawczej, emocjonalnej i motywacyjnej oraz większą podatnością na manipulację⁸. Nieinterpretowany przekaz zastępuje sądy i oceny młodego odbiorcy⁹. Pojawiają się problemy z odróżnieniem fikcji od rzeczywistości oraz bezkrytyczne przyjmowanie informacji, co nie sprzyja samodzielności myślenia i refleksji nad oglądanymi treściami. Szybka akcja powoduje zatarcie przerwy pomiędzy bodźcem i reakcją, co blokuje nadawanie znaczeń odbieranym treściom i wywołuje nasilające się nieświadome naśladownictwo mięśniowe, które skrajnych przypadkach może prowadzić nawet do ataków epilepsji (Jędrzykowski, 2011)¹⁰.

Reasumując, uzależnienie od multimediów prowadzi do marginalizacji i wykluczenia społecznego. Dlatego też zachodzi konieczność prowadzenia silnych oddziaływań profilaktycznych i terapeutycznych w oparciu o rzetelną diagnozę oraz pedagogiczno – psychologiczną prognozę. Służyć temu będzie innowacyjny program wczesnej interwencji w obszarze przeciwdziałania marginalizacji i wykluczenia młodzieży z powodu nadużywania multimediów, który będzie skonstruowany w oparciu o identyfikację zasobów beneficjentów i ukierunkowany na wypracowanie alternatywnych aktywności i rozwój potencjałów młodzieży zagrożonej uzależnieniem.

Działania ZIP3 obejmują zakres profilaktyki kreatywnej adresowanej do młodzieży, która w stopniu wyższym niż przeciętny jest narażona na rozwój problemów związanych z nadużywaniem multimediów.

Podłożem kształtowania się nałogowych wzorców zachowań jest warunkowanie zarówno klasyczne, jak i instrumentalne. Wzmocnieniem pozytywnym jest tu obniżenie napięcia psychicznego (pozbycie się dystresu) oraz poprawa nastroju. Poprzez wielokrotne powtórzenia danej czynności, określone zachowanie utrwala się na tyle mocno, że prowadzi do uzależnienia. Przedstawicielem behawioralnego podejścia do problematyki mechanizmu powstawania uzależnień jest S. Caplan¹¹, który wyróżnił trzy typy czynników aktywujących powstanie i rozwój uzależnienia (rys. nr 1).

6 E. i W. Łuczak, *Zagrożenie młodzieży uzależnieniem od telefonów komórkowych*, [w:] M. Jędrzejko, W. Bożejewicz (red.), *Człowiek w sieci zniewolonych dróg*, Pułtusk 2007; M. Jędrzejko, A. Traper, *Mechanizmy uzależnienia w wielkiej Sieci*, Wyd. Pedagogium, Warszawa 2010.

7 M. Jędrzejko, A. Traper, *Mechanizmy uzależnienia...*, op.cit.

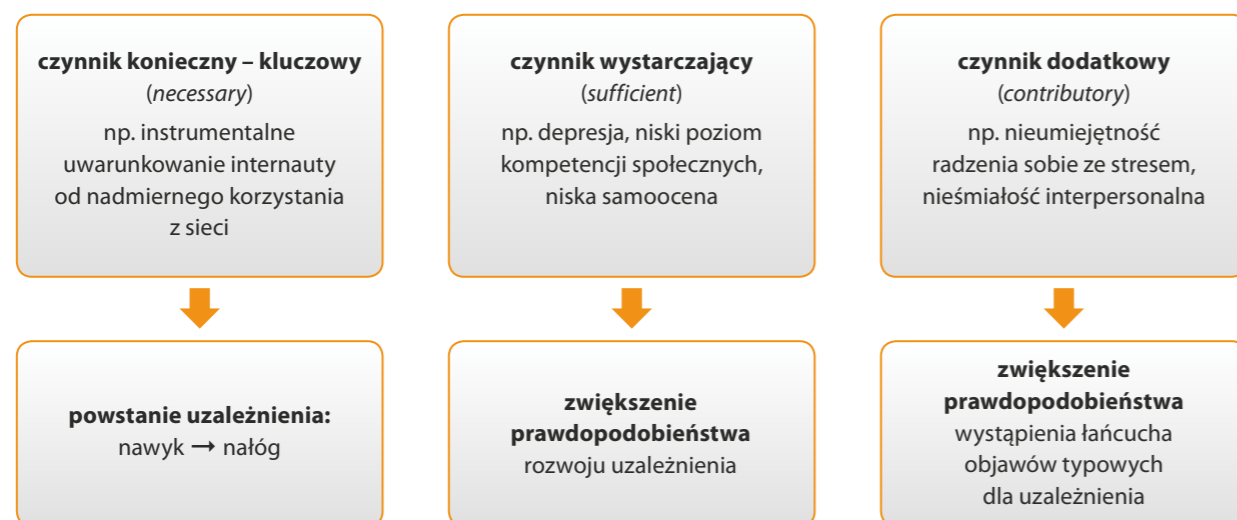
8 M. Braun-Galkowska, *Telewizyjne dzieci*, „*Edukacja i Dialog*”, 6/95; J. Izdebska, *Rola mass mediów w kształtowaniu przez dziecko obrazu świata*, [w:] W. Strykowski (red.), *Media i edukacja*, Poznań 2000.

9 D. de Kerckhove, *Powłoka kultury*, Warszawa 2001, s. 27-33.

10 J. Jędrzykowski, *Dziecko w świecie multimediów – szanse i zagrożenia*, [w:] *Technologie informacyjno-komunikacyjne w procesie kształcenia*, J. Jędrzykowski (red.), Zielona Góra 2011.

11 S. Caplan, *Preference for online social interaction: A Theory of problematic Internet use and psychosocial well-being*, „*Communication Research*” 2003, 30.

Rys. 1. Kognitywno - poznawczy model etiologii nałogów

Źródło: opracowanie własne (na podstawie: S. Caplan, *Preference for online ...*, op.cit.)

Wyróżnione w modelu S. Caplana czynniki wystarczające i dodatkowe można określić jako uwarunkowania podmiotowe, związane z kompetencjami społecznymi i cechami osobowości. W programie ZIP3 uwzględniono kryteria wskazujące na podwyższone ryzyko uzależnienia młodzieży od multimediów:

- dużą częstotliwość korzystania ze środków masowego przekazu;
- duży wymiar czasu korzystania z multimediów.

W szerokim rozumieniu profilaktykę należy postrzegać jako zapobieganie istniejącym, ale też spodziewanym zagrożeniom życia i zdrowia człowieka. Służy temu realizacja działań ukierunkowanych na zahamowanie rozwoju negatywnie ocenianych zjawisk przez systematyczne i kompleksowe oddziaływania ochronne.

Profilaktyka *kreatywna* jest ukierunkowana na pozytywne środki i sposoby działania, za pomocą których są kształtowane i wzmacniane postawy chroniące i uodparniające jednostki przed podejmowaniem zachowań ryzykownych. W toku realizacji profilaktyki kreatywnej jednostki i grupy społeczne są przygotowywane do konstruktywnego radzenia sobie w świecie pełnym zagrożeń. Rozwijane są ich umiejętności społeczne, poznawcze i emocjonalne. Przez promowanie zaś zachowań prospołecznych i edukację w zakresie przestrzegania norm i zasad społecznych, silnie jest wzmacniany proces socjalizacji.

W zakresie oddziaływań profilaktycznych szczególną troską społeczną powinny być otoczone rodziny lokujące się w grupie rodzin ryzyka społecznego – funkcjonalne wprawdzie, ale wrażliwe na zmiany i szczególnie zagrożone w sytuacji kryzysu sytuacyjnego. Kierowana do nich profilaktyka kryzysu rodziny powinna mieć na celu wzmacnianie podstawowych wymiarów funkcjonowania ich systemów oraz kształtowanie, rozwijanie i wzmacnianie tych cech psychospołecznych członków rodziny, które mogą stanowić czynniki chroniące – kompetencje społecznych, umiejętności rozpoznawania zagrożeń, szybkiego reagowania w sytuacji utraty stabilności życia rodzinnego, podejmowania działań uprzedzających, odpowiednich strategii zaradczych oraz umiejętności przewidywania sytuacji trudnych¹². Strategie podejmowane wobec rodziny z obszaru ryzyka społecznego i realizowane zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i grupowym, powinny odpowiadać konkretnym rodzajom zagrożeń (tabela nr 1).

12 B.M. Nowak, *Rodzina w kryzysie, Studium resocjalizacyjne*, PWN, Warszawa 2011 (dodruk: 2012).

Tabela 1. Strategie postępowania w profilaktyce rodzinnej

Strategie	Poziom profilaktyki	Działania podejmowane w ramach postępowania profilaktycznego
Informacyjne	wszystkie trzy poziomy	♦ dostarczanie informacji o skutkach nadużywania multimediów; ♦ wskazywanie grup podwyższonego ryzyka; ♦ wskazywanie źródeł zagrożeń społecznych (m.in. skutki globalizacji, bezrobocie, emigracja zarobkowa, źródła i mechanizmy zachowań agresywnych, przyczyny rozpadu rodzin i zmian w ich strukturze)
Edukacyjne (działania praktyczne)	wszystkie trzy poziomy	♦ realizacja kompleksowych programów profilaktycznych z akcentem na rozwój kompetencji społecznych, kształtowanie umiejętności niwelowania deficytów, umiejętności radzenia sobie w sytuacjach trudnych (kryzysowych) oraz eliminowania ich skutków
Alternatywne	wszystkie trzy poziomy	♦ wskazywanie alternatywnych sposobów wykorzystania czasu wolnego; ♦ rozwijanie potencjałów – uzdolnień, talentów, zainteresowań; ♦ kształtowanie umiejętności wykorzystywania zasobów wewnętrznych i zewnętrznych w sytuacji zagrożenia (kryzysu)
Interwencyjne	poziom drugi i trzeci	♦ zindywidualizowana pomoc w zaburzeniach funkcjonowania rodzinnego lub/i szkolnego (treningi psychologiczne i społeczne); ♦ grupy wsparcia rówieśniczego; ♦ profilowane programy edukacyjne
Zmniejszenia szkód	poziom trzeci	♦ psychologiczne oddziaływania, stosowane selektywnie w odniesieniu do jednostek i grup najwyższego ryzyka, dotkniętych trwałymi, psychologicznymi skutkami dysfunkcji rodzinnych (np. uzależnienie od internetu, gier komputerowych, telefonu komórkowego)

Źródło: opracowanie własne

W świetle powyższego, program profilaktyczno – terapeutyczno – readaptacyjny dla młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu nadużywania multimediów powinien być konstruowany na podstawie aktualnego stanu wiedzy dotyczącej czynników ryzyka, czynników chroniących i przetestowanych pozytywnie oddziaływań profilaktycznych.

Istotą profilaktyki kreatywnej jest podejmowanie wczesnej interwencji – krótkoterminowej, ale jednocześnie trafnej i dobrowolnie przyjmowanej oferty, skierowanej do młodzieży (w tym również do osób między 15. a 25. rokiem życia), która z powodu nadużywania multimediów zaczyna przejawiać zachowania dewiacyjne, co w konsekwencji może prowadzić do wykluczenia społecznego.

Zalety oddziaływań zapobiegawczych o charakterze kreatywnym, które znajdują odzwierciedlenie w działaniach ZIP3, to przede wszystkim:

- **proaktywność**, czyli podejmowanie działań zanim pojawią się zaburzenia w funkcjonowaniu jednostki na poziomie somatycznym, psychicznym i/lub społecznym. Reaktywny charakter mają działania terapeutyczne, które powinny być podejmowane w stosunku do osób wykazujących symptomy uzależnienia. Oddziaływania profilaktyczne, terapeutyczne oraz readaptacyjne prowadzone na podstawie metod interaktywnych oraz kierowanego uczestnictwa, a skoncentrowane na

kształtowaniu u młodzieży zagrożonej uzależnieniem i wykluczeniem kompetencji poznawczych i behawioralnych w toku doświadczania pozytywnych skutków określonego postępowania, mogą sprzyjać podwyższaniu ich zdolności poznawczych, samooceny oraz wyrównywaniu deficytów w społecznej komunikacji;

- **różnorodność inicjowanych działań** – zadania podejmowane w ramach interwencji selektywnej powinny obejmować różne sfery funkcjonowania - wzmacniać potencjał wewnętrzny, w tym przystosowawczy o charakterze psychicznym, społecznym, fizycznym i duchowym;
- **akcentowanie znaczenia osobistej odpowiedzialności adresatów programu za własną kondycję zdrowotną i rozwój osobisty.** Wspieranie jednostki przeżywającej kryzys psychologiczny, zagubionej i bezradnej oznacza udzielanie jej pomocy w kreowaniu własnego sprawstwa, czyli dostarczanie jej impulsów do tworzenia nowej wizji siebie w radykalnie zmienionej sytuacji życiowej. Poprawa własnego wizerunku jest możliwa jedynie wówczas, gdy jednostka na podstawie rzeczywistego doświadczania pożądanych zachowań nabędzie przekonania o własnych możliwościach. Zgodnie z teorią uczenia się społecznego, ludzie są w stanie samodzielnie wytwarzać czynniki środowiskowe pobudzające ich do działania. Mogą także działania te ukierunkowywać zgodnie ze standardem samowzmacniania ukształtowanego w toku modelowania społecznego;
- **zintegrowanie z kontekstem społecznym (kompatybilność z problemami danego środowiska)** - z uwagi na fakt, że konstruktywne zachowania człowieka wynikają zarówno z wpływów czynników indywidualnych, jak również z oddziaływań środowiskowych, w profilaktyce kreatywnej podkreślane jest wzmacnianie zarówno zasobów osobistych jednostki poddawanej oddziaływaniom profilaktycznym, jak też zasobów środowiskowych. Wielowymiarowość działań zakłada budowanie sieci wsparcia środowiskowego z akcentem na wsparcie grup rówieśniczych (zaangażowanie w działania profilaktyczno – terapeutyczno - readaptacyjne zróżnicowanych podmiotów – m. in. wychowawców, nauczycieli, rówieśników, członków rodziny, specjalistów z różnych dziedzin);
- **niskie koszty działania** – zaletą działań kreatywnych jest metodycznie stymulowana aktywność podmiotów oddziaływań oraz społeczne (nieodpłatne) wsparcie wolontarystyczne.

B. Uzasadnienie koncepcji ZIP3 ze względu na możliwości kształtowania czynników ochraniających młodzież przed uzależnieniem od multimediów

Zachowania związane z nadużywaniem multimediów prowadzące do wysokiego ryzyka marginalizacji społecznej młodzieży wynikają z zaspokajania istotnych dla człowieka potrzeb w sposób niezgodny z obowiązującymi normami. Zaspokajanie potrzeb za pomocą zachowań dewiacyjnych stanowi efekt niekorzystnej dystrybucji zasobów. Dlatego w ramach programów wczesnej interwencji socjalnej należy:

- rozpoznać specyfikę dystrybucji zasobów młodzieży, która prowadzi do preferowania zachowań dewiacyjnych lub zachowań konwencjonalnych w zakresie zaspokajania określonych potrzeb (profil dystrybucji zasobów towarzyszący zaspokajaniu potrzeb młodzieży poprzez nadużywanie środków masowego przekazu). Baza teoretyczna - mechanizmy wypracowane na gruncie koncepcji zachowania zasobów S. Hobfolla;
- kształtować taką dystrybucję zasobów, dzięki której młodzież może zaspokajać potrzeby w sposób pożądany społecznie (potrzeby młodzieży zaspokajane poprzez patologiczne korzystanie z multimediów oraz zachowania akceptowane społecznie, dzięki którym młodzież może zaspokoić te same potrzeby). Baza teoretyczna -mechanizmy wypracowane na gruncie koncepcji potrzeb A. Maslowa;

- wskazać takie metody i formy pracy z młodzieżą, które są ukierunkowane na kształtowanie umiejętności konstruktywnego zaspokajania określonych potrzeb na bazie korzystnej dystrybucji zasobów jednostkowych i społecznych.

Przesłanką uzasadniającą zainicjowanie działań w ramach ZIP3 stanowią wyniki badań, które wskazują, że młode osoby są w mniejszym stopniu zagrożone uzależnieniem od multimediów, gdy występuje u nich większe natężenie następujących czynników chroniących:

1. Preferowanie w sytuacjach trudnych strategii antyspołeczno-manipulacyjnych (niskie nasilenie – oddziaływania w zakresie reorientacji: od strategii reagowania instynktownego i emocjonalnego do strategii zadaniowych)
2. Preferowanie w sytuacjach trudnych strategii unikowych (niskie nasilenie – oddziaływania w zakresie reorientacji: od strategii unikowych do strategii zadaniowych)
3. Preferowanie w sytuacjach trudnych wytrwałości i działań przemyślanych (wysokie nasilenie – oddziaływania w zakresie:
 - *korzystnej dystrybucji zasobów podmiotowych* (przypisywanie im dużego znaczenia, spostrzeganie dużych zysków);
 - *korzystnej dystrybucji zasobów stanu* (przypisywanie im dużego znaczenia, spostrzeganie dużych zysków, poczucie niewielkich strat);
 - *korzystnej dystrybucji zasobów energetycznych* (przypisywanie im dużego znaczenia, spostrzeganie zysków);
1. Umiejętność nawiązywania głębokich kontaktów interpersonalnych (wysokie nasilenie – oddziaływania z zastosowaniem treningu kompetencyjnego)
2. Umiejętność rozwijania aksjo-normatywnych standardów wewnętrznych (wysokie nasilenie – oddziaływania ukierunkowane na pracę z rodziną w zakresie podnoszenia poziomu poczucia funkcjonalności rodziny w wymiarach:
 - *spójności*: kształtowanie poczucia wspólnoty, bliskości emocjonalnej, łatwości kontaktowania się i uzewnętrzniania swoich myśli i emocji, a także budowania zwartego systemu wartości i przekonań;
 - *adaptacyjności*: rozwijanie umiejętności konstruktywnego radzenia sobie z problemami rodzinnymi oraz współdziałania w pokonywaniu trudności, negocjowania w sytuacjach konfliktu interesów, wzajemnego uzupełniania się oraz wymieniania w rolach rodzinnych i obowiązkach; planowanie i realizacja wspólnych zainteresowań i rozrywek, rozwijanie zdolności do analizowania minionych doświadczeń i konstruktywnego wykorzystywania ich w organizowaniu przyszłości;
 - *wzajemnego zrozumienia*: rozwijanie empatii rodzinnej; kształtowanie umiejętności wzajemnego rozumienia motywów postępowania poszczególnych członków rodziny oraz otwartości na cudze komunikaty;
 - *niskiego poziomu trudności rodzinnych*: kształtowanie umiejętności kreatywnego rozwiązywania sytuacji trudnych oraz zintegrowanego przeciwstawiania się kryzysom.
1. Umiejętność rozwijania poczucia własnej skuteczności (wysokie nasilenie – oddziaływania ukierunkowane na rozwój struktur poznawczych i twórczych)
2. Odczuwanie strat w poczuciu własnej skuteczności (niskie nasilenie – oddziaływania w zakresie

kształtowania umiejętności podejmowania strategii zadaniowych ukierunkowanych na poszukiwanie alternatywnych, społecznie akceptowanych sposobów zaspokajania potrzeb oraz dążenia do samorealizacji - rozwój potencjałów)

3. Odczuwanie zysków w poczuciu własnej skuteczności (wysokie nasilenie - oddziaływania ukierunkowane na rozwój potencjałów)
4. Odczuwanie strat w formalnym (instytucjonalnym) wsparciu społecznym (niskie nasilenie – oddziaływania ukierunkowane na wypracowanie niskiego poziomu odczuwanych trudności szkolnych oraz kształtowanie umiejętności podejmowania aktywności w zakresie współpracy społecznej)
5. Odczuwanie strat w nieformalnym (pozainstytucjonalnym) wsparciu społecznym (niskie nasilenie – oddziaływania w zakresie kształtowania umiejętności poszukiwania wsparcia społecznego)
6. Odczuwanie zysków w nieformalnym (pozainstytucjonalnym) wsparciu społecznym (wysokie nasilenie – oddziaływania ukierunkowane na kształtowanie umiejętności podejmowania aktywności w zakresie współpracy społecznej, osiąganie sukcesów szkolnych oraz poczucie satysfakcji z podejmowanych relacji społecznych).

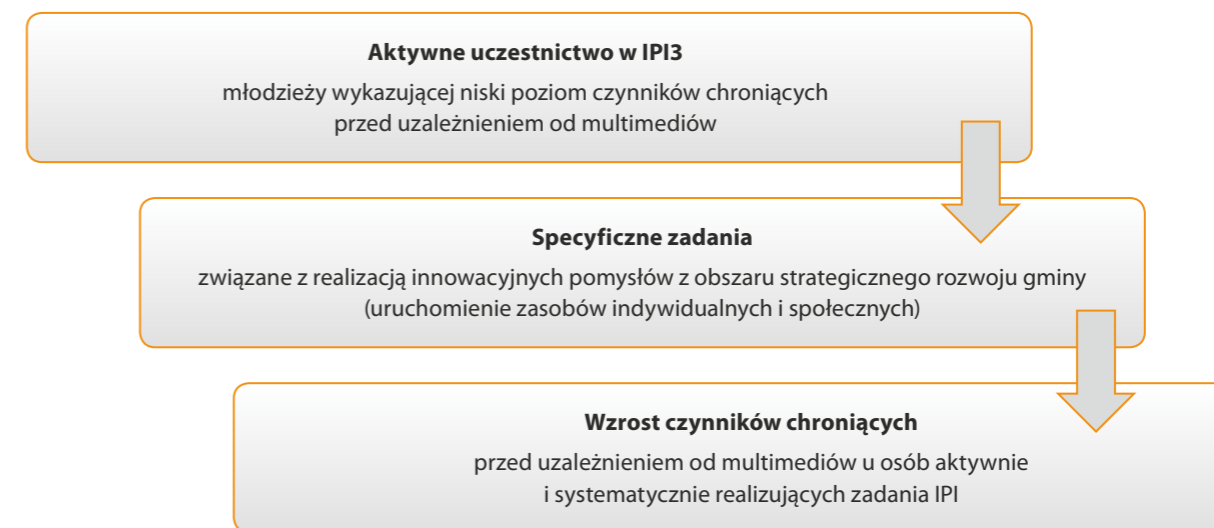
W stosunku do obecnej praktyki rzeczywista innowacyjność modelu tkwi w zastosowaniu podejścia kreatywnego, akcentującego znaczenie świadomej i odpowiedzialnej autokreacji własnego rozwoju osobistego i kondycji zdrowotnej. Zgodnie bowiem z teorią uczenia się społecznego, ludzie są w stanie samodzielnie wytwarzać czynniki środowiskowe pobudzające ich do działania. Mogą także ukierunkowywać je zgodnie ze standardem samowzmacniania ukształtowanego w toku modelowania społecznego.

Istota realizacji innowacyjnych pomysłów polega na tym, aby uruchomić psychologiczne mechanizmy kształtujące czynniki chroniące młodzież przed uzależnieniem od multimedii. Wczesna interwencja socjalna wobec młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu uzależnienia od multimedii powinna mieć charakter ciągłego procesu, w ramach którego podejmowane są oddziaływania profilaktyczno – terapeutyczno – readaptacyjne ukierunkowane na reorientację aktywności młodzieży z destrukcyjnej na konstruktywną, prowadzącą ją do samorealizacji. Młody człowiek może bowiem:

- kreować osobiste potencjały wskutek metodycznie stymulowanego rozwoju strukturalnych czynników procesów poznawczych i twórczych, co zmierza sukcesywnie do autokreacji nowych kompetencji indywidualnych i społecznych;
- zdobyć wiedzę na temat możliwości realizacji indywidualnych i społecznych celów;
- zdobyć umiejętności poruszania się w sieci relacji społecznych, korzystania z oferty pomocy zewnętrznej w sytuacjach kryzysowych oraz efektywnie przeciwdziałać psychicznym, emocjonalnym i/lub społecznym konsekwencjom stresu.

W projektowaniu działań ZIP3 istotne jest uświadomienie sobie związku pomiędzy zaangażowanym uczestnictwem a wzrostem poziomu czynników ochraniających młodzież przed uzależnieniem od multimedii, co ilustruje poniższy schemat.

Rys. 2. Związek pomiędzy zaangażowanym uczestnictwem młodzieży w działania realizowane w ramach ZIP3 a wzrostem poziomu czynników ochraniających ją przed uzależnieniem od multimedii i wykluczeniem społecznym

C. Charakterystyka działań w ramach ZIP3

Efektywny, innowacyjny model profilaktyki uzależnień młodzieży od multimedii ma charakter kreatywny. Jest to model cechujący się: **proaktywnością** przejawiającą się w podejmowaniu działań przed pojawieniem się zaburzeń w funkcjonowaniu jednostki na poziomie somatycznym, psychicznym i/lub społecznym; **integralnością**, która dotyczy łączenia działań z kontekstem społecznym; **wielowymiarowością**, która zakłada budowanie sieci wsparcia środowiskowego z akcentem na wsparcie grup rówieśniczych; **międzysektorowością, wielosektorowością i podejściem inter-instytucjonalnym**, które przejawiają się w działaniach prowadzonych w ramach zadań statutowych przez różnorodne instytucje i organizacje rządowe i pozarządowe (zaletą inter-instytucjonalnych działań kreatywnych jest niska kosztowność, metodycznie stymulowana aktywność podmiotów oddziaływań oraz nieodpłatne wsparcie wolontarystyczne); **interdyscyplinarnością**, czyli stosowaniem metod i technik oddziaływań wypracowanych na gruncie różnych dyscyplin naukowych; **wieloczynnikowością** obejmującą różne sfery funkcjonowania i przejawiającą się we wzmacnianiu potencjału wewnętrznego, w tym przystosowawczego o charakterze psychicznym, społecznym, fizycznym i duchowym.

Grupa docelowa: projekt jest skierowany do młodzieży w wieku od 15 do 19 roku życia z obszaru województwa mazowieckiego, zagrożonej „efektem jednostki dysfunkcyjnej” wskutek patologicznego korzystania z multimedii.

Użytkownicy produktu: podmioty realizujące wczesną interwencję socjalną: instytucje integracji społecznej: OPS, PCPR, CIS, KIS, szkoły ponadgimnazjalne, NGO i inne podmioty działające na rzecz młodzieży nieprzystosowanej społecznie: OHP, SOSW, OR-W, MOW, MOS, podmioty realizujące kryzysową interwencję rówieśniczą - liderzy młodzieżowi (studenci) oraz rodzice. Wszystkie kategorie osób i instytucje zaangażowane w realizację IP3 z uwagi na zakres ich działań podejmowanych wobec młodzieży nieprzystosowanej społecznie funkcjonują na terenie województwa mazowieckiego, a ich przedstawiciele zostaną zaangażowani w realizację projektu.

Efekty finalne wdrożenia modelu PI3:

- zwiększenie poziomu czynników ochraniających młodzież przed uzależnieniem od multimedii:

- zwiększenie poziomu kompetencji społecznych w zakresie skutecznego radzenia sobie w sytuacjach wymagających ekspozycji społecznej, asertywności i nawiązywania oraz podtrzymywania bliskich kontaktów interpersonalnych;
- usprawnienie komunikacji interpersonalnej w świecie rzeczywistym;
- zwiększenie świadomości poczucia wewnętrznej lokalizacji kontroli;
- zwiększenie poziomu poczucia własnej skuteczności;
- zwiększenie poziomu zaufania w stosunku do innych;
- zwiększenie poziomu poczucia własnej wartości (samooceny);
- uzyskanie korzystnej dystrybucji zasobów podmiotowych, stanu i energetycznych;
- zwiększenie częstotliwości preferowania konstruktywnych strategii zaradczych;
- zmniejszenie częstotliwości preferowania destrukcyjnych strategii zaradczych;
- zmniejszenie poziomu odczuwanych trudności rozwojowych rodziny;
- zmniejszenie poziomu odczuwanych trudności szkolnych;
- zwiększenie nasilenia sukcesów szkolnych;
- zwiększenie poczucia odpowiedzialności za siebie i innych;
- zwiększenie poziomu poczucia satysfakcji z podejmowanych relacji społecznych.
- ➔ zmniejszenie częstotliwości i wymiaru czasu korzystania z multimediów;
- ➔ reorientacja aktywności z destrukcyjnej na konstruktywną poprzez głębokie zaangażowanie w działania alternatywne;
- ➔ ukształtowanie postaw, zachowań i kompetencji prospołecznych zarówno u beneficjentów IP3, jak i u liderów młodzieżowych;
- ➔ zwiększenie osobistej odpowiedzialności beneficjentów IP3 za własną kondycję zdrowotną i rozwój oraz zdolność do zarządzania własnym życiem w toku doświadczania pozytywnych skutków określonego postępowania;
- ➔ uruchomienie zasobów środowiskowych w kształtowaniu zdrowego stylu życia u młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu nadużywania multimediów;
- ➔ podwyższenie skuteczności działań generowanej wzrostem motywacji młodzieży zagrożonej uzależnieniem multimediów do angażowania się w konstruktywne działania poprzez wykorzystanie programu rówieśniczego wzbudzania aktywności;
- ➔ niskie koszty wdrożenia modelu IP3 z uwagi na kompleksowe wykorzystanie wsparcia rówieśniczego oraz źródeł finansowania projektu znajdujących się w każdej gminie.

W celu zapewnienia właściwego i skutecznego wdrożenia innowacji, organami inicjującymi działanie programu powinny być władze gmin mazowieckich, przy czym społeczne cele działalności w ramach PI3 powinny być kompatybilne z zagadnieniami konstytuującymi strategię rozwoju każdej gminy. Podmioty odpowiedzialne za funkcjonowanie lokalnej społeczności powinny zapewnić odpowiednie zasoby ludzkie i warunki (m.in. techniczne, lokalowe i finansowe) do realizacji tego rodzaju programu.

Postulat uruchomienia działań ZIP3 przez władze gminy wynika z jej potencjału tkwiącego w:

- ➔ generowaniu nowych pomysłów w obszarze strategii rozwoju gminy;
- ➔ podejmowaniu elastycznych działań w ramach harmonogramu realizacji strategii rozwoju gminy, m.in. sferze społecznej (sytuacja demograficzna, warunki i jakość życia mieszkańców) oraz w obszarach takich jak: gospodarka i rynek pracy, stan infrastruktury technicznej, zagospodarowanie przestrzenne, środowisko przyrodnicze i ochrona środowiska naturalnego, obiekty dziedzictwa kulturowego;
- ➔ kształtowaniu postaw obywatelskich wśród młodzieży w oparciu o lokalne oddziaływania środowiskowe;
- ➔ możliwości adekwatnego dostosowania działań ZIP3 do zainteresowań młodzieży;
- ➔ wykorzystaniu naturalnych (optymalnych) warunków dla minimalizowania ryzyka występowania zachowań związanych z patologicznym korzystaniem z multimediów przez młodzież mieszkającą na terenie gminy;
- ➔ niewielkie koszty realizowania polityki społecznej na terenie gminy.

W działaniach programu wczesnej interwencji socjalnej powinny być wykorzystywane dobre praktyki wypracowane w postaci dwóch rodzajów inicjatyw: Akademickich Inkubatorów Przedsiębiorczości (AIP) oraz Inkubatorów Społecznej Przedsiębiorczości (ISP).

Akademickie Inkubatory Przedsiębiorczości (AIP) skupiają elitę młodych osób mających podstawy ekonomiczne, pasję i motywację do stworzenia własnej firmy i kreowania życia gospodarczego w Polsce. Ich misją jest budowanie sprzyjającego klimatu dla rozwoju przedsiębiorczości, umożliwiającego kreowanie nowej jakości wspierania przedsiębiorczości w Polsce, poprzez pomoc młodym ludziom w zakładaniu i rozwoju małych i średnich firm oraz tworzeniu innowacyjnych pomysłów biznesowych mających stanowić przewagę konkurencyjną polskiej gospodarki. Współpraca z AIP umożliwia połączenie teoretycznej wiedzy zdobytej podczas studiów z wiedzą praktyczną i założenie firmy najniższym kosztem, najszybciej i najłatwiej, przy minimalnym ryzyku. Aktualnie AIP funkcjonują przy 31 najlepszych uczelniach w Polsce – w ich ramach funkcjonuje ponad 1350 rozwijających się firm.

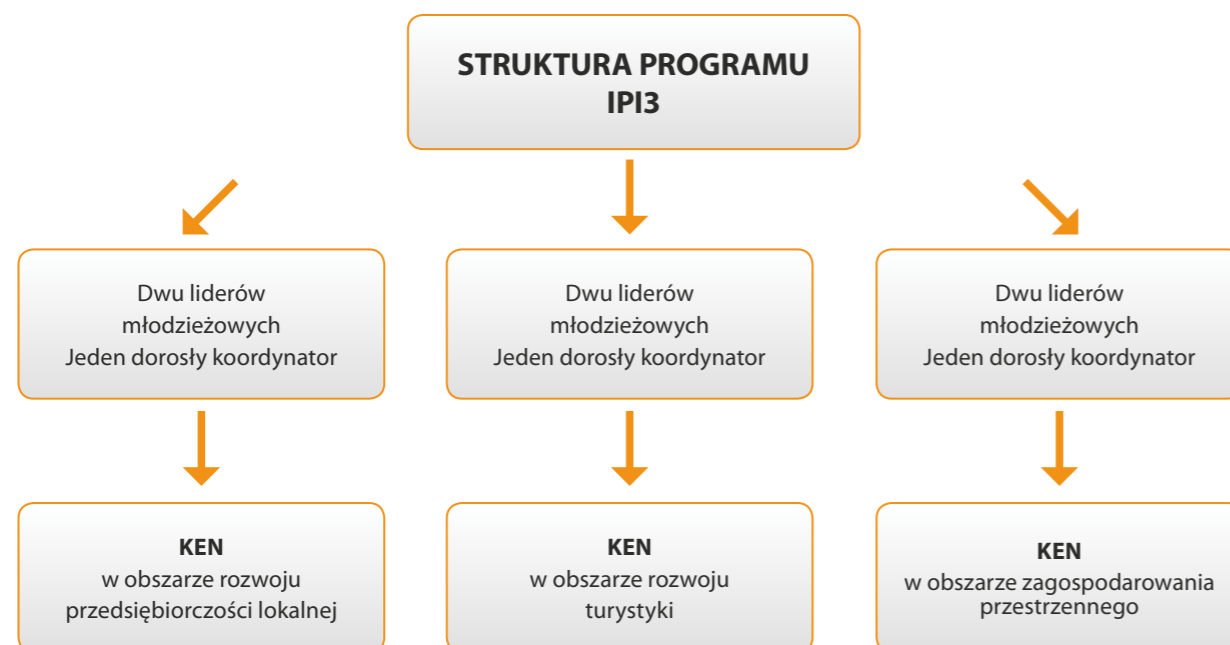
Inkubatory Społecznej Przedsiębiorczości (ISP) są to inicjatywy tworzone przez samorząd terytorialny w lub organizacje pozarządowe. Ich działania ukierunkowane są na poprawę dostępu do rynku pracy osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez organizację szkoleń i zapewnienie usług doradczych odnośnie procedur i zasad zakładania przedsiębiorstw społecznych oraz wzmocnienie i poszerzenie zakresu działań sektora ekonomii społecznej poprzez promocję współpracy podmiotów ekonomii społecznej oraz budowanie partnerstwa lokalnego.

Działania ZIP3 powinny opierać się na czterech zasadniczych strategiach opisanych w części K4: rozwijania i zmiany środowiska społecznego w celu tworzenia alternatyw dla destrukcyjnego stylu życia młodzieży; edukacji; kryzysowej interwencji rówieśniczej oraz interwencji specjalistycznej wobec osób uzależnionych od multimediów.

Z uwagi na fakt, że adolescenti i młodzi dorośli przypisują większe znaczenie kontaktom nieformalnym niż formalnej przynależności, program wczesnej interwencji socjalnej powinien być realizowany w oparciu o skoordynowane działania małych grup młodzieżowych (ich prototypem są Kluby Pedagogium¹³), których liczebność powinna być określona przez ich członków, zaś charakter działań powinien być zależny od zainteresowań uczestników. Grupy młodzieżowe powinny charakteryzować się elastycznością również w zakresie realizowanych zadań, które w sposób innowacyjny powinny wpływać na rozwój gmi-

ny. Aktywność grupowa prowadzona w ramach młodzieżowych Klubów Edukacji Nieformalnej (KEN) powinna znajdować się pod jednoczesną kontrolą liderów młodzieżowych oraz wskazanych przez grupę dorosłych koordynatorów (rys. nr 3). Wsparcie rówieśnicze umożliwia bezpośrednie zaangażowanie i partycypację młodzieży w kreowaniu zdrowego stylu życia wśród rówieśników oraz pośrednio całych społeczności. Edukatorzy rówieśniczy są wiarygodni i w sposób naturalny docierają do grupy docelowej. Ze względu na podobieństwo kulturowe zapewniają odpowiedni dobór wiadomości oraz komunikatywny język przekazu, a ich wsparcie jest efektywne i ekonomiczne. Uczestnicząc w projektowaniu i realizacji przedsięwzięć liderzy młodzieży czerpią także długoterminowe korzyści dla własnego rozwoju.

Rys. 3. Struktura młodzieżowych Klubów Edukacji Nieformalnej (KEN) w ZIP3 – przykład

Zalety młodzieżowych Klubów Edukacji Nieformalnej to m.in.¹⁴:

- ekonomiczność;
- kształtowanie dojrzałych postaw społecznych;
- budowanie partnerskich relacji młodzieży i dorosłych;
- poszerzanie oferty pomocy dla młodzieży przeżywającej kryzys;
- plastyczność i brak rutyny.

Poprzez realizację projektu o dużym zasięgu działania tworzona jest przestrzeń na organizowanie działań systemowych, pozostawiających po sobie wymierne efekty (zmiany), zarówno podmiotowe, obejmujące reorientację postaw i zachowań, jak też przedmiotowe, w postaci konkretnych produktów (strona internetowa, gazeta, koła zainteresowań) oraz wielu innych, cennych inicjatyw oddolnych. W przeciwieństwie do dziewiętnasto- i dwudziestowiecznego indywidualizmu, nowa jego postać jest wielowymiarowa, obejmująca oprócz sfery ekonomicznej także zjawiska społeczne, kulturowe i obyczajowe. Podnosi on wagę sił sprawczych jednostki, której działania są ukierunkowane na zaspokajanie potrzeb. Człowiek może je realizować poprzez reagowanie na bodźce płynące z otoczenia zewnętrznego, co jest akcentowane

14 Z. B. Gaś, *Młodzieżowe programy wsparcia rówieśniczego*, Wyd. BPS, Lublin 2002.

w teoriach behawioralnych, może dokonywać zmian w swoim zachowaniu (kreować swoją tożsamość) w odpowiedzi na uruchomienie tkwiących w nim potencjałów (teorie psychodynamiczne), ale może też kształtować swoje życie w oparciu o konstruowanie własnych projektów, wychodząc tym samym poza więzy narzucone przez naturę i kulturę (teorie poznawcze).

We współczesnej profilaktyce i animacji społecznej chodzi zatem wspieranie ludzi (zwłaszcza młodych) w ich dążeniach do opracowania, a następnie zrealizowania własnego „projektu życiowego”, stanowiącego ich autentyczny wybór i cel, projektu bezpiecznego i zapewniającego dobrostan we wszystkich sferach ich egzystencji.

D. Korzyści wynikające z realizowania ZIP3 na terenie gminy

Społeczność lokalna egzystująca w ramach określonego regionu, jest względnie homogeniczna. Struktury społeczne wyznaczają na danym terenie warunki, w których zaistnieć może zdobywanie, utrzymanie i ochrona zasobów istotnych społecznie. Kontekst społeczny wyzwala bowiem i utrzymuje szczególnie konglomerat zasobów niezbędnych do osiągania celów indywidualnych i grupowych¹⁵. W tak rozumianych środowiskach lokalnych tętni życie społeczne, niepowtarzalne i socjogenetycznie uwarunkowane. Składa się na nie **aktywność indywidualna** członków danej społeczności, ukierunkowana na zabezpieczenie osobistych potrzeb i interesów, **działania formalne** podejmowane w ramach realizacji zadań i funkcji różnego typu instytucji, jak też **działania nieformalne** (jednostkowe, grupowe, wspólnotowe), często spontaniczne, nakierowane na udzielanie pomocy i/lub wsparcia innym członkom społeczności. Często są to także działania o charakterze interwencji społecznej.

W odniesieniu do sił społecznych w funkcji kreowania relacji środowiskowych, termin aktywizacja należy rozumieć jako pobudzanie, uruchamianie lub ukierunkowywanie, zaś rozwój jako wzbogacanie, doskonalenie, modernizowanie. W każdej, nawet najmniejszej społeczności siły te występują, są bowiem uniwersalnie wpisane w strukturę społeczną. Odpowiednio stymulowane wykazują olbrzymią moc sprawczą. Mogą prowadzić do aktywizacji i rozwoju społeczności lokalnej (*community development*) oraz pełnić rolę bastionu chroniącego ją przed degradacją.¹⁶ W połączeniu z kontrolą społeczną są bowiem w stanie modernizować każde środowisko społeczno – wychowawcze, co klasycy polskiej pedagogiki społecznej określają jako przekształcanie środowiska społecznego siłami samego środowiska. Jedynie takie działanie społeczne zapewnić może głębokość i trwałość wprowadzonych zmian.¹⁷

W świetle powyższego, efektem realizacji ZIP3 na terenie gminy będzie:

- uruchomienie interakcji: jednostka-środowisko, czego implikacją będzie uruchomienie zasobów środowiskowych w kształtowaniu zdrowego stylu życia u młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu uzależnienia od multimediów;
- kształtowanie postaw obywatelskich na poziomie gminnym, co skutkować może wzrostem zaangażowania społeczności lokalnej w rozwój środowiska oraz zahamowaniem migracji osób będących w wieku produkcyjnym;
- wielowymiarowe wzmocnienie potencjału adaptacyjnego młodzieży poprzez wykorzystanie strategii rówieśniczych (programy edukacji i poradnictwa rówieśniczego) oraz stosowanie różnorodnych, innowacyjnych działań ukierunkowanych na rozwój gminy;

15 S.E. Hobfoll, *Stres, kultura i społeczność. Psychologia i filozofia stresu*, Gdańsk 2006.

16 Por.: W. Ambroziak, *Społeczność lokalna jako płaszczyzna oddziaływań profilaktyczno – resocjalizacyjnych*, (w:) M. Konopczyński, B.M. Nowak (red.), *Resocjalizacja. Ciągłość i zamiana*, Wyd. Pedagogium 2008.

17 S. Kawula (red.), *Pedagogika społeczna. Dokonania – aktualność – perspektywy*, Toruń 2002; S. Kawula, *Pomocniczość i wsparcie*, Olsztyn 2002.

- dostosowanie działań do strategii rozwoju gminy oraz zainteresowań młodzieży – beneficjentów programu;
- podwyższenie poziomu czynników chroniących młodzież przed patologicznym korzystaniem z multimediiów.

Należy podkreślić obecność źródeł finansowania projektu na terenie każdej gminy. Niewątpliwa zaletą ZIP3 jest niska kosztowność programu z uwagi na zastosowanie strategii rówieśniczych, strategii rodzicielskich oraz metod twórczej resocjalizacji, które są skuteczne i nie wymagają dużych nakładów organizacyjnych i finansowych.

K1.: Praktyczny przewodnik metodologiczny
(Practical Methodology)

W warstwie metodologicznej innowacyjny model profilaktyki uzależnień młodzieży od multimediiów oparty jest na teorii zachowania zasobów (wieloosiowy model radzenia sobie)¹⁸, koncepcji twórczej resocjalizacji (rozwój potencjałów)¹⁹ oraz koncepcji zewnętrznego kreowania systemu rodzinnego (model oddziaływań stabilizująco-rozwojowych)²⁰.

1.1. Zasoby wpływające na sposób funkcjonowania człowieka w świetle wieloosiowego modelu radzenia sobie S.E. Hobfolla

Teoria zachowania zasobów oparta jest na założeniu, że ludzie dążą do uzyskania, utrzymania, ochrony i promowania tego, co jest dla nich cenne. W oparciu o tą tezę, S.E. Hobfoll dokonał strukturalnego podziału obiektów i stanów rzeczywistości wartościowych dla jednostki ludzkiej na cztery podstawowe grupy:

1. **Zasoby materialne** – obiekty fizyczne, których wartość może mieć bezpośredni (np. dom) lub pośredni (np. zawód kojarzony z wysokim statusem społecznym albo pozytywną samooceną) związek z przetrwaniem.
2. **Zasoby osobiste** – cechy osobowości (np. zdolności przywódcze, poczucie sprawstwa), kompetencje i umiejętności sprzyjające pozytywnej adaptacji.
3. **Zasoby stanu** (np. zdrowie, stałe zatrudnienie), to rodzaj kapitału bardzo pożądanego i cenionego, gdyż od jego posiadania zależy dostęp do innych kategorii środków przystosowawczych.
4. **Zasoby energii** (np. wiedza, pieniądze), które można wymienić na zasoby należące do pozostałych kategorii cenionych dóbr.

Ludzkie wysiłki ukierunkowane są przede wszystkim na zachowanie posiadanego kapitału adaptacyjnego, gdyż posiadane zasoby (materialne, osobiste, stanu i energii) decydują o sposobie i jakości przystosowania człowieka do otaczającego świata. W sytuacji zagrożenia lub faktycznej utraty dóbr niezbędnych do przetrwania w określonym środowisku społecznym, ludzie doświadczają stresu. Jest on obecny również w okolicznościach związanych z dokonywaniem ryzykownych inwestycji, gdy zainwestowane zasoby nie przynoszą satysfakcjonującego zysku.

Poruszając się w wielu zmieniających się kontekstach społecznych, człowiek podejmuje różnorodne interakcje z innymi ludźmi. Chcąc osiągnąć swoje indywidualne cele, jest zmuszony jednak brać pod uwagę (w mniejszym lub większym stopniu) rolę społeczne odgrywane przez innych oraz wartości, na których są budowane więzi społeczne. W związku z tym podejmuje działania wspólnotowe, nastawione na realizację celów (interesów) swojej rodziny, organizacji czy też firmy, w której pracuje, a bliższe i dalsze środowisko społeczne ma wpływ na jego sposób radzenia sobie i przyjmowania określonych strategii zaradczych.

¹⁸ S.E. Hobfoll, *Stres, kultura i społeczność...*, op.cit.

¹⁹ M. Konopczyński, *Metody twórczej resocjalizacji*, PWN, Warszawa 2006.

²⁰ B.M. Nowak, *Rodzina w kryzysie. Studium resocjalizacyjne*, PWN, Warszawa 2011 (dodruk, 2012).

Próba wypośrodkowania podejścia indywidualistycznego i kolektywistycznego (wspólnotowego) jest **wielooosiowy model radzenia sobie S.E. Hobfolla**, osadzony w przestrzennym, trójosiowym układzie osi: aktywności (continuum: aktywność – bierność), społecznej (continuum: prospołeczność – antyspołeczność) oraz bezpośredniości (continuum: bezpośredniość – działanie „nie wprost”).

- a. **oś aktywności** określa zakres aktywności zaradczej i odzwierciedla orientację człowieka na działanie - w obliczu problemów może on przyjmować różne strategie – aktywne gromadzenie zasobów, przejawianie zachowań reaktywnych w sytuacji pojawienia się stresora czy też uzupełnianie zdekompletowanych zasobów;
- b. **oś społeczna** wskazuje na interakcje między jednostką a otoczeniem zachodzące w sytuacji radzenia sobie - środek skali określa *postawę aspołeczną* wyrażającą się względną samodzielnością działania (niezależnego od środowiska społecznego), postawy zaś *prospołeczne* i *antyspołeczne* są usytuowane na osi biegunowo. Autor prezentowanego modelu określa *prospołeczne radzenie sobie* jako podejmowanie przez jednostkę działań adaptacyjnych w celu nawiązania pozytywnych relacji społecznych, poszukiwania wsparcia, tworzenia koalicji, pozyskania opieki lub zaoferowania jej innym. Na drugim biegunie osi społecznej jest usytuowane *antyspołeczne radzenie sobie*, które jest przedstawiane przez dwojakie działania zaradcze: uzyskanie przewagi (dominacji) nad innymi oraz działanie nieumyślne lub instynktowne;
- c. **oś bezpośredniości** – wskazuje na obecność u człowieka pozytywnych postaw wobec innych i jego dążność do wchodzenia z nimi w bezpośrednie relacje. Na przeciwległych biegunach osi są osadzone zachowania zaradcze bezpośrednie i „nie wprost”. Działanie zaradcze „nie wprost” ma na celu stworzenie klimatu środowiskowego niezbędnego do zaistnienia pożądanego zachowania. Ludzie wykorzystują często działanie „nie wprost”, poszukując wsparcia w reakcji na stres, natomiast współpraca społeczna odbywa się przy zastosowaniu bezpośredniego stylu radzenia sobie.

Aktywne – prospołeczne oraz rozważne – prospołeczne radzenie sobie są warunkowane wystąpieniem zestawu strategii przystosowawczych:

- działanie ostrożne (ocenie możliwości środowiskowych),
- działanie asertywne;
- współpraca społeczna (dążenie do tworzenia koalicji),
- poszukiwanie wsparcia (próba uzyskania od innych wsparcia emocjonalnego i instrumentalnego).

Wybór prospołecznego radzenia sobie w wersji asertywnej lub ostrożnej jest zależny od osobistego stylu jednostki lub wymogów społecznych.

W świetle powyższego działania podejmowane wobec młodzieży patologicznie korzystającej z multimediów ukierunkowane będą na reorientację antyspołecznego (autodestrukcyjnego) stylu radzenia sobie na styl aktywny – prospołeczny, który w świetle teorii Hobfolla pełni funkcje ochronne, gdyż negatywny wpływ straty zasobów jest znacznie słabszy u osób stosujących obie odmiany stylu prospołecznego (rozważny i aktywny), niż u osób wykorzystujących inne strategie. Antyspołeczne radzenie sobie łączy się z wysokim poziomem złości i depresji oraz niskim poziomem wsparcia społecznego, osoby zaś stosujące ten styl są narażone na dezaprobatę i izolację społeczną. Dość istotne w działaniach ZIP3 jest także wypracowanie u beneficjentów programu, antyspołecznego: aktywno – pasywnego stylu radzenia sobie, niezależnego wprawdzie od interakcji społecznych, ale przydatnego w samodzielnym wykonywaniu zadań. Działania ZIP3 będą ukierunkowane na kreowanie konstruktywnych sposobów wykorzystywania zasobów przez młodzież zagrożoną uzależnieniem od multimediów i stosowanie określonych strategii

zaradczych.

W programie wczesnej interwencji wobec młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów należy uwzględnić mechanizmy wyznaczające sposoby funkcjonowania zasobów. Dynamika zachowywania cenionych dóbr odbywa się według dwóch podstawowych zasad:

Reguła pierwsza: utrata zasobów ma niewspółmiernie większe znaczenie niż zysk²¹. Oznacza to, że motywacja do zabezpieczania się przed stratami jest znacznie większa niż motywacja do osiągnięcia zysków. W związku z tym człowiek podejmuje różnego rodzaju strategie po to, aby zabezpieczyć się przed utratą posiadanego kapitału przystosowawczego. Osiągane zyski spełniają dwie funkcje – *pierwotną*, która polega na tym, że po doświadczeniu straty człowiek inicjuje cykl zysków w celu zrównoważenia poniesionych szkód oraz *wtórną*, która jest związana z tym, że w sytuacji wystąpienia strat, człowiek dąży do osiągnięcia profitów (przyjemności), co służy redukcji napięcia psychicznego i łagodzeniu reakcji na doświadczany stres.

Reguła druga: człowiek inwestuje zasoby po to, aby²²: zapobiegać ich utracie, rekompensować doznane już straty, uzyskiwać nowe zasoby. Zatem człowiek jest w stanie zainwestować nieproporcjonalnie dużo, aby skompensować ewentualną utratę cenionych dóbr. Ukazany mechanizm wskazuje na motywację do tworzenia gromadzenia zasobów i tworzenia rezerw kapitałowych.

Z powyższego wynikają określone implikacje:

- jednostki dysponujące większymi zasobami są mniej narażone na ich utratę i mają większe możliwości powiększania zysków²³;
- ludzie dysponujący dużym potencjałem adaptacyjnym mogą stosować różne strategie zabezpieczania się przed stratami (deficytami przystosowawczymi)²⁴: inwestują cenne dobra, kontrolują poniesione szkody, zachowują rezerwy, wykorzystują zewnętrzne źródła kapitałowe w celu uzupełniania lub zastępowania zasobów, odbudowują utracony potencjał poprzez inicjowanie ciągu zysków;
- strata początkowa u osób z niewielkim potencjałem adaptacyjnym przyczynia się do cyklu strat, natomiast zysk początkowy u jednostek z dużym kapitałem przystosowawczym pociąga za sobą dalsze profity, co sprawia, że posiadanie większych rezerw kapitałowych decyduje o²⁵:
- niewielkich ubytkach w istniejącym potencjale adaptacyjnym w sytuacji przeżywania porażek,
- mniej bolesnych konsekwencjach ponoszonych strat, inwestowaniu nadwyżek poprzez inicjowanie zachowań służących zwiększaniu kapitału,
- podejmowaniu ryzyka ewentualnych strat w sytuacji inwestowania posiadanych zasobów;
- jednostki, którym brakuje zasobów adaptacyjnych są skłonne do przyjmowania postawy defensywnej²⁶, co wynika zarówno z konieczności zachowania minimalnych rezerw, jak również z powodu dotkliwego odczuwania strat.

Człowiek dysponujący bardzo ubogim kapitałem przystosowawczym odczuwa obezwładniający stres i bardzo silnie emocjonalnie reaguje na początkową stratę, a następnie na dalsze ubytki. Konieczność

21 S.E. Hobfoll, *Stres, kultura i społeczność...*, op.cit., s. 78.

22 *Ibidem*, s. 90.

23 *Ibidem*, s. 97.

24 *Ibidem*, s. 192.

25 *Ibidem*, s. 98-99.

26 S.E. Hobfoll, *Stres, kultura i społeczność...*, op.cit., s. 100.

radzenia sobie z negatywnymi emocjami uszczupla znacznie i tak już niewielkie rezerwy zasobów adaptacyjnych. Doświadczanie sytuacji, w której szczególnie wysoki poziom stresu wzbudzany jest poprzez duże wydatkowanie zasobów i jednocześnie słabe możliwości uzyskania zysku, prowadzić może do²⁷: przejawiania zachowań dewiacyjnych, pojawienia się przekonania o niekorzystnej sytuacji własnej, utraty poczucia kontroli nad własnym życiem.

1.2. Mechanizmy kreacyjne determinujące styl życia jednostek i ich funkcjonowanie społeczne

Koncepcja twórczej resocjalizacji bazuje na założeniach teorii poznawczej oraz odniesieniach do koncepcji interakcyjnych, powiązanych z interakcjonizmem symbolicznym i odnosi się do potencjałów kreacyjnych jednostki nieprzystosowanej społecznie (w tym młodzieży patologicznie korzystającej z multimediów) oraz możliwości ich wykorzystania w procesie jej resocjalizacji i readaptacji społecznej.

Monitorowana zewnętrznie modyfikacja zastałych dewiacyjnych tożsamości odbywa się przez dostarczanie jednostce nowych informacji oraz kształtowanie kompetencji w toku metodycznego rozwoju strukturalnych czynników procesów poznawczych. Oddziaływanie z zastosowaniem metod twórczej resocjalizacji (wykorzystujących potencjały kreacyjne różnych dziedzin sztuki i sportu), umożliwiają rozwijanie czynników strukturalnych procesów twórczych, takich jak: percepcja, motywacja, myślenie, pamięć, emocje i wyobrażenia. Pobudzane są one w kierunku autokreacji nowych kompetencji indywidualnych i społecznych jednostki, niezbędnych do jej ponownego, prawidłowego i bezkolizyjnego wpasowania się w rzeczywistość społeczną i trwałą adaptacji do nowych warunków.

Z jednostkowego, ale także społecznego punktu widzenia istotna jest moc destygmatyzacyjna twórczej resocjalizacji. Destygmatyzacja jest procesem wrażliwym na działanie przeżyć nietypowych. W odniesieniu do młodzieży uzależnionej od multimediów ma ona na celu czasowe doświadczanie przez jednostkę istnienia dwóch tożsamości – starej, dewiacyjnej i „nakładanej” na nią – nowej, pozytywnej. M. Konopczyński określa ten proces nakładaniem nowych kostiumów tożsamościowych, generowanych przez czynniki temporalne i interpersonalne (wspierające), których źródłem są właśnie niekonwencjonalne metody twórczej resocjalizacji – teatr resocjalizacyjny, psychodrama, socjodrama, muzykoterapia, warsztaty literackie, sport i in.

Dewiacyjna tożsamość osób uzależnionych od multimediów formuje się wskutek wielorakich skutków wynikających z ich nadużywania. Badania naukowe w zakresie lokalizacji konsekwencji psychicznych wskazują między innymi na możliwość wystąpienia zaburzeń pamięci krótkotrwałej, koncentracji uwagi i myślenia przyczynowo – skutkowego, co przekłada się bezpośrednio na zaburzenia w funkcjonowaniu rodzinnym i szkolnym, a w efekcie na nieprzystosowanie społeczne. Ponadto, silnie dewiacjogenna – w odniesieniu do konsekwencji społecznych - staje się utrata przez jednostkę nadużywającą multimediów potrzeby kontaktu z realnym światem, co skutkuje wystąpieniem zaburzeń w komunikacji interpersonalnej prowadzonej w świecie rzeczywistym i ograniczeniem zobowiązań społecznych. Pojawia się cyberprzemoc i ceberagresja, piractwo komputerowe i sieciowe oraz cyberterrorizm. Brak granic działania, poczucie nieograniczonej wolności oraz dostęp do obszarów wiedzy i poznania skłania do nadawania sobie nowych statusów i tożsamości²⁸.

Działania prowadzone w ramach ZIP3 na bazie metod interaktywnych oraz kierowanego uczestnictwa

27 Ibidem, s. 193.

28 J. Warylewski, Pornografia w Internecie – wybrane zagadnienia karno-prawne, „Prokuratura i Prawo” 2002, nr 4.

z zastosowaniem metod twórczej resocjalizacji²⁹, skoncentrowane będą na kształtowaniu u młodzieży nadużywającej multimediów kompetencji poznawczych i behawioralnych w toku doświadczania pozytywnych skutków określonego postępowania. W ten sposób uzyskane zostanie podwyższenie ich zdolności poznawczych i samooceny oraz wyrównanie deficytów w społecznej komunikacji.

1.3. Zewnętrzne kreowanie systemu rodzinnego - model oddziaływań stabilizująco-rozwojowych

Zewnętrzne kreowanie działań społecznych na rzecz rodziny z problemem patologicznego korzystania multimediów należy rozumieć jako proces twórczego wspierania jej w rozwoju oraz proces opieki wspomagającej ją w wysiłkach ukierunkowanych na osiągnięcie stanu autonomii funkcjonalnej³⁰, czyli swobody w doborze środków i sposobów radzenia sobie z problemami i własnym życiem, zgodnie z przyjętymi wartościami, celami, aspiracjami i marzeniami, a w efekcie na wykreowanie nowej, sprawczej i kompetentnej tożsamości.

Stabilizująco-rozwojowe działanie społeczne na rzecz przeciwdziałania kryzysowi rodzinnemu, którego źródłem jest uzależnienie od multimediów, oznacza podejmowanie oddziaływań ukierunkowanych na:

- uzupełnianie deficytów i zaspokajanie potrzeb indywidualnych i grupowych;
- kształtowanie, rozwijanie i/lub podtrzymywanie cech strukturalnych i dyspozycji funkcjonalnych systemu rodzinnego oraz cech osobowych, kompetencji społecznych i umiejętności personalnych członków rodziny.

W programie ZIP3, w segmencie kształcenia umiejętności twórczego rozwiązywania problemów oraz pracy w zespole istotne są czynności treningowe mające na celu przełamywanie u młodzieży patologicznie korzystającej z multimediów, psychicznych i organizacyjnych blokad twórczego działania. Mają one także służyć motywowaniu ich do:

- podejmowania prób kreatywnego rozwiązywania sytuacji trudnych;
- dokonywania i akceptowania zmian;
- pełnego zaangażowania w wykonywane czynności.

1.4. Możliwości wykorzystywania teorii zachowania zasobów, koncepcji twórczej resocjalizacji i koncepcji zewnętrznego kreowania systemu rodzinnego w innowacyjnym programie interwencyjnym wobec młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów (ZIP3)

Wskazane koncepcje mogą być wykorzystywane w działaniach ukierunkowanych na wczesną interwencję socjalną dzięki wypracowanym na ich gruncie modelom:

1. **Model dopasowania zasobów psychospołecznych jednostki ludzkiej do wymogów otoczenia.** Model ten zakłada, że człowiek³¹:
 - dysponuje ograniczoną ilością rezerw,
 - może sprostać stawianym przez środowisko wymogom w wyniku wykorzystywania specyficznych

29 A. Bandura pojęcie kierowanego uczestnictwa odnosi do udzielania pomocy w podejmowaniu działań modelowych (wzorcowych).

30 L. Pytka, Pedagogika resocjalizacyjna, Wyd. APS, Warszawa 2005, s. 320.

31 S.E. Hobfoll, Stres, kultura i społeczność..., op.cit., s. s. 237-240.

- zasobów,
- dysponując wymaganymi rezerwami kapitałowymi jest w stanie zapobiec powstawaniu stresu lub konstruktywnie zredukować doświadczane napięcie psychiczne,
 - poprzez proaktywne i reaktywne działania, potrafi dopasować się do wymogów stawianych przez otoczenie.
- 2. Model rozwoju potencjałów i autokreacji tożsamości**, który zakłada, że w toku metodycznego dostarczania jednostce nowych informacji oraz kształtowania kompetencji ma miejsce rozwój strukturalnych czynników procesów poznawczych takich jak: percepcja, motywacja, myślenie, pamięć, emocje i wyobraźnia. Pobudzone są one w kierunku:
- kreacji nowych kompetencji indywidualnych i społecznych jednostki niezbędnych do jej ponownego, prawidłowego i bezkolizyjnego wpasowania się w rzeczywistość społeczną i trwałą adaptacji do nowych warunków;
 - podwyższenia zdolności poznawczych i samooceny;
 - wyrównania deficytów w społecznej komunikacji.
- 3. Model zewnętrznych oddziaływań stabilizująco-rozwojowych kreujących system rodzinny ukierunkowany jest na:**
- oddziaływania wobec członka rodziny nadużywającego multimediów (wymiar jednostkowy):
 - dostarczanie impulsów do podejmowania aktywności ukierunkowanej na radzenie sobie z własnymi ograniczeniami oraz kształtowanie umiejętności realizowania własnych potrzeb w sposób konstruktywny;
 - podejmowanie oddziaływań wychowawczych o charakterze resocjalizującym, skoncentrowanych na odkrywaniu potencjalności, czyli nieuświadomionych dotychczas zdolności, zainteresowań i sprawności, użytecznych zarówno w działaniach poradczych, jak i prowadzących do samorozwoju i pokryzysowej autokreacji tożsamości oraz nabywania sprawności w poruszaniu się w różnorodnych układach społecznych i kontekstach życiowych;
 - oddziaływania wobec rodziny z problemem patologicznego korzystania z multimediów (wymiar wspólnotowy):
 - udzielanie, adekwatnej do profilu rodziny i jej potrzeb, pomocy kompensacyjno-stabilizująco - rozwojowej (pomoc socjalna, poradnictwo, terapia rodzinna oraz oddziaływania o charakterze resocjalizacyjno-destygmatyzującym z zastosowaniem interaktywnych metod twórczej resocjalizacji) w zakresie: uzupełniania deficytów w obszarze podstawowych wymiarów rodziny (spójności, adaptacyjności i komunikacji) oraz reorientacji zespołowych, sztywnych, nieskutecznych, dysfunkcyjnych (często patologicznych) strategii radzenia sobie w sytuacjach trudnych;
 - kreowanie zdolności rodziny do pokryzysowej autoidentyfikacji (pełnej akceptacji nowego, pozytywnego statusu systemu rodzinnego) a przez to do monitorowania zmian i poddawania ich wewnętrznej ewaluacji, obejmującej: *identyfikację* pokryzysowych zasobów wewnętrznych (uzupełnionych i wykształconych); *samoocenę* (czyli ocenę funkcjonowania rodziny własnej); *ukierunkowanie*: albo na ponowne wsparcie zewnętrzne (niedobór zasobów wewnątrzrodzinnych, częste zaburzenia funkcjonowania systemu, pojawienie się kryzysu, którego pokonanie przekracza znacznie możliwości rodziny), albo na samodzielne dokonywanie pozytywnych zmian wewnątrzrodziny prowadzących rodzinę do względnie trwałej samodzielności funkcjonalnej.

Powyższe założenia prowadzą do wprowadzenia **wniosek aplikacyjnych** dla działań profilaktyczno – terapeutycznych podejmowanych w ramach ZIP3 wobec młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów.

Pierwszy wniosek aplikacyjny

Oddziaływania profilaktyczno – terapeutyczno - readaptacyjne prowadzone w ramach wczesnej interwencji socjalnej powinny być ukierunkowane na kapitał adaptacyjny, ze szczególnym akcentem na rozwój potencjałów młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów. **Dlatego też proces interwencji (profilaktyka i terapia) zmierzać powinien do zwiększania indywidualnej odporności na stres przy ukierunkowaniu na wykształcenie umiejętności trafnej identyfikacji zysków i strat oraz autodiagnozy i rozwijania dyspozycji osobowych, talentów i konstruktywnych zainteresowań.**

Zasadność tego wniosku uzasadnia teza, że uzależnienie od multimediów jest uzależnieniem czynnościowym i powstaje na podłożu psychospołecznym i neurobiologicznym. Wykonywanie czynności uzależniających silnie wzmacnia nawyk, co może prowadzić do nałogu u jednostek wykazujących ku temu predyspozycje, czyli posiadających deficyty lub defekty psychologicznych i neurobiologicznych mechanizmów samoregulacji emocjonalnej i behawioralnej, powiązane z deficytami zasobów radzenia sobie w sytuacjach stresogennych. Czynności te uzależniają, gdyż kompensują podmiotowe deficyty lub odwracają uwagę od defektów i blokują szanse na konstruktywną zmianę i rozwój jednostki³².

Dodatkowo, za tak sformułowanym wnioskiem przemawiają prawidłowości wskazujące na istnienie związku między niewielką odpornością na stres a większą liczbą zachowań dewiacyjnych i niewielką liczbą społecznych zobowiązań³³. Dewiacyjne postępowanie jest efektem trudności w osiągnięciu ważnych celów, w wyniku czego rodzi się silna frustracja oraz deprywacja szczególnie cenionych wartości³⁴. Ryzyko nieakceptowanych społecznie zachowań wzrasta, gdy jednostka³⁵:

- silnie odczuwa istotne straty fizyczne, psychiczne i/lub społeczne;
- intensywnie doświadcza skutków zaistniałego zdarzenia w różnych sferach życia;
- odczuwa silnie własną bezradność i beznadziejność w sytuacji, w której się znajduje;
- posiada niewielkie i niewystarczające zasoby zaradcze do samodzielnego rozwiązania problemu/-ów.

Nowoczesna socjofera to przestrzeń pełna przeobrażeń, w swojej zmienności zarówno budująca, jak i destruktywna³⁶. Proces przystosowania się człowieka do jej dynamiki wymaga od niego umiejętności modyfikowania dotychczasowego postrzegania świata i siebie samego oraz podejmowania wysiłków ukierunkowanych na budowanie tożsamości. Kształtowanie się tożsamości indywidualnej, czyli kreowanie zintegrowanego poczucia Ja, jest szczególnie burzliwe w okresie dorastania, wymagające od formującej się jednostki dokonywania wyborów i podejmowania decyzji w toku intensywnych interakcji środowiskowych oraz w wielu różnorodnych kontekstach funkcjonowania jednostkowego i społecznego. Niekiedy, przy obecności krytycznych warunków zmienności zewnętrznej wyznaczającej stan kryzysowy, docho-

32 R. Poprawa, *Problematyczne używanie Internetu – nowe wyzwanie dla psychologii zdrowia*, [w:] M. Górnik - Durose i J. Mateusiak (red.), *Psychologia zdrowia: konteksty i pogranicza* Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2011.

33 R. Paternoster, P. Mazerolle, *General strain theory and delinquency: a replication and extension*, „*Crime & Delinquency*” 1994 t. 31 s. 235-263; K. Badźmirowska-Maslowska, *Młodociani sprawcy zabójstw w Polsce, Zakamycze - Kraków 2000* s. 236.

34 P. Mazerolle, V. Burton, F. Cullen, G. Payne, *Strain, Anger and Delinquent Adaptations: Specifying General Strain Theory*, „*Journal of Criminal Justice*” 2000 nr 2 s. 90.

35 H. Sęk, *Wprowadzenie do psychologii klinicznej*, Wyd. Nauk. „Scholar”, Warszawa 2001, s. 252-253.

36 A. Toffler, *Trzecia fala*, Wyd. Kuprisz S.A., Poznań 2006.

dzi do chaotycznych prób optymalizacji odgrywanych przez jednostkę rolę³⁷, które powodują kaskadowe doświadczanie utraty kontroli nad życiem. Powstaje stan granicznego napięcia emocjonalnego prowadzącego do zniekształcenia procesów poznawczych. Jednostka odczuwa paraliżujący lęk, silny spadek poczucia wartości własnej i bezsilność. W ten sposób zostaje otwarta „furtka” do zachowań destrukcyjnych i autodestrukcyjnych (upośledzenie relacji interpersonalnych, wykonywanie czynności uzależniających lub nadużywanie środków psychoaktywnych, zachowania antyspołeczne i przestępcze)³⁸. Brak wsparcia zewnętrznego jednostki w jej upośledzonym radzeniu sobie z kryzysem może doprowadzić do zmian afektywnych, behawioralnych i poznawczych, a to dookreśla destruktywną moc kryzysu oraz buforowy efekt wsparcia zewnętrznego³⁹.

Wspieranie jednostki przeżywającej kryzys psychologiczny, zagubionej i bezradnej oznacza udzielenie jej pomocy w kreowaniu własnego sprawstwa, czyli dostarczanie jej impulsów do tworzenia nowej wizji siebie w radykalnie zmienionej sytuacji życiowej. Poprawa własnego wizerunku jest możliwa jedynie wówczas, gdy jednostka na podstawie rzeczywistego doświadczania pożądanego zachowań nabędzie przekonania o własnych możliwościach.

Do czynników podmiotowych zwiększających ryzyko uzależnienia od multimediów jako ważnej (lub najważniejszej) strategii zaradczej należy zaliczyć przeświadczenie jednostki o deficytach zasobów adaptacyjnych, które mogłyby stanowić alternatywę dla tego rodzaju postępowania. Wynika to z faktu, że patologiczne formy odreagowania negatywnych emocji stosują osoby niedojrzałe i słabe emocjonalnie, cechujące się niską odpornością na stres, wykazujące problemy w wyrażaniu uczuć, funkcjonujące w długotrwałym stanie obniżonego nastroju, posiadające introwertywne cechy osobowości. Potwierdzają to wyniki wielu badań naukowych⁴⁰:

- uzależnienie od multimediów współwystępuje z zaburzeniami nastroju, zaburzeniami lękowymi, osobowości i zachowania oraz innymi uzależnieniami;
- negatywne stany emocjonalne mogą z dużym prawdopodobieństwem przyczynić się do patologicznego korzystania z cyberprzestrzeni jako sposobu unikania rzeczywistych problemów;
- związek z rozwojem uzależnienia od multimediów mają także czynniki ryzyka depresji – niska samoocena, brak motywacji, obawa przed odrzuceniem, potrzeba aprobaty;
- wyższą podatność na uzależnienie od multimediów wykazują osoby nieśmiałe, lękliwe, o większej zewnętrznej lokalizacji kontroli, a mniejszej wewnętrznej lokalizacji kontroli;
- istnieje związek patologicznego korzystania z multimediów z neurotyzmem, zarówno w odniesieniu do czynników Eysenckowskich, jak i Wielkiej Piątki;
- mężczyźni częściej niż kobiety uzależniają się od seksu wirtualnego.

Głównymi czynnikami ryzyka uzależnienia od multimediów są: neurotyczność, niska ugodowość oraz niska sumienność⁴¹:

- *neurotyczność sprzyja:*

37 H. Sęk, *Psychologia kliniczna*, PWN, Warszawa 2005; L. Drożdżowicz, *Ogólna teoria systemów*, [w:] B. de Barbaro (red.), *Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny*, Wyd. UJ, Kraków 1994.

38 G. Caplan, za: W. Badura-Madej, *Podstawowe pojęcia teorii kryzysu i interwencji kryzysowej*, [w:] W. Badura-Madej (red.), *Poradnik dla pracowników socjalnych*, Wyd. Interart, Warszawa 1996.

39 R.K. James i B.E. Gilliland, *Strategie interwencji kryzysowej*, PARPA, Warszawa 2009.

40 Shapira i in., 2003, Cooper za: C. Guerreschi, *Nowe uzależnienia...*, op.cit.; Young, Rodgers, 1998, za: J.C. Watson, *Internet Addiction Diagnosis...*, op.cit.; K. Chak, Shynnes and Locus of Control as Predictors of Internet Addiction and Internet Use, *CyberPsychology and Behavior*, 2004, 7(5); K. Pluciński, *Osobowościowe uwarunkowania uzależnienia od Internetu*, <http://free.polbox.pl/k/konpluc/KUL.htm>; R. Carlson, J. Buchter, S. Mineka, *Psychologia zaburzeń*, GWP, Gdańsk 2003.

41 J. Gózdź, *Osobowe i społeczno – demograficzne uwarunkowania typów uzależnienia od Internetu*, „Pedagogika Społeczna” 2011, nr 2 (40).

- *zachowaniom ukierunkowanym na zaspokajanie potrzeb seksualnych w Internecie* (anonimowość w Internecie umożliwia kreowanie pseudo-tożsamości, a wirtualne związki interpersonalne nie wymagają od partnerów bliskości i zaangażowania);
- *przeciążeniu informacyjnemu* (posiadanie zwiększonej ilości informacji wpływa na zwiększenie poczucia bezpieczeństwa, minimalizację stresu, lęku oraz poprawę nastroju), - *uzależnieniu od gier internetowych* (możliwość odniesienia sukcesu przez osoby wykazujące wysoki poziom neurotyzmu oraz budowania przez nich nowej tożsamości i poczucia własnej wartości);
- *hazardowi sieciowemu* (im większa emocjonalność w zakresie negatywnych emocji, tym wyższy poziom hazardu sieciowego);
- *niska ugodowość wzmacnia ryzyko wstąpienia:*
- *erotomanii internetowej* (zaspokajanie potrzeb seksualnych w alternatywny sposób przez osoby mające problemy ze znalezieniem partnera w świecie rzeczywistym), *hazardu sieciowego*;
- *przeciążenia informacyjnego* (wyższa tendencja do poszukiwania informacji wynika z niskiego poziomu zaufania w stosunku do innych);
- *niska sumienność podnosi prawdopodobieństwo:*
- *zwiększenia przeciążenia informacyjnego* (osoby o niskim poczuciu obowiązku wykazują mniejszą tendencję do ograniczania korzystania z Internetu z powodu konieczności wykonania określonych zadań);
- *uzależnienia od gier komputerowych.*

Działania prowadzone w ramach wczesnej interwencji socjalnej ZIP3 powinny obejmować młodzież posiadającą bardzo ubogi zestaw zasobów osobistych i społecznych, gdyż stan ten generuje stres przewlekły oraz kształtuje bierne postawy wobec rzeczywistości i niechęć/niemożność dokonywania konstruktywnych zmian w życiu. Na ten stan wpływa także niskie poczucie wartości własnej i ugruntowanie tożsamości dewiacyjnej. Stąd też istnieje zasadność stymulowania wychowawczego w kierunku odkrywania i rozwijania potencjałów drzemających w młodzieży zagrożonej lub wykazującej symptomy uzależnienia od multimediów. Jest to bowiem istotny czynnik chroniący młodzież przed nieprzystosowaniem społecznym, ale także czynnik wzmacniający poczucie wartości własnej, poczucie sprawstwa i sensu życia.

Drugi wniosek aplikacyjny

Niezależnie od etapu życia jednostki, stres jest uaktywniany w stanie silnej interakcji jej zasobów własnych i wymogów kulturowo-społecznych. W świetle teorii zachowania zasobów, stres psychologiczny jest rozumiany jako reakcja wobec otoczenia, mogąca przybrać trójką postać: zagrożenie utratą zasobów, ich utrata lub brak wzrostu (zastój w pomnażaniu zasobów).

Działania podejmowane w ramach wczesnej interwencji socjalnej powinny uwzględniać uczenie kompetencji dotyczących wykorzystywania posiadanych zasobów do odbudowywania poniesionych strat i/lub zwiększania posiadanych zasobów.

Wniosek ten umacniają badania empiryczne wskazujące na dodatnią korelację pomiędzy motywacją do zachowań prospołecznych a poprawą sytuacji życiowej osoby zagrożonej wykluczeniem społecznym⁴². Ponadto, uczestnictwo w terapii uzależnień sprzyja stosowaniu większej liczby konstruktywnych strategii

42 A. Balandynowicz, *Probacja. Wychowanie do wolności*, Grodzisk Mazowiecki Primus 1996 s. 147.

zaradczych w różnego rodzaju sytuacjach życiowych⁴³. Najbardziej skuteczne są **strategie adaptacyjne**, które prowadzą do zmniejszenia dolegliwości związanej z sytuacją trudną, co skutkuje wzmocnieniem przekonania o możliwości wyjścia z kryzysu. Społecznie akceptowane wzorce zachowań, poglądy, role czy nastawienia są odbiciem mechanizmów obronnych jednostek, które przyjmują w sytuacjach dla siebie nowych czy trudnych, będących nośnikiem obciążającego psychicznie stresu. Przejawia się to „[...] *tendencją do podtrzymywania obronnego stylu życia*” (Firestone, Catlett, 1995, s. 29). Wyraża się on w sześciu ząbających się wymiarach:

- *odtworzenie* - zastępowanie chwili obecnej destrukcyjnym odtwarzaniem schematów z przeszłości na wszystkich poziomach i we wszystkich dziedzinach;
- *powściągnięcie* - tłumienie naturalnych reakcji w imię podtrzymania całego systemu samoobrony i fantazje na temat własnej samowystarczalności, np. powstrzymanie się od odczuwania miłości i serdeczności, tłumienie talentów czy wrodzonych zdolności;
- *przyjęcie roli ofiary* - bierność w obliczu sytuacji trudnej, narzekanie na okoliczności zewnętrzne;
- *stosowanie środków uśmierzających ból psychiczny* - unikowe odcinanie się od prawdziwych uczuć;
- *uciekanie w świat fantazji* - jako ucieczka od rzeczywistych problemów i mocny środek uśmierzający;
- *tworzenie niszczących więzów*.

Ten styl życia jest także określany jako „samożywny” (*self-nourishing*). Cechuje go złudne przekonanie jednostki, że sama sobie poradzi z problemami i wówczas odrzuca wszelką możliwość pomocy zewnętrznej. Prowadzi to w konsekwencji do:

- funkcjonowania w pseudoniezależności,
- utraty poczucia realności i satysfakcji w kontaktach społecznych.

Wyciszeniu bólu, niepokoju, wytwarzaniu iluzorycznego poczucia bezpieczeństwa służą metody, które są określane jako współbrzmienie ego (*ego-syntonic*), np.: picie, palenie, narkotyzowanie się, fantazjowanie. Taki styl życia polega na „istnieniu wewnątrz” (*inward existence*). Generuje on uzależnienia od reakcji nawykowych (w tym uzależnienie od multimedów), substancji chemicznych, rutyny, kompulsywnego seksu i przymusu pracy⁴⁴.

W sytuacji problemowej często są stosowane działania unikowe, polegające na *zaprzeczaniu istnienia kryzysu*. Ta strategia hamuje podejmowanie działań uzdrawiających, blokując dopływ informacji istotnych do pokonania sytuacji trudnych. Najbardziej efektywne są strategie zadaniowe (działaniowe), które opierają się na wynegocjowaniu kompromisu z otoczeniem społecznym, przyjęciu zadań adekwatnie do posiadanych zasobów i potencjałów oraz ukierunkowaniu ich aktywności na eliminację źródła kryzysu i jego skutków. Potwierdzają to badania empiryczne, które wskazują, że proces powrotu alkoholików do zdrowia współwystępuje ze zmianą sposobów pokonywania problemów w postaci większego ukierunkowania na rozwiązanie problemu (planowane, rozwiązywanie trudności, pozytywne przewartościowanie sytuacji) oraz spadku nasilenia stylu zorientowanego na emocje (strategii konfrontacyjnej, polegającej na silnej ekspresji emocji negatywnych)⁴⁵. Rodziny alkoholowe w zmaganiach z kryzysem stosują wszystkie dostępne strategie radzenia sobie, zarówno pasywne, jak i aktywne. Najczęściej jednak systemy tego typu

43 J. Hepburn, *Recidivism Among Drug Offenders Following Exposure to Treatment*. „Criminal Justice Policy Review” 2005 nr 2 s. 237-259.

44 R. Firestone, J. Catlett, *Dlaczego tak nam trudno żyć?*, Wyd. Czarna Owca, dawniej Santorski & CO, Warszawa 1995.

45 H. Makowska, *Radzenie sobie ze stresem w grupie leczących się alkoholików*, „Przegląd Psychologiczny” 1998 nr 3-4 s. 108.

sięgają do wszystkich możliwych zasobów, zarówno wewnętrznych, jak i środowiskowych⁴⁶.

Wymiarem osobowości szczególnie ważnym dla radzenia sobie z kryzysem jest poczucie koherencji, które odzwierciedla zgeneralizowaną orientację poznawczo-ewolucyjną jednostki wobec świata. Składa się na nie⁴⁷:

- *zrozumiałość* (właściwość, za pomocą której jednostka poznaje działanie na nią otoczenia, w którym funkcjonuje);
- *sterowalność* (poczucie kompetencji w zakresie radzenia sobie z otoczeniem przy świadomym wykorzystaniu środków – zasobów – wewnętrznych i zewnętrznych, którymi jednostka dysponuje);
- *sensowność*, czyli przekonanie o celowości inwestowania w siebie i w swoje życie, co umożliwia postrzeganie sytuacji trudnych, kryzysowych w postaci wyzwania i przez to silnie aktywizuje do podjęcia działań w kierunku ich przewyciężenia.

Trzeci wniosek aplikacyjny

Kompetencje społeczne są definiowane jako „[...] *złożone umiejętności warunkujące efektywność radzenia sobie w określonego typu sytuacjach społecznych, nabywane przez jednostkę w toku treningu społecznego*”⁴⁸. Efektywność tego treningu jest determinowana możliwościami intelektualnymi jednostki, intensywność zaś oraz jego rodzaj są warunkowane cechami temperamentu i osobowości (ekstraintrowersja, reaktywność, lęk)⁴⁹. Dużą rolę odgrywają także warunki środowiskowe, oddziaływania wychowawcze (intencjonalne i nieintencjonalne), wpływy szkoleniowe i terapeutyczne.

Odwolując się do literatury przedmiotu, można wyłonić dwa zasadnicze podejścia do istoty kompetencji społecznych. W pierwszym ujęciu kompetencje społeczne są rozumiane jako zdolności (umiejętności) relacyjne, umożliwiające człowiekowi zaspokojenie potrzeby zarówno aprobaty, jak i władzy (statusu). Wyraża się to w umiejętności nawiązywania efektywnych i satysfakcjonujących relacji interpersonalnych⁵⁰. W drugiej grupie definicji jest natomiast akcentowane znaczenie kompetencji społecznych (w tym umiejętności interpersonalnych) dla skutecznej adaptacji społecznej – osiągnięcia przez jednostkę społecznego szacunku i tym samym zaspokojenie potrzeby statusu i władzy⁵¹. Powodzenie w życiu silnie warunkują te cechy jednostek, które wynikają z posiadania i sprawnego wykorzystywania kompetencji społeczno-psychologicznych, a szczególnie takie, jak: ambicja, wysoka motywacja, przystosowanie społeczne, stałość emocjonalna⁵².

W wyróżnionych nachyleniach definicyjnych są widoczne odniesienia do teorii potrzeb, z uwagi na konieczność uwzględnienia społecznej natury człowieka. **Potrzeba aprobaty**, wyrażająca się w pragnieniu przynależności do grupy, jest bowiem jedną z podstawowych potrzeb człowieka o charakterze społecznym. Potrzeba aprobaty warunkuje motywację zachowań interpersonalnych. W zestawieniu z silnie odczuwaną potrzebą władzy może ona wywoływać zaburzenia równowagi między pragnieniem zgodnego

46 M. Margasiński, *Analiza psychologiczna systemów rodzinnych z chorobą alkoholową*, Wyd. WSP, Częstochowa 1996; M. Margasiński, *Rodzina alkoholowa z uzależnionym w leczeniu*, Impuls, Kraków 2010.

47 A. Antonowski, *Rozwikłanie tajemnicy zdrowia. Jak radzić sobie ze stresem i nie zachorować*, Wyd. IPN, Warszawa 1995; M. Plopa, *Psychologia rodziny. Teoria i badania*, Impuls, Kraków 2007.

48 A. Matczak, *Kwestionariusz Kompetencji Społecznych*. Podręcznik, PTP, Warszawa 2007, s. 7.

49 A. Matczak A., *Temperament a kompetencje społeczne [w:] W. Ciarkowska, A. Matczak (red.), Różnice indywidualne: wybrane badania inspirowane Regulacyjną Teorią temperamentu Profesora Jana Strelaua*, Wyd. UW, Warszawa 2001; P. Smółka, *Kompetencje społeczne. Metody pomiaru i doskonalenia umiejętności interpersonalnych*, Wyd. Wolters Kluwer, Kraków 2008.

50 L.A. Maxim, S.J. Nowicki, *Developmental associations between nonverbal ability and social competence*, „Facta Universitatis” 2003, nr 2.

51 M. Agryle, *Psychologia stosunków międzyludzkich*, PWN, Warszawa 1999.

52 J. Strelau, *Psychologia różnic indywidualnych*, Scholar, Warszawa 2002.

funkcjonowania w grupie a silnym dążeniem do realizacji celów osobistych.

W świetle powyższego istnieje zasadność objęcia działaniami programu ZIP3 młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów oraz jej rodziców, ukierunkowanymi na podnoszenie poziomu kompetencji społecznych w ramach realizacji treningów kompetencyjnych.

Wniosek uzasadniają wyniki badań empirycznych. Stwierdzono bowiem, że wysoki poziom kompetencji społecznych jest podstawowym predyktorem satysfakcjonującego rozwijania i podtrzymywania sieci kontaktów społecznych oraz prezentacji własnej wiarygodności, gdyż umożliwia wytwarzanie klimatu zaufania i panowania nad nietypowymi sytuacjami oraz zawiłymi relacjami interpersonalnymi⁵³. Kompetencje społeczne sprzyjają także opanowaniu umiejętności obserwowania oraz kontrolowania własnej ekspresji i autoprezentacji, dzięki którym jednostka może dokonywać skutecznej modyfikacji własnego zachowania w reakcji na wymogi otoczenia społecznego. Dobrze wykształcone umiejętności społeczne warunkują pojawienie się tendencji do świadomego kreowania własnej tożsamości jednostkowej i społecznej oraz skłonności i zdolności przejawiania zachowań adekwatnych do sytuacji społecznych i prowadzących do realizacji założonych celów⁵⁴. Wysoki poziom kompetencji społecznych wiąże się także z lepszym przystosowaniem jednostki do zmian życiowych, większą plastycznością zachowań i postaw w różnorodnych sytuacjach społecznych oraz niższymi wskaźnikami lęku, depresji czy też poczucia samotności⁵⁵. Ponadto w zakresie radzenia sobie ze stresem, wysoki poziom kompetencji społecznych sprzyja podejmowaniu zadaniowego stylu reagowania oraz przyjmowaniu strategii poszukiwania kontaktów towarzyskich. Między kompetencjami społecznymi a stylem emocjonalnym występuje korelacja ujemna, co oznacza, że osoby posiadające niski poziom kompetencji społecznych najczęściej reagują emocjonalnie na stres⁵⁶. O efektywnym radzeniu sobie w różnorodnych sytuacjach społecznych przesądza zazwyczaj połączenie kilku elementarnych umiejętności.

W świetle powyższego zasadne jest prowadzenie w ramach ZIP3 treningów kompetencyjnych dla młodzieży zagrożonej uzależnieniem od mediów oraz jej rodziców, w zakresie kształcenia:

- *umiejętności udzielania wzmocnień społecznych*, które wpływają na utrzymanie związku, podniesienie atrakcyjności oraz umożliwiają wywieranie większego wpływu na osobę;
- *empatii i umiejętności podejmowania ról innych ludzi*, które są ważne zwłaszcza w rodzinie oraz w związkach miłosnych i przyjacielskich;
- *asertywności*, czyli umiejętności obrony własnych praw z poszanowaniem praw innych osób;
- *komunikacji werbalnej i niewerbalnej*;
- *umiejętności rozwiązywania problemów*;
- *umiejętności korzystnej autoprezentacji*, szczególnie przydatnej w kontekście zawodowym).

Trening kompetencyjny pozwala na przecięcie toksycznych związków między niedostatkiem doświadczeń społecznych (o różnej etiologii), deficytem kompetencji społecznych, nieprzystosowaniem do życia społecznego oraz zaburzeniami w odgrywaniu ról społecznych⁵⁷.

53 B.H. Spitzberg, W.R. Cupach, *Interpersonal Skills*, [w:] H.L. Knapp, J.A. Daly, *Handbook of Interpersonal communication*, Sage, Thousand Oaks 2002. (Spitzberg, Cupach, 2002).

54 J. Czarnota-Bojarska, *Obserwacyjna samokontrola a funkcjonowanie w grupie*, „Psychologia Wychowawcza” 1997, nr 40; K. Świątnicki, *Teoria stylów monitorowania się*, „Studia Psychologiczne” 1994, XXXI.

55 J. Strelau, *Psychologia różnic...*, op.cit.

56 A. Matczak, *Kwestionariusz Kompetencji...*, op.cit.

57 *Ibidem*; P. Smółka, *Kompetencje społeczne...*, op.cit.

W świetle teorii zachowania zasobów, koncepcji twórczej resocjalizacji oraz koncepcji zewnętrznego kreowania systemu rodzinnego, w działaniach profilaktyczno – terapeutyczno - readaptacyjnych realizowanych w ramach ZIP3 wobec młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów, szczególnego znaczenia nabiera kształcenie *umiejętności podejmowania decyzji* w zakresie oceny i wyboru adekwatnych zasobów do radzenia sobie z wymogami sytuacyjnymi.

W teorii zachowania zasobów akcentowane jest znaczenie kontekstu interpersonalnego w radzeniu sobie w sytuacjach problemowych. Jest to efekt zjawiska krzyżowania się stresu wynikającego z przepływu i zwrotnej wymiany zasobów w procesie zaradczym, a którego istota sprowadza się do wspomaganie jednostek słabszych przez jednostki bardziej zasobne. Tezę tą umacniają wyniki analiz empirycznych, w których stwierdzono, że jednym z najskuteczniejszych sposobów rozwiązywania problemów w sytuacji dużego nasilenia jednostkowego stresu jest umiejętnie udzielane wsparcie społeczne⁵⁸. W oferowanej pomocy kluczową rolę odgrywają dwa czynniki – stymulatory skłaniające do zachowań ukierunkowanych na zmianę osobistej sytuacji życiowej⁵⁹:

- odpowiednie rozbudzanie nadziei na rozwiązanie trudności doświadczanych przez osobę;
- pozytywne wykorzystanie jej zniecierpliwienia z powodu braku istotnych postępów w przewyciężaniu trudności.

Obniżenie motywacji tego typu występuje w sytuacji przewidywania ewentualnych strat – gdy jednostka posiada nikłą nadzieję na pozytywne rozwiązanie problemu, a jednocześnie doświadcza wysokiego poziomu zniecierpliwienia z powodu braku zachodzących zmian.

Czwarty wniosek aplikacyjny

Etiologia nieprzystosowania społecznego dzieci i młodzieży wskazuje wyraźnie na predyktory rodzinne i środowiskowe jako kluczowe w powstawaniu zaburzeń zachowania oraz przestępczości nieletnich⁶⁰. Przy właściwym wspomaganie dorosłych istnieje szansa na pokonanie wielu problemów i konfliktów rozwojowych związanych z kryzysem adolescencji (będącym nośnikiem zmian w obszarze komunikacyjnym, poznawczym, emocjonalnym⁶¹), w którym znajduje się młodzież objęta programem ZIP3.

W świetle powyższego istnieje zasadność objęcia młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów oraz jej rodziców działaniami programu ZIP3, ukierunkowanymi na podnoszenie poziomu kompetencji życiowych w ramach realizacji treningów kompetencyjnych.

Rodzina jest lokowana w grupie cennych zasobów pełniących kluczową rolę w zapobieganiu wykluczeniu społecznemu młodzieży w wieku 15-19 lat (por.: raport B. Kalinowska, 2012). W powstawaniu zaburzeń w zachowaniu dużą rolę odgrywają przede wszystkim więzi rodzinne (więzi przywiązania). Dzieci wychowujące się w rodzinach, w których doświadczały braku poczucia bezpieczeństwa i unikowych zachowań przywiązaniowych, naruszają normy prawne i społeczne częściej, niż dzieci mające poczucie bezpiecznego przywiązania. Wykazują one niższy poziom kompetencji społecznych, większą tendencję do izolowania się, rzadziej się angażują w rozwiązywanie problemów rodzinnych, jak też pojawiających

58 R. Lazarus, *Paradygmat stresu i radzenia sobie*, „Nowiny Psychologiczne” 1986, nr 3-4, s.5; H. Sęk, *Wprowadzenie do psychologii klinicznej*, Wyd. Nauk. „Scholar”, Warszawa 2001, s. 252-253.

59 A. Bałandynowicz, *Proba...*, op.cit., s. 148.

60 B. Urban, *Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży*, Wyd. UJ, Kraków 2000; I. Niewiadomska, *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*, Wyd. KUL, Lublin 2007.

61 M. Orwid, K. Pietruszewski, *Psychiatria dzieci i młodzieży*, Collegium Medicum UJ, Kraków 1996; T. Rostowska, *Konflikt międzypokoleniowy w rodzinie. Analiza psychologiczna*, Wyd. UŁ, Łódź 2001; T. Rostowska, *Wsparcie społeczne a jakość życia człowieka*, [w:] H. Marzec, C. Wiśniewski (red.), *Rodzina na początku III tysiąclecia*, t. II, Wyd. WSP, Piotrków Trybunalski 2009; Z.B. Gaś (red.), *Psychologia wychowawcza stosowana – wybrane zagadnienia*, Wyd. UMCS, Lublin 1995.

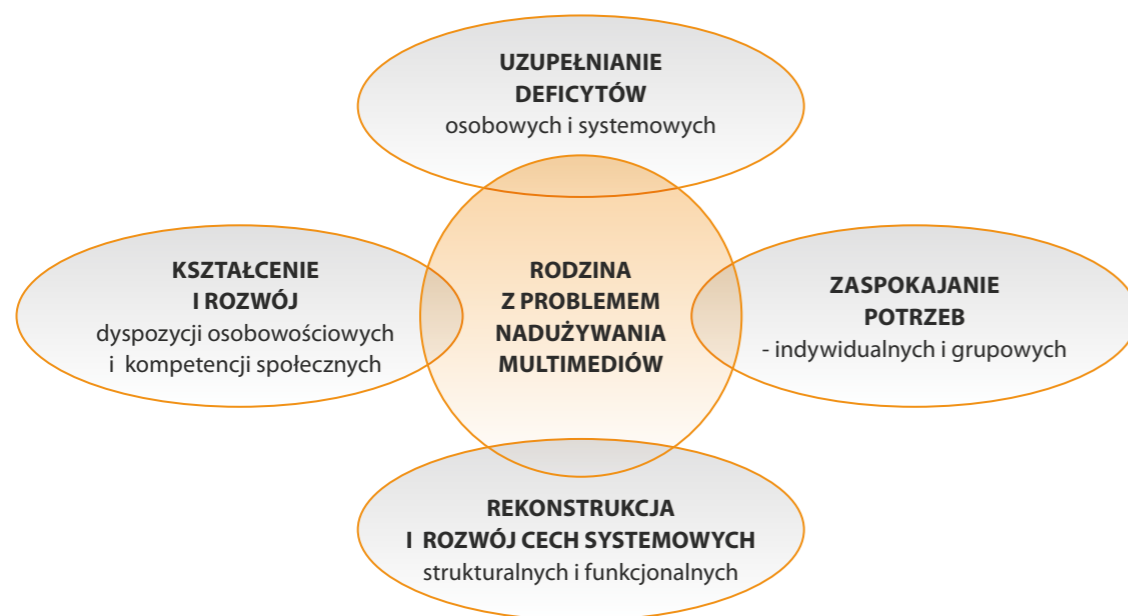
się w grupie rówieśniczej i są zazwyczaj zamknięte w sobie oraz nieufne wobec innych⁶².

Stwierdzono także współzależność zaburzeń zachowania i emocji u adolescentów z deprivacyjnymi i traumatycznymi doświadczeniami z wcześniejszych okresów życia:

- ➔ nieadekwatnością opieki we wczesnym dzieciństwie (deprivacja przywiązania);
- ➔ zaburzeniami okresu separacji,
- ➔ maltretowaniem w dzieciństwie;
- ➔ nadużyciami seksualnymi.

Podjęcie relacji pomocowo - wspierających oznacza współobecność wszystkich podmiotów (członka rodziny nadużywającego multimediów, jego rodziny i osób/grup wspierających) **w sytuacji społecznej** prowadzącej do konfrontacji przyczyn i skutków zaistnienia problemu (rys.4).

Rys. 4. Schemat oddziaływań pomocowo - wspierających wobec rodziny z problemem nadużywania multimediów

Źródło: Opracowanie własne

Działania społeczne podejmowane wobec rodzin z problemem nadużywania multimediów powinny być ukierunkowane na **równoległe uzupełnianie deficytów i zaspokajanie potrzeb** oraz na **rekonstrukcję i rozwój** zarówno **cech strukturalnych i funkcjonalnych rodziny**, jak również **dyspozycji osobowościowych i kompetencji życiowych, w tym społecznych u nadużywającego multimediów członka rodziny**.

W obszarze aplikacji praktycznych kierunek poszukiwań nowych rozwiązań metodycznych zapobiegających i przeciwdziałających formowaniu się w rodzinie kryzysu związanego z problemem patologicznego korzystania z multimediów przez dziecko wyznacza goffmanowskie, metaforyczne ujmowanie rzeczywistości społecznej jako skonwencjonalizowanej gry na mikrospołecznej scenie. Doświadczenie wrażeń w toku odpowiednio zaprojektowanych gier strategiczno--informacyjnych z zastosowaniem różnorodnych form prezentacji scenicznych może zaspokoić tkwiącą w każdym człowieku potrzebę bycia autentycznym, a przez to akceptowanym przez innych. Może także doprowadzić do zmiany nieprawidłowo odgrywa-

62 Goldberg, Kobak, Hazan, za: M. Płopa, Psychologia rodziny... op.cit.

nych ról społecznych lub wykształcenia dyspozycji do prawidłowego ich odgrywania w przyszłości. Działanie symulowane wraz z jego silnym, emocjonalnym doświadczeniem, umożliwi pełny wgląd członków rodziny z problemem patologicznego korzystania z multimediów w ich własne, trudne i często przez nich niezrozumiałe życie rodzinne. Metodycznie opracowywane scenariusze teatralne (w zależności od potrzeb diagnostycznych) pozwalają odtwarzać sytuacje występujące w rzeczywistym życiu beneficjentów programu. W trakcie odgrywania ról mogą oni dostrzegać oraz wspólnie analizować mechanizmy zjawisk i procesów wewnątrzrodzinnych oraz przegłądać się w „lustrze” reakcji innych członków rodziny na odtwarzane przez siebie postawy i zachowania. Spektakl teatralny pozwala aktorom – młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów - dookreślać dysfunkcyjne lub patologiczne role odgrywane przez nich samych lub przez ich bliskich, odkrywać deficyty umiejętności adaptacyjnych, blokady komunikacyjne i wiele innych elementów funkcjonowania indywidualnego i rodzinnego.

Użyteczny jest także **trening zachowań pojednawczych**, czyli kształtowanie dbałości o dobrą atmosferę wewnątrzrodzinną, stosowanie normy wzajemności czy dawanie dowodów pamięci. W świetle istoty problemu nadużywania multimediów (Wiechetek, 2013), ważne jest kształtowanie zachowań pojednawczych w oparciu o procedurę rozwiązywania sporów. Rozpoczyna się ona od wynegocjowania rozwiązania problemu na tle którego pojawił się spór⁶³. Jeżeli po upływie 30 dni nie zostanie osiągnięte porozumienie w kwestii zastosowania metody niwelującej nieporozumienie, niezbędna staje się obecność mediatora, którym może być każda „osoba ważna” dla obu stron (np. przyjaciel rodziny, babcia, dziadek, nauczyciel). Jeżeli po 30 kolejnych dniach okaże się, że wskutek mediacji nie osiągnięto pożądanego rezultatu, należy oddać spór demokratycznie wybranemu arbitrowi (może nim być psycholog lub terapeuta uzależnień).

Budowaniu poczucia bezpieczeństwa może natomiast służyć **trening zachowań opiekuńczo - pielęgnacyjnych** wobec dzieci, osób starszych i niepełnosprawnych. Zachowania tego typu mają charakter pomocy w utrzymaniu bliskości zapewniającej poczucie bezpieczeństwa.

Reorientacji stylu przywiązania utrudniającego tworzenie satysfakcjonujących więzi społecznych sprzyja natomiast **trenowanie zachowań tzw. wspólnoty bojowej**, czyli udzielanie wsparcia członkom wspólnoty, działanie na rzecz jej dobra, dbanie o społeczny, pozytywny wizerunek rodziny⁶⁴. Umożliwia to wytworzenie wspólnoty, w której osoba z problemem nadużywania multimediów funkcjonuje w poczuciu zrozumienia jej problemu przez innych członków rodziny, jest przez nich wspierana w przeciwdziałaniu zachowaniom kompulsywnym oraz sprzyja przełamaniu stylu przywiązania utrudniającego satysfakcjonujące więzi społeczne.

W tym segmencie działania profilaktyczno – terapeutyczno - readaptacyjnego, powinno być miejsce na podnoszenie kultury pedagogicznej rodziców, wyznaczanej między innymi przez⁶⁵:

- ➔ świadomość roli rodzicielskiej,
- ➔ prawidłowe okazywanie uczuć,
- ➔ umiejętność rozpoznawania potrzeb dziecka i właściwego stosowania wzmocnień;
- ➔ sytuację (pozycję) ekonomiczną, kulturową, społeczną i środowiskową rodziny.

Istotny w treningu kompetencyjnym rodziców i młodzieży nadużywającej multimediów jest także segment szkolenia ukierunkowany na tzw. zarządzanie konfliktem. Z kolei trening kompetencji z zakresu komunikacji w zespole powinien uwzględniać między innymi przekazywanie rodzicom i dzieciom zagro-

63 W.L. Ury, J.M. Brett, S.B. Goldberg, *Getting Disputes Resolved*, Jossey-Bass, San Francisco 1988.

64 A. Kuczyńska, *Sposób na bliski związek. Zachowania wiążące w procesie kształtowania się i utrzymywania więzi w bliskich związkach*, Wyd. Instytut Psychologii PAN, Warszawa 1998; B. Wojciszke, *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Scholar, Warszawa 2002.

65 U. Tokarska, *Kultura pedagogiczna rodziców, „Wychowawca” 2003, nr 11.*

żonym uzależnieniem od multimediów wiedzy oraz szkolenie umiejętności m.in. w zakresie:

- skutecznych sposobów motywowania i wspierania członków rodziny;
- sposobów pokonywania „oporu” i reorientacji zachowań pasywnych;
- pokonywania blokad komunikacyjnych;
- przekazywania i przyjmowania konstruktywnej krytyki;
- budowania spójności komunikatu werbalnego i niewerbalnego oraz asertywnych zachowań.

K2.: Metodologia badawcza oraz raport diagnostyczny
w temacie (*Research & Knowledge*)

W ramach innowacyjnego programu wczesnej interwencji społecznej skierowanego do młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów, zastosowano i opisano metodologię badań w oparciu na następujące elementy:

- cele badań w ZIP3;
- narzędzia wykorzystane w badaniach;
- charakterystykę osób badanych;
- wnioski z badań dotyczące kapitału psychospołecznego beneficjentów i użytkowników.

2.1. Cele badań na użytek innowacyjnego programu interwencyjnego wobec młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów

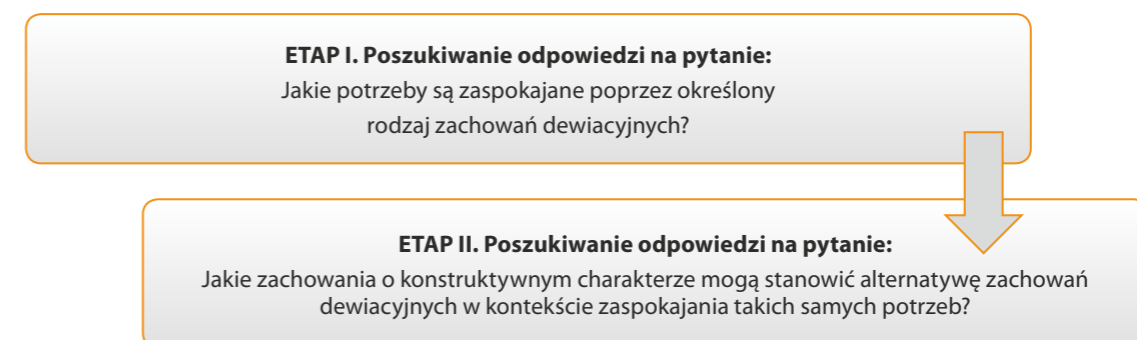
Celem badań w ramach ZIP3 były dwa typy analiz:

1. Rozpoznanie zależności między przystosowaniem młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu uzależnienia od multimediów a dystrybucją psychospołecznych zasobów (przypisywaniem im znaczenia oraz spostrzeganiem zysków i strat kapitałowych).
2. Wskazanie na taką dystrybucję zasobów u osób zawodowo wspierających rozwój młodzieży w różnym stopniu zagrożonej wykluczeniem społecznym, która z jednej strony decyduje o ich sukcesie zawodowym, zaś z drugiej – prowadzi do porażki w tym wymiarze funkcjonowania.

Strategię badawczą ukierunkowano w oparciu o dwa podstawowe założenia:

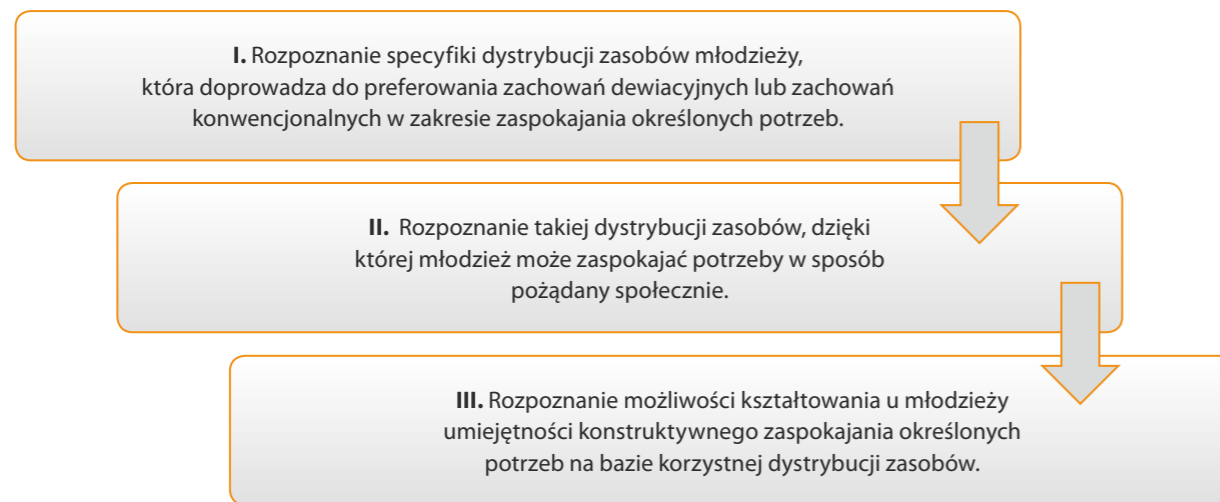
Założenie 1: Motywacja zachowań doprowadzających do wysokiego ryzyka marginalizacji społecznej z powodu nadużywania multimediów przez młodzież wynika z zaspokajania przez nią ważnych potrzeb w sposób niezgodny z obowiązującymi normami. W programach wczesnej interwencji należy zatem dokonać diagnozy etapowej w oparciu o poniższy schemat:

Rys. 5. Etapy diagnozy realizowanej w ramach ZIP3 – założenie nr 1

Założenie 2.: Zaspokajanie potrzeb za pomocą zachowań dewiacyjnych stanowi efekt niekorzystnej dystrybucji zasobów (rys. nr 6). Należy podkreślić, że rozpoznanie powyższych związków jest istotne z uwagi na to, że dystrybucja zasobów posiadanych przez człowieka wpływa na dobór strategii i przyjmowanie określonych stylów radzenia sobie w sytuacjach problemowych oraz determinuje przebieg procesu przystosowawczego młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów. Te mechanizmy występują także w działalności zawodowej osób wspierających młodzież zagrożoną wykluczeniem społecznym. Prezentowane podejście badawcze zostało uzasadnione w części K1 (praktycznym przewodniku metodologicznym).

Rys. 6. Strategia badawcza realizowana w ramach ZIP3 – założenie nr 2

Przeprowadzone analizy empiryczne służyły odpowiedzi na dwa pytania badawcze:

1. Jaka dystrybucja zasobów prowadzi do redukcji ryzyka wykluczenia społecznego młodzieży z powodu uzależnienia od multimediów?

Na podstawie przeprowadzonych analiz w ramach przedstawionego celu opracowano diagnozę kapitału psychospołecznego beneficjentów programu ZIP3 – młodzieży w wieku 15-19 lat, zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu patologicznego korzystania z multimediów. Wyniki przeprowadzonej diagnozy zawiera raport opracowany przez J. Chwaszcz (2012), natomiast wnioski z badań diagnostycznych zostały zaprezentowane w jednym z paragrafów części K 2.

2. Jakie związki zachodzą między dystrybucją zasobów a efektywnością pracy zawodowej u osób profesjonalnie wspierających rozwój młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu uzależnienia od multimediów?

Na bazie przeprowadzonych analiz opracowano diagnozę kapitału psychospołecznego determinującego efektywność pracy zawodowej użytkowników – osób pracujących z młodzieżą zagrożoną wykluczeniem na etapie wczesnej interwencji socjalnej. Uzyskane wyniki analiz badawczych zostały zamieszczone w raporcie diagnostycznym z badań ilościowych (opracowanym przez J. Chwaszcz) oraz raporcie diagnostycznym z badania fokusowego (opracowanym przez B. Kalinowską). Wnioski z badań zostały zaprezentowane w kolejnym paragrafie części K2.

2.2. Narzędzia wykorzystane w badaniach

2.2.1. Narzędzia do badania odbiorców

Do badania młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu ryzykownych zachowań seksualnych, zachowań agresywnych i/lub uzależnienia od multimediów wykorzystano takie metody, jak:

1. Metryczkę
2. Kwestionariusz Oceny Zachowania Zasobów S. Hobfolla
3. Skalę Strategicznego Podejścia do Radzenia Sobie S. Hobfolla.
4. Kwestionariusz Zachowań Dewiacyjnych I. Niewiadomskiej, J. Chwaszcz
5. Kwestionariusz Zachowań Konstruktywnych I. Niewiadomskiej, J. Chwaszcz
6. Kwestionariusz Zaspokojenia Potrzeb D. Lestera.

Ad 1. Metryczka. Jej zastosowanie służyło temu, aby wskazać na zmienne socjodemograficzne, które charakteryzują młodzież w różnym stopniu zagrożoną wykluczeniem społecznym z powodu ryzykownych zachowań seksualnych, zachowań agresywnych i/lub uzależnienia od multimediów. W metryczce uwzględniono informacje dotyczące m.in. takich zmiennych, jak: płeć, wiek, miejsce zamieszkania, średnią ocen szkolnych, strukturę rodziny, status materialny rodziny.

Ad 2. Kwestionariusz Oceny Zachowania Zasobów S. Hobfolla. W prowadzonych analizach zastosowano tą metodę do badania dystrybucji zasobów u młodzieży w różnym stopniu zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu przejawiania ryzykownych zachowań seksualnych, zachowań agresywnych, uzależnienia od multimediów. Metoda oparta jest na teorii zachowania zasobów (Conservation of Resources Theory – COR) S. E. Hobfolla i stanowi narzędzie do pomiaru zarządzania zasobami – Ocena COR (*The Conservation of Resources Evaluation, COR – Evaluation*). W badaniach uwzględniono 22 zasoby, które młodzież może wykorzystywać w różnych okolicznościach życiowych. Badane osoby:

- na pierwszym etapie oceniają w jakim stopniu pozyskały te zasoby w swoim życiu,
- zaś w drugim etapie oceniają, w jakim stopniu je utraciły.

Ad 3. Skala Strategicznego Podejścia do Radzenia Sobie (SACS) S. Hobfolla (część E pakietu badawczego – „Jaki/jaka jestem?”). Metoda służy do badania strategii zaradczych podejmowanych w sytuacjach trudnych. Do kwestionariusza zostały wybrane stwierdzenia odzwierciedlające zarówno indywidualne, jak i kolektywistyczne strategie zaradcze, przy czym jako kryterium doboru służyło podejście jednostki do problemu i sposób wykorzystania zasobów osobistych, społecznych, stanu i materialnych. SACS zawiera 52 twierdzenia przedstawiające potencjalne reakcje w sytuacjach stresujących. Do każdego zdania należy ustosunkować się na pięciostopniowej skali (1-zdecydowanie tak nie robiłem, 5-zdecydowanie tak robiłem). W metodzie wyodrębniono dziewięć podskal określonych mianem strategii zaradczych. Są nimi⁶⁶: 1) działania asertywne, 2) unikanie, 3) poszukiwanie wsparcia społecznego, 4) działania ostrożne, 5) współpraca społeczna, 6) działania instynktowne, 7) działania agresywne, 8) działania antyspołeczne, 9) działanie „nie wprost”.

Ad 4. Kwestionariusz Zachowań Dewiacyjnych I. Niewiadomskiej, J. Chwaszcz. Do badania ryzykownych zachowań seksualnych, zachowań agresywnych i uzależnienia od multimediów skonstruowano narzędzie eksperymentalne bazujące na ocenie 5 sędziów kompetentnych. Metoda zawiera 49 itemów

⁶⁶ S. Hobfoll. *Stres, kultura i społeczność...*, op.cit. s.168-177.

dotyczących:

- fenomenu ryzykownych zachowań seksualnych (9 pytań)
- fenomenu zachowań agresywnych (14 pytań), w tym zachowania świadczące o:
 - agresji instrumentalnej;
 - agresji wrogiej;
 - agresji reaktywnej.
- fenomenu uzależniania i/lub nadużywania multimediów (26 pytań), w tym zachowania świadczące o:
 - zjawisku tolerancji;
 - doświadczaniu szkód;
 - doświadczaniu zespołu abstynencyjnego;
 - nieodparte potrzeby używania;
 - zaniechaniu alternatywnych źródeł przyjemności;
 - utracie kontroli;
 - zaniechaniu obowiązków;
 - zaburzeniach w kontaktach interpersonalnych;
 - konflikcie z prawem.

Ad 5. Kwestionariusz Zachowań Konstruktynych I. Niewiadomskiej, J. Chwaszcz. Do analizy zachowań konstruktywnych w populacji młodzieży zagrożonej w różnym stopniu wykluczeniem społecznym z powodu przejawiania ryzykownych zachowań seksualnych, zachowań agresywnych i/lub uzależnienia od multimediów skonstruowano narzędzie eksperymentalne bazujące na ocenie 5 sędziów kompetentnych. Metoda zawiera 16 itemów dotyczących różnych aspektów rozwoju nastolatków – m.in. zachowań związanych z samorozwojem, działań prospołecznych, rozwoju religijnego.

Ad 6. Kwestionariusz Zaspokojenia Potrzeb D. Lestera. Narzędzie zostało skonstruowane na bazie teorii potrzeb A. Masłowa. W ujęciu tego autora potrzeby są tworzą hierarchię wstępującą. Cztery pierwsze grupy potrzeb (fizjologiczne, bezpieczeństwa, przynależności i miłości, prestiżu i uznania) są określane mianem potrzeb niedoboru, natomiast najwyższa w hierarchii grupa potrzeb samoaktualizacji należy do kategorii tzw. potrzeb wzrostu. W analizowanej koncepcji zaspokojenie potrzeb niższego rzędu w hierarchii jest warunkiem koniecznym uruchomienia potrzeb leżących wyżej, np. zaspokojenie potrzeb fizjologicznych uruchamia potrzeby bezpieczeństwa, zaspokojenie potrzeb fizjologicznych oraz bezpieczeństwa otwiera drogę potrzebom miłości i przynależności, natomiast zaspokojenie trzech opisanych grup potrzeb aktywuje potrzebę prestiżu i uznania. W wypadku deprivacji potrzeb niedoboru następuje silniejsza koncentracja organizmu na danej potrzebie oraz brak znaczenia innych potrzeb. Z kolei ich systematyczne zaspokajanie sprawia, że potrzeby te przestają kontrolować na bieżąco zachowanie jednostki, ponieważ przekształcają się w potrzeby o potencjalnym charakterze. A jednocześnie umożliwiają uruchomienie potrzeb najwyższego rzędu.

Kwestionariusz Zaspokojenia Potrzeb D. Lestera składa się z 50 twierdzeń, które służą do badania zaspokojenia takich potrzeb, jak:

- potrzeby fizjologiczne;

- potrzeby bezpieczeństwa;
- potrzeba przynależności;
- potrzeba szacunku;
- potrzeba samoaktualizacji.

2.2.2. Narzędzia do badania użytkowników

Badanie osób zawodowo wspierających młodzież w różnym stopniu zagrożoną wykluczeniem społecznym przebiegało w dwóch etapach.

ETAP 1.: Przeprowadzenie badań ankietowych dwoma metodami:

- Kwestionariuszem Oceny Zachowania Zasobów S. Hobfolla po to, aby sprawdzić jakie zyski i straty kapitałowe doprowadzają do sukcesu zawodowego, a jaki rodzaj dystrybucji zasobów zwiększa ryzyko doświadczanych problemów zawodowych. Opis tej metody został zaprezentowany w części poświęconej charakterystyce narzędzi do badania odbiorców ZIP.
- Kwestionariuszem Zaspokojenia Potrzeb D. Lestera w celu ukazania związków między poziomem zaspokojenia potrzeb a satysfakcją zawodową i odczuwanymi problemami w pracy z młodzieżą. Opis tej metody został zaprezentowany w części poświęconej charakterystyce narzędzi do badania odbiorców ZIP.

ETAP 2.: Na bazie uzyskanych wyników badań przeprowadzono 5 fokusów służących uzyskaniu danych jakościowych dotyczących takich aspektów funkcjonowania osób pracujących z młodzieżą w różnym stopniu zagrożoną wykluczeniem społecznym, jak:

- możliwości dysponowania zasobami, które służą efektywnej pracy zawodowej;
- odczuwania deficytów kapitałowych, które uniemożliwiają osiągnięcie korzystnych wysokiej efektywności zawodowej;
- możliwości pozyskiwania zasobów, dzięki którym może się zwiększyć skuteczność zawodowa;
- możliwości redukcji strat w zasobach, dzięki czemu można uniknąć porażki zawodowej.

2.3. Charakterystyka osób badanych

Charakterystyka beneficjentów (młodzieży w różnym stopniu zagrożonej uzależnieniem od multimediów)

Analizy empiryczne w ramach ZIP3 przeprowadzono na populacji 1500 osób, z czego do obróbki statystycznej zakwalifikowano 967. W badaniu odnotowano zbliżony udział kobiet i mężczyzn (odpowiednio 52% i 46%). Średni wiek badanej młodzieży wyniósł 17, 24 lat, zaś średnia ocen szkolnych - 3,7. W większości przypadków badana młodzież wywodzi się z rodzin pełnych (77,3%). Szczegółowa charakterystyka socjodemograficzna badanej młodzieży znajduje się w raporcie z badań ilościowych dotyczącym kapitału psychospołecznego odbiorców ZIP3 (młodzieży w wieku 15-19 lat, zagrożonej uzależnieniem od multimediów), który został opracowany przez J. Chwaszcz (2012).

Przeprowadzone analizy badawcze wskazują, że:

- miejsce zamieszkania i sytuacja materialna nie różnicują młodzieży zagrożonej i niezagrożonej wykluczeniem;

- średnia ocen jest związana z zachowaniami ryzykownymi - młodzież nadużywająca multimediiów i od nich uzależniona ma niższą średnią ocen;
- zachowania ryzykowne częściej przejawiają chłopcy.

Charakterystyka użytkowników programu (osób profesjonalnie wspierających młodzież w różnym stopniu zagrożonej uzależnieniem):

Grupę badaną stanowili nauczyciele, wychowawcy, pracownicy socjalni i kuratorzy sądowi rodzinni – osoby profesjonalnie zajmujące się młodzieżą w różnym stopniu zagrożoną uzależnieniem od multimediiów. Analizy empiryczne w ramach ZIP3 przeprowadzono na populacji 300 osób, z czego do obróbki statystycznej zakwalifikowano 257 osób. Średnia wieku osób badanych wyniosła 41,43 lat. Wśród respondentów przeważały kobiety (73,2%). Dla prawie jednej trzeciej ogółu badanych wykonywana praca jest źródłem bardzo dużej satysfakcji, podczas gdy prawie połowa jest ze swego statusu zawodowego zadowolona, zaś jedna trzecia wskazuje na dostateczne (średnie) poczucie zadowolenia. Niewielką satysfakcję z wykonywanych obowiązków służbowych zadeklarowało 13,8 % badanych użytkowników. Szczegółowa charakterystyka osób badanych pod względem cech socjodemograficznych znajduje się w raporcie z badań opracowanym przez J. Chwaszcz (2012).

W pięciu fokusach (por. raport B. Kalinowska, 2012) uczestniczyli profesjonalści - funkcjonariusze i pracownicy Straży Ochrony Kolei, wychowawcy, nauczyciele pracujący w szkołach ponadgimnazjalnych, świetlicach szkolnych i ogniskach wychowawczych, pracownicy socjalni i kuratorzy sądowi. Implikacje wynikające z fokusowych analiz jakościowych znalazły zastosowania w części K3.

2.4. Wnioski z badań dotyczące kapitału psychospołecznego beneficjentów

Badania ukierunkowano na porównanie młodych osób nadużywających multimediiów z osobami racjonalnie korzystającymi ze środków masowego przekazu. Wyniki badań diagnostycznych (por. raport J. Chwaszcz, 2012) wskazują, że młode osoby patologicznie korzystające z multimediiów w porównaniu z osobami racjonalnie korzystającymi ze środków masowego przekazu:

- mają w mniejszym stopniu zaspokojone potrzeby, a zwłaszcza: bezpieczeństwa; miłości i przynależności; szacunku i samoaktualizacji;
- doświadczają strat w zasobach podmiotowych, stanu i materialnych;
- znacznie rzadziej wykazują zachowania konstruktywne, które są znaczącymi czynnikami ochraniającymi przed nadużywaniem/uzależnieniem od mediów, takie jak:
 - budowanie relacji bliskości z rodziną i przyjaciółmi;
 - wyznaczanie i osiąganie ambitnych celów;
 - pogłębianie wiary religijnej;
 - przestrzeganie zasad moralnych;
 - poszukiwanie prawdziwej miłości;
 - osiąganie dobrych wyników w nauce;
 - realizowanie życiowych pasji i zainteresowań;
 - uczenia się praktycznych umiejętności;
 - rozwijania zdolności artystycznych;

- kształtowania charakteru,
- udzielania pomocy innym ludziom;
- posiadają szeroki wachlarz umiejętności zaradczych - zarówno strategii konstruktywnych (współpraca społeczna; działania przemyślane; działania instynktowne), jak i strategii destrukcyjnych (unikowe; „nie wprost”; antyspołeczne; agresywne). Prawdopodobnie wraz ze wzrostem częstości i wymiaru czasu korzystania z multimediiów, strategie negatywne zaczynają dominować nad pozytywnymi, ale pozytywne wciąż są obecne. Jest to tak zwany moment krytyczny, który wymaga działań o charakterze wczesnej interwencji. Młodzież posiada bowiem zasoby, w oparciu o które można dążyć do uzyskania dużego nasilenia konstruktywnych strategii radzenia sobie z problemami.

Należy podkreślić, że uzależnienie od multimediiów współwystępuje z nasileniem zachowań agresywnych oraz ryzykownymi zachowaniami seksualnymi.

Porównanie osób nadużywających multimediiów z osobami racjonalnie korzystającymi ze środków masowego przekazu umożliwiło wyodrębnienie czynników ochraniających młodzież przed patologicznym korzystaniem z multimediiów. Redukcja ryzyka uzależnienia w grupie młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediiów współwystępuje z kilkoma zmiennymi, które konstytuują jej kapitał psychospołeczny i stanowią czynniki chroniące ją przed uzależnieniem. W świetle przeprowadzonych badań diagnostycznych można stwierdzić, że do najistotniejszych czynników ochraniających młodzież przed patologicznym korzystaniem z multimediiów należy zaliczyć (por. raport J. Chwaszcz, 2012):

1. *wysoki poziom poczucia własnej skuteczności;*
2. *dystrybucję zasobów podmiotowych* - przypisywanie im dużego znaczenia oraz spostrzeganie dużych zysków;
3. *dystrybucję zasobów stanu* - przypisywanie im dużego znaczenia oraz spostrzeganie dużych zysków;
4. *dystrybucję zasobów energetycznych* - przypisywanie im dużego znaczenia oraz spostrzeganie dużych zysków;
5. *dystrybucję zasobów materialnych* - przypisywanie im dużego znaczenia oraz spostrzeganie dużych zysków;
6. *duże nasilenie konstruktywnych strategii radzenia sobie z problemami*, które polegają na: współpracy społecznej, działaniach asertywnych, poszukiwaniu wsparcia społecznego, przemyślanych działaniach;
7. *niski poziom destrukcyjnych strategii radzenia sobie z problemami*, które polegają na: działaniach instynktownych, działaniach unikowych, działaniach „nie wprost”, działaniach antyspołecznych, działaniach agresywnych;
8. *niski poziom odczuwanych trudności rodzinnych;*
9. *pozytywne przystosowanie szkolne* – głównie w wymiarze: niskiego poziomu odczuwanych trudności szkolnych w minionej perspektywie czasowej; niskiego poziomu odczuwanych problemów szkolnych w teraźniejszej perspektywie czasowej; dużego nasilenia sukcesów szkolnych.

2.5. Wnioski z badań odnoszące się do kapitału psychospołecznego użytkowników

W świetle wyników uzyskanych w *Kwestionariuszu Oceny Zachowania Zasobów* można stwierdzić, że skuteczność pracy zawodowej osób, które profesjonalnie zajmują się wspieraniem rozwoju młodzieży w różnym stopniu zagrożonej uzależnieniem od multimediów zależy w dużym stopniu od dystrybucji zasobów.

Uzyskane rezultaty wskazują, że wzrost efektywności pracy zawodowej wychowawców/nauczycieli/pracowników socjalnych współwystępuje z takimi procesami dystrybucji kapitału przystosowawczego, jak (por. raport J. Chwaszcz, 2012):

- przypisywanie dużego znaczenia zasobom podmiotowym, stanu i materialnym;
- postrzeganie wysokich zysków w wymiarze podmiotowym, stanu, energetycznym i materialnym;
- zaspokajanie potrzeb: fizjologicznych, bezpieczeństwa, przynależności, szacunku oraz samoaktualizacji;

Należy podkreślić, że zarówno kobiety, jak i mężczyźni z jednakową intensywnością doświadczają problemów w pracy, choć postrzegają je inaczej.

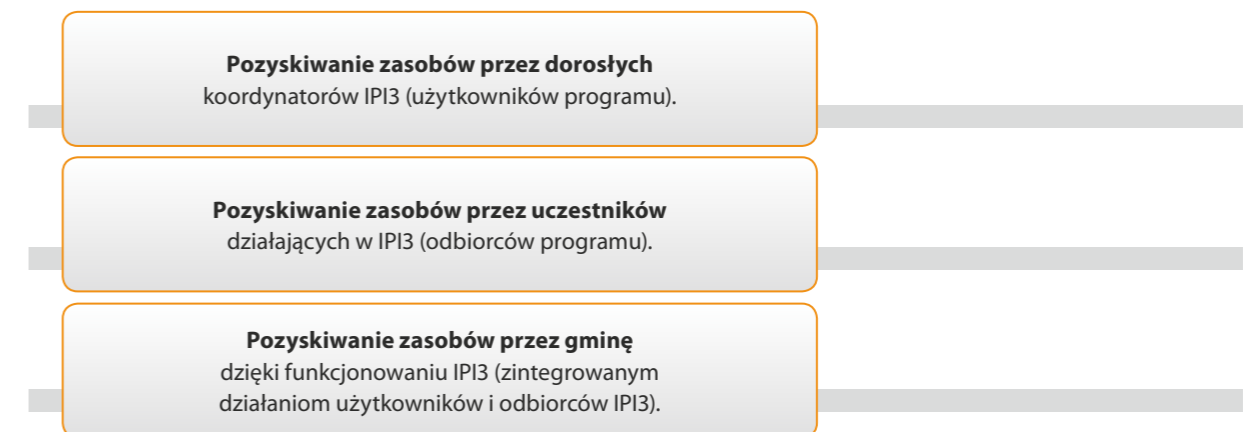
W przeprowadzonej analizie empirycznej uwzględniono również związki między spadkiem efektywności pracy osób profesjonalnie zajmujących się młodzieżą w różnym stopniu zagrożoną uzależnieniem od multimediów a posiadanymi zasobami. Mechanizm strat kapitałowych przekłada się na następujące zależności: spadek efektywności działań zawodowych w badanej grupie w istotny sposób współwystępuje z doświadczaniem dużych strat w kapitale: podmiotowym; stanu; energetycznym, materialnym. (por. raport J. Chwaszcz, 2012). Największe znaczenie w analizowanym względzie posiadają dwa wymiary strat – w wymiarze podmiotowym i w zasobach stanu.

K3.: Metodologia analityczna procesów w temacie
(Diagnosis & Analysis)

W innowacyjnym programie profilaktyczno – terapeutyczno - readaptacyjnym dla młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediiów (ZIP3), procesy zmian powinny zachodzić na trzech płaszczyznach zobrazowanych na poniższym schemacie.

Rys. 7. Procesy zmian w innowacyjnym ZIP3

3.1. Procesy służące pozyskiwaniu zasobów przez użytkowników działań w ZIP3

Badania fokusowe przeprowadzone w ramach projektu ZIP3 stanowiły uzupełnienie analiz ilościowych (por. raport B. Kalinowska, 2012). Głównym celem badania było dokonanie diagnozy zasobów ułatwiających oraz czynników utrudniających pracę zawodową osób profesjonalnie wspierających młodzież w wieku 15-19 lat, zagrożoną wykluczeniem społecznym z powodu uzależnienia od multimediiów (nauczycieli, wychowawców, funkcjonariuszy SOK i Straży Miejskiej).

Wyniki badań fokusowych:

Proces 1.: Generowanie zysków w zasobach, które zwiększają efektywność pracy zawodowej użytkowników

Badani stwierdzili, że generowanie spirali zysków w analizowanym zakresie powinno dotyczyć przede wszystkim (por. raport, B. Kalinowska, 2012):

a. w wymiarze zasobów podmiotowych:

- ➔ doskonalenia umiejętności w zakresie strategii zapobiegania uzależnieniom w populacji młodzieży;
- ➔ podwyższania kompetencji zawodowych (udział w szkoleniach oferujących zajęcia warsztatowe typu „case study”);

- podwyższania poczucia własnej wartości oraz celowości i sensowności własnej pracy;
- podwyższania autentyczności (wiarygodności) na gruncie wykonywanej pracy;
- doskonalenia kompetencji komunikacyjnych;
- rozwoju potencjałów;
- doskonalenia umiejętności organizowania własnej pracy;
- b. w wymiarze zasobów materialnych:**
- zwiększenia stabilizacji finansowej, która w odniesieniu do wykonywanej pracy zawodowej umożliwia swobodne doksztalcanie się, inwestowanie we własny rozwój, dostęp do najnowszej technologii i literatury;
- poprawy sytuacji materialnej w zakresie wykonywania pracy zawodowej (np. posiadanie własnego i służbowego telefonu komórkowego oraz komputera, a także dostęp do Internetu w pracy i w miejscu zamieszkania, które ułatwiają komunikację z przełożonymi, pozwalają na wsparcie mniej doświadczonych kolegów w realizacji ich zadań służbowych);
- c. w wymiarze zasobów stanu:**
- podwyższenia poczucia bezpieczeństwa socjalnego;
- podwyższenia statusu społecznego i zawodowego;
- zwiększenia działań na rzecz ochrony zdrowia;
- doświadczania większego wsparcia zawodowego ze strony przełożonego i kolegów;
- inicjowania wielowymiarowej współpracy z różnymi specjalistami i instytucjami;
- wypracowania przyjaznego systemu pracy (np. jasno sprecyzowany zakres obowiązków, realne oczekiwania);
- zabezpieczenia wsparcia technicznego (zakup dobrej klasy sprzętu komputerowego);
- d. w wymiarze zasobów energii:**
- podnoszenia kwalifikacji i doskonalenia kompetencji zawodowych w ramach samokształcenia (wiedza i umiejętności podnosi jakość i skuteczność działań oraz buduje tożsamość zawodową);
- podtrzymywanie solidarności zawodowej i rozwijanie współpracy na gruncie wykonywanych obowiązków pracowniczych;
- likwidacji przyczyn rozbieżności pomiędzy posiadaną wiedzą zawodową, a możliwością jej spożytkowania oraz oceną jej znaczenia przez decydentów;
- zwiększenie ilości czasu (odpowiednio gratyfikowanego), pozwalającego na podejmowanie działań wobec młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediiów.
- e. Zależności między zasobami, ich znaczenie oraz mechanizmy zarządzające zasobami, mające znaczenie dla pracy z młodzieżą zagrożoną uzależnieniem od multimediiów**

Badani użytkownicy zwrócili uwagę istotne, pozytywne zależności między zasobami:

- stanu (np. rodzina, zatrudnienie wynagrodzenie),
- energii (np. wiedza, czas, pieniądze),

- osobistymi (np. kompetencje zawodowe)
- zasobami podmiotowymi.

Wśród mechanizmów zarządzających zasobami mającymi znaczenie dla pracy z młodzieżą zagrożoną uzależnieniem od multimediiów na pierwszy plan wysuwa się zasada inwestowania zasobów w celu zapobiegania ich utracie oraz uzyskiwania nowych. Badani użytkownicy są zatem w stanie zainwestować dużo zasobów własnych, aby móc skompensować ewentualną utratę cenionych dóbr. W ten sposób tworzą rezerwy kapitałowe, do których (co w ich życiu zawodowym zdarza się często) w razie potrzeby sięgną w sytuacjach kryzysowych.

f. Potrzeby w zakresie pracy z młodzieżą zagrożoną wykluczeniem społecznym wskutek patologicznego korzystania z multimediiów

Potrzeby, zaspokojenie których ma istotne znaczenie w życiu zawodowym i osobistym użytkowników programu ZIP3:

- udział w szkoleniach zawodowych;
- samoaktualizacja;
- udział w szkoleniach zawodowych oraz specjalistycznych zajęciach warsztatowych;
- udział w szkoleniach ułatwiających korzystanie z nowoczesnych zdobyczy techniki oraz wyposażenia w odpowiednie środki techniczne;
- realizowanie misji zawodowej;
- stabilizacja zawodowa i finansowa (pewność zatrudnienia i wynagrodzenia pozwalającego utrzymać rodzinę i zapewnić godne warunki życia i rozwoju intelektualnego);
- realny wpływ na treść programów oddziaływań na młodzież - zgodnie z posiadanymi kompetencjami i doświadczeniem;
- dysponowanie środkami finansowymi adekwatnymi do potrzeb placówek;
- odpowiednia ochrona prawna i uznanie wagi pracy wychowawczej przez państwo i jego wyspecjalizowane agendy.

Proces 2.: Redukowanie deficytów kapitałowych, które doprowadzają do zmniejszenia efektywności pracy zawodowej użytkowników

Analiza danych pozwoliła wyłonić grupę problemów wymagających redukcji z uwagi na zabezpieczenie wysokiej efektywności pracy zawodowej (por. raport B. Kalinowskiej, 2012). Badani uwzględnili kwestie odnoszące się do konieczności rozwiązania problemów związanych z:

- wysokim poziomem stresu zawodowego oraz silnym niepokojem o własną sytuację życiową, związanym ze słabą stabilnością zawodową i/lub niskim wynagrodzeniem;
- dużym zagrożeniem wystąpienia syndromu wypalenia zawodowego, determinowanego sztywnością działań, frustracją, lękiem społecznym;
- częstym występowaniem konfliktów pracowniczych;
- występowaniem barier proceduralno – administracyjno - urzędniczych, utrudniających wykonywanie obowiązków zawodowych (np. niesprzyjające przepisy prawne, niedrożny obieg informacji pomiędzy placówkami, nadmierna biurokracja);

- ograniczeniami wywołanymi problemami ekonomicznymi placówek - braki kadrowe, przeciążenie pracą, duża rotacja kadry, poszukiwanie dodatkowych źródeł finansowania, niewystarczające zaplecze techniczne;
- ograniczeniami i niedostatkami kompetencyjnymi – m.in. słabo doświadczona i niedofinansowana kadra, brak kompleksowej oferty działań, lęk przed odpowiedzialnością, słaba znajomość środowiska lokalnego;
- niechęcią młodzieży i ich rodziców do przyjmowania pomocy;
- niewystarczającą liczbą etatów w zestawieniu z liczbą stawianych zadań;
- brakiem zainteresowania losami zagrożonej młodzieży ze strony rodziców i szkoły;
- przerostem czynności biurokratycznych;
- ograniczeniami strukturalnymi i czasowymi w zakresie uniwersalnej, selektywnej, ale także kreatywnej profilaktyki uzależnień od multimediów skierowanej do młodzieży i ich rodziców.

W odniesieniu do wyników badań fokusowych (por. raport, B. Kalinowska, 2012) oraz wyników testowania produktu, wydaje się zasadne opracowanie i wdrożenie systemu szkoleń kompetencyjnych dla użytkowników programu.

W programie wczesnej interwencji socjalnej IP3 wobec osób nadużywających multimediów kluczowe jest podnoszenie u realizatorów programu poziomu kompetencji zarówno społecznych, jak i zawodowych w zakresie doskonalenia umiejętności:

- nawiązywania i podtrzymywania kontaktów;
- diagnozowania potrzeb młodzieży nadużywającej multimediów oraz kapitału wspierającego;
- zarządzania konfliktem z zastosowaniem technik udzielania wsparcia w zespole (treningi kompetencyjne grupowe z podopiecznym i jego rodziną);
- doskonalenia kompetencji do pracy w środowisku lokalnym

A. DOSKONALENIE UMIEJĘTNOŚCI NAWIĄZYWANIA I PODTRZYMYWANIA KONTAKTÓW

Czynnikiem warunkującym efektywność relacji partnerskich jest umiejętność empatycznego identyfikowania uczuć partnera, zrozumienie jego sytuacji i zwrotne przekazywanie tego zrozumienia⁶⁷. Empatia została uznana za jeden z kluczowych elementów pomocnego kontaktu pomocowo-wspierającego. Wczuwanie się w cudze doświadczenia umożliwia przekraczanie ludzkiej samotności i dzielenie z drugim człowiekiem przeżywania rzeczywistości.

W nawiązywaniu i utrzymywaniu relacji interpersonalnych oraz kluczowe w pracy pomocowo – wspierającej jest umiejętność aktywnego słuchania, czyli słuchania „dla zrozumienia, która jest warunkiem dobrej komunikacji i rozpoznania „mapy rzeczywistości” drugiego człowieka⁶⁸.

W kontakcie z podopiecznym często ma miejsce uruchomienie osobistych i kulturowych filtrów wprowadzających zniekształcenia do sposobu słuchania. Stąd też dochodzi do świadomego (lub nieświadomego) przyporządkowywania osób do określonych kategorii. Ogranicza to w dużym stopniu zdolność słu-

⁶⁷ E. Aronson, Człowiek: istota społeczna, PWN, Warszawa 1997; E. Fromm, O sztuce miłości, PIW, Poznań 2001; C. Myss, Anatomia duszy, Wyd. Anatomii, Warszawa 2000; R. Persaud, Pozostać przy zdrowych zmysłach, Wyd. Czarna Owca, Warszawa; M.E.P. Seligman, Optymizmu można się nauczyć, Wyd. Media Rodzina, Poznań 1995.

⁶⁸ G. Egan, The Skilled Hepler, Brooks Cole, Monterey 1986.

chania i rozumienia, zwłaszcza w sytuacji zaistnienia głębokich różnic w sferze doświadczeń życiowych i historii życia pomiędzy podopiecznym, a osobą udzielającą pomocy i wsparcia społecznego.

W związku z powyższym uczestnicy warsztatu kompetencji będą trenowali procedurę budowania zaufania w kontakcie z podopiecznym obejmującą:

- jasne określenie zakresu poufności rozmów (stopień i warunki poufności);
- niedopuszczenie do powstania oczekiwań, co do zaistnienia których występują wątpliwości;
- niedopuszczanie do przedsięwzięć bez gwarancji ich realizacji;
- skrupulatne wypełnianie obietnic.

B. DOSKONALENIE UMIEJĘTNOŚCI DIAGNOZOWANIA POTRZEB MŁODZIEŻY NADUŻYWAJĄCEJ MULTIMEDIÓW I KAPITAŁU WSPIERAJĄCEGO, TWÓRCZEGO ROZWIĄZYWANIA PROBLEMÓW ORAZ PRACY W ZESPOLE

Czynności treningowe mają na celu przełamywanie psychicznych i organizacyjnych blokad twórczego działania oraz służyć motywowaniu do podejmowania prób kreatywnego rozwiązywania sytuacji trudnych, dokonywania i akceptowania zmian oraz pełnego zaangażowania w wykonywane czynności. Zaczerpnięte z życia codziennego przykłady sytuacji, zachowań, wykonywanych czynności, przygotowują realizatorów programu IP3 do stosowania technik motywujących młodzież nadużywającą multimediów oraz członków ich rodzin do podejmowania działań zaradczych oraz strategii działania umożliwiających podnoszenie poziomu kompetencji społecznych w toku treningu naturalnego.

DIAGNOZOWANIE POTRZEB I KAPITAŁU WSPIERAJĄCEGO

Doskonalenie umiejętności w zakresie identyfikacji potrzeb podopiecznego obejmować będzie następujące zagadnienia:

- modele diagnozy i interpretacja wyników badań diagnostycznych;
- metody i narzędzia służące rozpoznaniu sytuacji życiowej i zawodowej;
- strategię diagnozowania środowiska rodzinnego;
- stosowanie analizy SWOT, a w jej zakresie określanie: **mocnych** (wszystko to, co stanowi słabość, barierę, wadę analizowanego podmiotu/sytuacji/obiektu) i **słabych stron** (wszystko to, co stanowi atut, przewagę, zaletę analizowanego podmiotu/sytuacji/obiektu); **szans** (wszystko to, co stwarza dla analizowanego obiektu szansę korzystnej zmiany); **zagrożeń** (wszystko to, co stwarza dla analizowanego podmiotu/sytuacji/obiektu niebezpieczeństwo zmiany niekorzystne).

TWÓRCZE ROZWIĄZYWANIE PROBLEMÓW

W kształceniu tych umiejętności zastosowany zostanie *diagram Ishikawy*, narzędzie stosowane w zarządzaniu jakością, służące do prezentacji analizy zależności przyczynowo-skutkowych generujących określony problem (zjawisko, proces)⁶⁹. Techniki twórczego rozwiązywania problemów z zastosowaniem diagramu Ishikawy powinny być uzupełniane i wspierane metodą „burzy mózgów”. Zaletą diagramu Ishikawy jest wysoka trafność analizy, uporządkowany przekaz informacji, hierarchiczne ułożenie da-

⁶⁹ Z uwagi na budowę i kształt diagramu jest on określany jako schemat rybiej ości. Wokół rybiego kręgosłupa układają się promienie ości, jako metaforycznie określone przyczyny wystąpienia problemu. Przy sporządzaniu diagramu uczestnicy uszczegółwiają go, po czym wspólnie analizują określone czynności: identyfikują problem, wspólnie inicjują prace nad diagramem, w którym głowa ryby symbolizuje analizowany problem (skutek).

nych, przejrzystość w wyszukiwaniu lokalizacji problemu oraz symulacja możliwości wyeliminowania jego przyczyn. Zakłada się, że po zakończeniu sesji treningowych, uczestnicy szkolenia opanują umiejętność rozwiązywania problemów w sposób twórczy oraz poszukiwania alternatywnych rozwiązań w sytuacjach trudnych.

Doskonalenie umiejętności twórczego rozwiązywania problemów oraz pracy w zespole oparte jest na metodzie interaktywnej i ukierunkowane na:

- doświadczanie mocnych i słabych stron;
- kształcenie umiejętności przełamania schematów myślowych;
- doskonalenie umiejętności identyfikacji oraz ustalania celów w procesie rozwiązywania problemów oraz możliwości zastosowania usprawnień;
- kształtowanie nawyków zwiększających innowacyjność zachowania;
- kształcenie umiejętności stosowania technik i narzędzi do kreatywnego myślenia i twórczego podejmowania decyzji w zespole;
- kształcenie umiejętności stosowania technik i narzędzi do przełamania standardowego sposobu myślenia oraz kreowania pomysłów.

C. KSZTAŁCENIE/DOSKONALENIE UMIEJĘTNOŚCI ZARZĄDZANIA KONFLIKTEM Z ZASTOSOWANIEM TECHNIK UDZIELANIA WSPARCIA W ZESPOLE

W pracy z młodzieżą nadużywającą multimediiów i jej rodzinami niezbędne są nie tylko umiejętności skutecznego kreowania relacji osobowych, ale także negocjowania i prowadzenia mediacji. W każdej organizacji (grupie społecznej) występują konflikty, które postrzegane są zazwyczaj jako rodzaj walki, w której wynik może być tylko „wygrany – przegrany”. Naturalną reakcją na sytuacje konfliktową jest jej ignorowanie lub stosowanie siły, co nie prowadzi do konstruktywnego rozwiązania, a może jedynie eskalować konflikt. Dlatego też ważne jest posiadanie wiedzy i umiejętności zarządzania konfliktami, które polega na aktywnym oddziaływaniu na konflikt w toku następujących czynności:

- rozpoznanie sytuacji przedkonfliktowej i konfliktowej;
- wybór i zastosowanie właściwej strategii opanowywania konfliktu;
- stymulowanie konstruktywnych form współzawodnictwa.

Celem treningu jest opanowanie takich metod **rozwiązywania sporów, które prowadzą do wyniku typu „wygrany - wygrany” oraz pozwalają zachować dobre relacje pomiędzy stronami konfliktu**. Uczestnicy warsztatu powinni zostać poddani oddziaływaniom w zakresie:

- doskonalenia umiejętności identyfikacji źródła problemu skutkującego konfliktem. symptomów zapowiadających konflikt;
- stosowania różnych strategii rozwiązywania konfliktów;
- kształcenia umiejętności związanych ze stosowaniem rozwiązania typu „wygrany - wygrany”;
- efektywnego kierowania konfliktami z elementami negocjacji oraz spisywania umów (kontraktów).

Z kolei **trening udzielania wsparcia w zespole**, powinien uwzględniać między innymi przekazywanie

wiedzy oraz szkolenie umiejętności w zakresie:

- metod pracy zespołowej i korzyści wynikających z pracy zespołowej;
- skutecznych sposobów motywowania i wspierania członków zespołu;
- sposobów pokonywania „oporu” i reorientacji zachowań pasywnych;
- budowania otwartej komunikacji w zespole i pokonywania blokad komunikacyjnych (**wzajemne relacje w zespole – ich rola w aspekcie realizacji zadań**);
- wypracowywania pozytywnego nastawienia do współpracy;
- formułowania pytań, przekonywania i kierowania rozmową;
- przekazywania i przyjmowania konstruktywnej krytyki;
- budowania spójności komunikatu werbalnego i niewerbalnego oraz asertywnych zachowań

D. PROWADZENIE TRENINGÓW KOMPETENCYJNYCH GRUPOWYCH (Z PODOPIECZNYM I JEGO RODZINĄ)

Warsztat kompetencji do pracy z młodzieżą kompulsywnie korzystającą z multimediiów i jej rodziną obejmuje kształcenie umiejętności prowadzenia treningów realizowanych w oparciu jedną z metod twórczej resocjalizacji - Metodę Teatru Resocjalizacyjnego. Trenerami w tym segmencie szkoleniowym powinny być osoby z dużym doświadczeniem w zakresie prowadzenia warsztatów teatralnych oraz biegle w metodycznym opracowywaniu scenariuszy teatralnych.

Metoda Teatru Resocjalizacyjnego może stanowić doskonale narzędzie kształtujące wszystkie wymiary funkcjonalne rodziny (spójność, adaptacyjność, dezintegrację, trudności rozwojowe, patologiczne role rodzinne, wzajemne zrozumienie członków rodziny), czyli kreujące jej funkcjonalny profil.

Działanie symulowane wraz z jego silnym, emocjonalnym doświadczeniem, umożliwia pełny wgląd członków rodziny w ich własne, trudne i często przez nich niezrozumiałe życie rodzinne. W trakcie odgrywania ról mogą oni dostrzegać oraz wspólnie analizować mechanizmy zjawisk i procesów wewnątrzrodzinnych oraz przeglądać się w „lustrze” reakcji innych członków rodziny na odtwarzane przez siebie postawy i zachowania. Spektakl teatralny pozwala aktorom – członkom rodzin dookreślać dysfunkcjonalne lub patologiczne role odgrywane przez nich samych lub przez ich bliskich, odkrywać deficyty umiejętności adaptacyjnych, blokady komunikacyjne i wiele innych elementów funkcjonowania indywidualnego i rodzinnego.

Metoda Teatru Resocjalizacyjnego może służyć reorientacji utrwalonych w dzieciństwie niekorzystnych stylów przywiązania, w dorosłości wpływających istotnie na jakość funkcjonowania społecznego, a powiązanych z niskim poziomem kompetencji społecznych oraz unikowym stylem reagowania na stres⁷⁰. Style przywiązania to wewnętrzne standardy dotyczące matki będącej obiektem zabezpieczającym dziecka bezpieczeństwo, ciepło, zaufanie, pewność i intymność⁷¹.

W tym zakresie użyteczny jest trening **zachowań pojednawczych**, czyli:

- kształtowanie dbałości o dobrą atmosferę wewnątrzrodzinną;

⁷⁰ E. Aronson, T.D. Wilson, R.M. Akert, *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, Wyd. Zyski i S-ka, Poznań 1997.

⁷¹ J. Bowlby, *Przywiązanie*, PWN, Warszawa 2007.

- kształcenie umiejętności stosowania normy wzajemności;
- kształcenie umiejętności dawanie dowodów pamięci.

Reorientacji stylu przywiązania utrudniającego tworzenie satysfakcjonujących więzi społecznych sprzyja także **trenowanie zachowań tzw. wspólnoty bojowej**, czyli kształcenie umiejętności:

- udzielania wsparcia członkom wspólnoty;
- działania na rzecz jej dobra;
- dbania o społeczny, pozytywny wizerunek rodziny⁷².

Budowaniu poczucia bezpieczeństwa może natomiast służyć **trening zachowań opiekuńczo-pielęgnacyjnych wobec dzieci, osób starszych i niepełnosprawnych**.

Podstawową, bazową czynnością trenera (zespołu trenerskiego) jest dokonanie diagnozy stanu, obejmującej identyfikację posiadanych cech osobowych i dyspozycji osób oraz cech systemów rodzinnych zakwalifikowanych do udziału w treningu. Trenowane umiejętności powinny być ponadto dostosowane do specyfiki sytuacji życiowej podopiecznego/klienta i jego rodziny oraz aktualnego poziomu ich społecznego funkcjonowania, a scenariusze symulacji wykorzystywanych w trakcie treningu powinny nawiązywać do sytuacji docelowych.

E. DOSKONALENIE KOMPETENCJI DO PRACY W ŚRODOWISKU LOKALNYM

Ten segment szkolenia został ukierunkowany na **partycypację społeczną (animacja – superwizja – ewaluacja)**, czyli przygotowanie uczestników do działań na rzecz młodzieży nadużywającej multimediiów i jej rodzin, których celem jest uwolnienie drzemącej w ludziach, środowiskach i instytucjach aktywności i energii społecznej oraz pogłębienie refleksji nad efektywnością działania. Celem głównym oddziaływań szkoleniowych jest przygotowanie do budowania partnerstwa we współdziałaniu różnorodnych środowisk (pomocy społecznej, edukacji, kultury, przedsiębiorczości); budowania lokalnych systemów pomocy i wsparcia społecznego (strategie, programy, analizy) oraz animowania i organizacji środowiska lokalnego.

W związku z powyższym u użytkowników kształcone i doskonalone powinny być kompetencje w zakresie:

- diagnozowania społeczności lokalnej w sposób partycypacyjny;
- stosowania metod, technik i narzędzi służących planowaniu i wprowadzaniu zmian w środowisku lokalnym;
- animacji społecznej, ze szczególnym uwzględnieniem ewaluacji i superwizji w celu tworzenia partnerstw lokalnych na rzecz rozwiązywania problemów społecznych;
- rozwoju lokalnej samoorganizacji, solidarności i tworzenie więzów samopomocy;
- konstruowania projektów partycypacyjnych oraz stosowania narzędzi partycypacji obywatelskiej;
- stosowania metod superwizji w pracy readaptacyjnej oraz zasad i przebiegu pracy superwizyjnej.

Uczestnicy szkolenia zdobędą ponadto umiejętności korzystania z superwizji grupowej oraz stosowania superwizji do doskonalenia pracy ze swoimi podopiecznymi/klientami.

Trening kompetencyjny obejmował będzie także kształcenie umiejętności oceny wartości realizowanych przedsięwzięć oraz pogłębionej analizy i refleksji nad własną praktyką zawodową. W tym celu prze-

prowadzony zostanie warsztat ewaluacyjny uwzględniający:

1. **Ewaluację ex-ante** (przed realizacją przedsięwzięcia/projektu) dokonywaną w celu rozpoznania potrzeb i oczekiwań beneficjentów programu i ich rodzin:
 - identyfikacja potrzeb i oczekiwań grup docelowych;
 - ocena trafności i spójności założonych celów i zaplanowanych działań;
 - identyfikacja potencjalnych trudności;
 - analiza stanu wyjściowego będąca podstawą konfrontacji ze stanem końcowym.
2. **Ewaluację mid-term / on going** (w trakcie trwania programu):
 - ocena jakości przeprowadzonych działań;
 - ocena poziomu osiągniętych rezultatów.
3. **Ewaluację ex-post** (po zakończeniu programu):
 - diagnoza skuteczności, trafności i użyteczności realizowanego przedsięwzięcia;
 - ocena poziomu i jakości realizacji założonych celów;
 - określenie potrzeb niezaspokojonych w wystarczającym stopniu;
 - opracowanie wniosków służących efektywnemu projektowaniu podobnych działań w przyszłości.

3.2. Procesy służące pozyskiwaniu zasobów przez beneficjentów ZIP3

Pozyskiwanie zasobów przez młodzież zagrożoną wykluczeniem społecznym i zaangażowaną w działania realizowane w ramach ZIP3 ukierunkowane jest na wzmocnienie dziesięciu kategorii podmiotowych czynników ochraniających młode osoby przed wykluczeniem społecznym z powodu uzależnienia od multimediiów.

Proces 1.: Generowanie zysków w zasobach wzmocniających podmiotowe czynniki ochraniające:

Działania programu ZIP3 powinny w szczególny sposób przyczynić się do procesu kształtowania takich czynników ochraniających przed uzależnieniem, takich jak (por. K2):

1. preferowanie strategii zadaniowych w radzeniu sobie z problemami (obniżenie nasilenia strategii antyspołeczno-manipulacyjnych uzyskane poprzez reorientację strategii reagowania instynktownego i emocjonalnego na zadaniową)
2. preferowanie strategii zadaniowych w sytuacjach trudnych (obniżenie nasilenia stosowania strategii unikowych poprzez nabycie umiejętności stawiania celów i zarządzania czasem; reagowania asertywnego oraz świadomego i planowego organizowania aktywności własnej w odniesieniu do sposobów spędzania czasu wolnego)
3. preferowanie w sytuacjach trudnych wytrwałości i działań przemyślanych (podwyższenie nasilenia wskutek:
 - korzystnej dystrybucji zasobów podmiotowych poprzez zwiększenie ich znaczenia, uruchomienie spirali zysków, zahamowanie spirali strat;
 - korzystnej dystrybucji zasobów stanu poprzez zwiększenie ich znaczenia, uruchomienie spirali zy-

⁷² A. Kuczyńska, Sposób na bliski związek. Zachowania wiążące w procesie kształtowania się i utrzymywania więzi w bliskich związkach, Wyd. Instytut Psychologii PAN, Warszawa 1998; B. Wojciszke, Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej, Scholar, Warszawa 2002.

- sków, zahamowanie spirali strat
- *korzystnej dystrybucji zasobów energetycznych* poprzez zwiększenie ich znaczenia, uruchomienie spirali zysków, zahamowanie spirali strat
 - 1. posiadanie umiejętności nawiązywania głębokich kontaktów interpersonalnych (podwyższenie nasilenia w efekcie zastosowania treningu kompetencyjnego)
 - 2. posiadanie umiejętności rozwijania aksjo-normatywnych standardów wewnętrznych (podwyższenie nasilenia poprzez pracę z rodziną w zakresie wzrostu poczucia funkcjonalności rodziny w wymiarach:
 - *spójności*: kształtowanie poczucia wspólnoty, bliskości emocjonalnej, łatwości kontaktowania się i uzewnętrzniania swoich myśli i emocji, a także budowania zwartej wartości i przekonań;
 - *adaptacyjności*: rozwijanie umiejętności konstruktywnego radzenia sobie z problemami rodzinnymi oraz współdziałania w pokonywaniu trudności, negocjowania w sytuacjach konfliktu interesów, wzajemnego uzupełniania się oraz wymieniania w rolach rodzinnych i obowiązkach; planowanie i realizacja wspólnych zainteresowań i rozrywk, rozwijanie zdolności do analizowania minionych doświadczeń i konstruktywnego wykorzystywania ich w organizowaniu przyszłości;
 - *wzajemnego zrozumienia*: rozwijanie empatii rodzinnej; kształtowanie umiejętności wzajemnego rozumienia motywów postępowania poszczególnych członków rodziny oraz otwartości na cudze komunikaty;
 - *niskiego poziomu trudności rodzinnych*: kształtowanie umiejętności kreatywnego rozwiązywania sytuacji trudnych oraz zintegrowanego przeciwstawiania się kryzysom.
 - 1. posiadanie umiejętności rozwijania poczucia własnej skuteczności (podwyższenie nasilenia wskutek rozwoju struktur poznawczych i twórczych)
 - 2. posiadanie umiejętności podejmowania strategii zadaniowych (obniżenie poczucia strat w odniesieniu do własnej skuteczności wskutek nabycia umiejętności poszukiwania alternatywnych, społecznie akceptowanych sposobów zaspokajania potrzeb)
 - 3. autokreacja tożsamości (podwyższenie nasilenia poczucia zysków w odniesieniu do własnej skuteczności poprzez rozwój potencjałów)
 - 4. posiadanie umiejętności podejmowania aktywności w zakresie współpracy społecznej (obniżenie nasilenia poczucia strat w formalnym, instytucjonalnym wsparciu społecznym oraz w poziomie odczuwanych trudności szkolnych poprzez zastosowanie treningu kompetencyjnego i dostarczenie wsparcia rówieśniczego – Kluby Edukacji Nieformalnej)
 - 5. posiadanie umiejętności poszukiwania wsparcia społecznego (obniżenie nasilenia poczucia strat w nieformalnym, pozainstytucjonalnym wsparciu społecznym poprzez zastosowanie treningu kompetencyjnego)
 - 6. osiąganie sukcesów szkolnych oraz poczucie satysfakcji z podejmowanych relacji społecznych (podwyższenie nasilenia poczucia zysków w nieformalnym, pozainstytucjonalnym wsparciu społecznym poprzez dostarczenie wsparcia rówieśniczego – Kluby Edukacji Nieformalnej).

Proces 2.: Pozyskiwanie zasobów psychospołecznych przez młodzież zagrożoną uzależnieniem od multimediów

Dużą rolę w procesie sprawowania kontroli nad swoim życiem odgrywa aktywność człowieka i jego własna motywacja. Do aktywnego pewnego zachowania pobudza postrzeganie wyniku w kategorii poprawności, stąd też wysokie poczucie skuteczności własnej osiągane jest na tle reaktywnego środowiska. W świetle tej tezy proces pozyskiwania zasobów psychospołecznych przez młodzież zagrożoną uzależnieniem od multimediów powinien zostać uruchomiony poprzez jej uczestnictwo w różnorodnych formach aktywności podejmowanych w ramach wczesnej interwencji socjalnej (ZIP3). Należą do nich między innymi:

- uczestnictwo w edukacji środowiskowej ukierunkowanej na przekazywanie rzetelnej wiedzy o funkcjonowaniu środowiska lokalnego;
- uczestnictwo w licznych sytuacjach sprzyjających racjonalności zachowań i osiąganiu sukcesów jednostkowych i zespołowych;
- aktywny udział w licznych działaniach służących koncentracji w odbiorze perswazji słownych oraz opanowaniu umiejętności „reorientacji zachowań”;
- uczestnictwo w dużej liczbie działań wolontarystycznych podnoszących empatię i zwiększających poziom skuteczności komunikacji interpersonalnej;
- aktywny udział w sytuacjach o charakterze zastępczym i samodzielne ich organizowanie.

W przypadku osób zagrożonych uzależnieniem od multimediów wszystkie powyższe zalecenia powinny być realizowane w oparciu o formy czynnego uczestnictwa tych osób w działaniach organizowanych poza domem/miejscem zamieszkania, w miejscach dla młodzieży atrakcyjnych lub będących źródłem zachowań wolontarystycznych (np. w młodzieżowym domu kultury, w ośrodku rekreacji i sportu, w schronisku dla zwierząt, w domu dziecka, w miejscowym hospicjum czy klubie seniora);

Proces pozyskiwania zasobów przez uczestników programu ZIP3 powinien być oparty na mechanizmie uczenia się społecznego (modelowanie). Wyuczone zachowanie będzie powtarzane, jeżeli jego prezentacja będzie skutkować pożądanym efektem lub źródłem satysfakcji z uzyskanej skuteczności jego wykonania. Teoria społecznego uczenia się poddaje analizie zachowania ludzkie w kategoriach wzajemnego determinizmu, czyli w układzie sprzężonych ze sobą zależności czynników osobistych, środowiskowych i samego zachowania. Na przebieg procesów autoregulacyjnych (samoobserwację, proces oceniania i reakcję na siebie samego) wpływają czynniki zewnętrzne. W tej perspektywie analiza zachowania jest dokonywana w kontekście wzajemnych wpływów czynników poznawczych (osobiste determinanty zachowania – Ja i poczucie własnej skuteczności), środowiskowych i behawioralnych. Standardy wewnętrzne człowieka służące ocenie zachowania są wyprowadzane z jego dotychczasowych doświadczeń, wpływy środowiskowe zaś mogą zmienić sposób oceny jego własnego zachowania. Sugeruje to, że techniki oparte na teorii uczenia się społecznego mogą przynosić znaczące efekty w modyfikowaniu niepożądanych zachowań⁷³.

W świetle powyższego zaleca się poszukiwanie i angażowanie w działania ZIP3 takich osób, które będą konstruktywnie modelowały skrypty poznawcze, reakcje emocjonalne i zachowania młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów.

⁷³ Bandura, A., *Samowzmocnienie: zdolność sprawowania pozytywnej wewnętrznej kontroli nad samym sobą*, [w:] G.F. Zimbardo, F.L. Ruch, *Psychologia i życie*, PWN, Warszawa 1997.

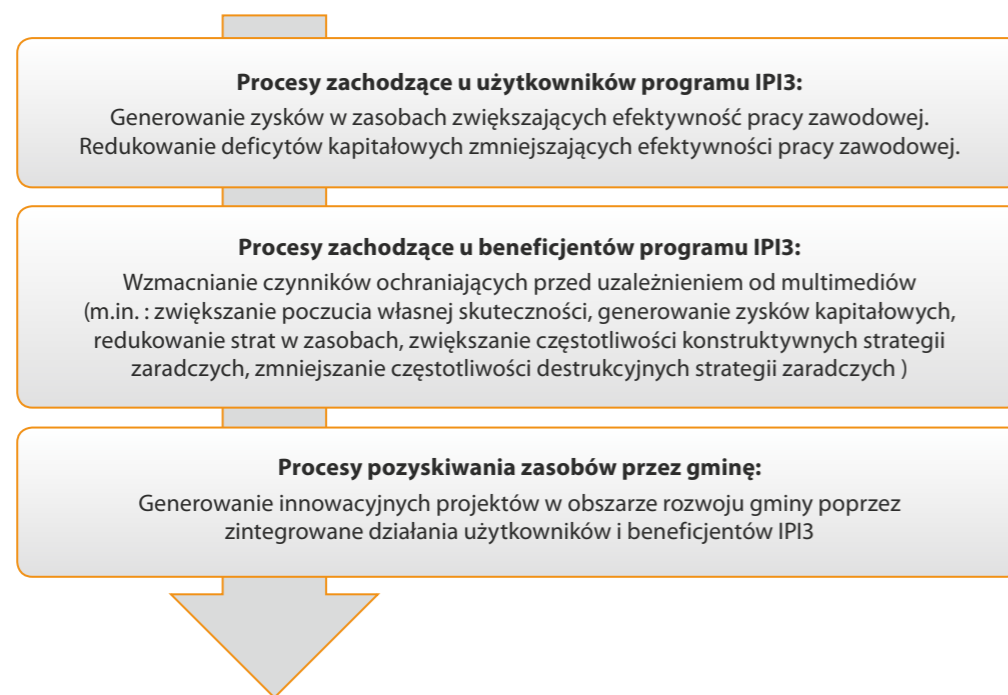
3.3. Procesy pozyskiwania zasobów przez gminę poprzez zintegrowane działania użytkowników i beneficjentów w ZIP3

Działania gminne w zakresie pozyskiwania zasobów poprzez zintegrowane uczestnictwo mieszkańców tej jednostki samorządowej – beneficjentów (młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów) oraz użytkowników programu ZIP3, powinny odnosić się do wspierania strategii rozwoju gminy, ukierunkowanej na podnoszenie jakości życia jej mieszkańców w różnych obszarach – np. w wymiarze rozwoju rynku pracy, planowania przestrzennego czy rozwoju turystyki. Działania podejmowane w ramach ZIP3 powinny zostać dobrane w oparciu o analizę specyficznych dla danego środowiska czynników: liczby osób zaangażowanych w działania ZIP3, zainteresowań oraz gotowości młodzieży do kształtowania określonych kompetencji. Decydenci środowiskowi powinni także zadbać o elastyczność programu przejawiającą się w opracowywaniu i/lub wykorzystaniu istniejących innowacyjnych projektów oraz nowatorskim łączeniu oddziaływań w ramach jednego lub kilku obszarów strategicznego rozwoju gminy.

Podsumowanie:

W kontekście wzajemnych wpływów czynników poznawczych (osobiste determinanty zachowania – Ja i poczucie własnej skuteczności), środowiskowych i behawioralnych, procesy zachodzące w toku realizacji innowacyjnego programu profilaktyczno – terapeutyczno - readaptacyjnego dla młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu uzależnienia od multimediów (ZIP3) zostały zilustrowane na poniższym schemacie.

Rys. 8. Procesy zachodzące w ramach realizacji ZIP3

K 4.: Podręcznik metodologiczny i praktyczny planowania i określenia strategii interwencji i profilaktyki w temacie *(Planning & Strategy)*

W ramach wczesnej interwencji socjalnej zastosowano cztery kompatybilne strategie odnoszące się do działań profilaktyczno – terapeutyczno – readaptacyjnych, lokujących się w obszarach: edukacji, wsparcia rówieśniczego, alternatyw dla destrukcyjnego stylu życia oraz interwencji. Strategie te oparte są na założeniach profilaktyki kreatywnej i selektywnej.

Profilaktyka selektywna koncentruje się na zagrożonych grupach młodzieży, osobach, które cechuje wysoka ekspozycja na czynniki ryzyka, stąd też adresowana jest do jednostek, które są w stopniu wyższym niż przeciętny narażone na rozwój problemów związanych z korzystaniem z multimediów. Profilaktyka kreatywna natomiast ukierunkowana jest na alternatywne formy zachowań i opiera się na założeniu, że zaspokajanie potrzeb przez młodzież w sposób akceptowany społecznie i satysfakcjonujący sprawi, że nie będzie ona podejmowała wykorzystywanych wcześniej działań destrukcyjnych dla zaspokojenia tych samych potrzeb.

4.1. Zastosowanie strategii edukacyjnej w ZIP3

Strategia edukacyjna wyrasta z założenia, że pomimo posiadania stosownej wiedzy na temat zagrożeń psychicznych, społecznych i zdrowotnych, jakie niesie ze sobą patologiczne korzystanie z multimediów, młodzież w tym zakresie podejmuje zachowania ryzykowne. Jest to konsekwencja zaspokajania określonego rodzaju potrzeb w różnych sferach funkcjonowania indywidualnego i społecznego (rodzinnego, rówieśniczego, towarzyskiego). Kompulsywne korzystanie przez młodzież ze środków masowego przekazu jest skutkiem braku odpowiednich kompetencji i umiejętności, a często także możliwości w zaspokajaniu istotnych potrzeb i osiągnięciu aspiracji i wyznaczonych planów życiowych.

W świetle powyższego zasadne jest wspieranie młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów w kształtowaniu i rozwijaniu podstawowych umiejętności życiowych, kompetencji społecznych oraz sprawnym pełnieniu ról społecznych. Chodzi więc generalnie o to, aby – poprzez udział młodzieży w programach edukacyjnych – wzmocnione zostały czynniki chroniące ją przed uzależnieniem od multimediów, a w konsekwencji przed marginalizacją i wykluczeniem społecznym.

Dla młodzieży zaangażowanej w program profilaktyczno – terapeutyczno – readaptacyjny, realizowany w ramach wczesnej interwencji socjalnej (ZIP3), powinny zostać zorganizowane (w szkołach lub innych placówkach oświatowych) zajęcia specjalistyczne (warsztaty) z zakresu wzmocniania zasobów podmiotowych, z udziałem profesjonalistów zajmujących się pomocą w konstruktywnym radzeniu sobie z problemami. Celem metodycznie opracowanych zajęć warsztatowych (treningów kompetencyjnych) jest kształtowanie i rozwijanie umiejętności w zakresie:

- ➔ budowania adekwatnego poczucia wartości własnej;
- ➔ formułowania celów życiowych;
- ➔ osiągnięcia wysokiej skuteczności interpersonalnej (zdolność do kreowania sytuacji społecznych);

- ➔ autoregulacji zachowań, autokreacji oraz rozwiązywania sytuacji trudnych;
- ➔ poruszania się po rynku pracy;
- ➔ organizacji i zarządzania czasem;
- ➔ sprawnego zarządzania sobą (motywowania siebie i panowania nad emocjami);
- ➔ udzielania wzmocnień społecznych;
- ➔ podejmowania ról innych ludzi;
- ➔ asertywności i ekspozycji społecznej;
- ➔ sprawnego komunikacji werbalnej i niewerbalnej;
- ➔ radzenia sobie ze stresem;
- ➔ radzenia sobie z presją społeczną;
- ➔ rozwiązywania konfliktów;
- ➔ korzystnej autoprezentacji;
- ➔ przyjmowania wartości pomagających w osiągnięciu celów jednostkowych i grupowych;
- ➔ poszukiwania i udzielania wsparcia.

W odniesieniu do kształtowania powyższych dyspozycji, zasadne jest zastosowanie programów psychoedukacyjnych o specyficznej strukturze. Mają one charakter „krótkiej interwencji profilaktycznej w grupie” (KIPG). Powinny być one implementowane poprzez spójne doświadczenie stosowania krótkoterminowych oddziaływań w grupie z wykorzystaniem jej dynamiki⁷⁴.

Inspiracją do tworzenia autorskich programów KIPG w zakresie profilaktyki uzależnień od multimedialnych mogą być uznane programy z zakresu profilaktyki problemów alkoholowych, między innymi dwu programów autorstwa K.A. Wojcieszka⁷⁵:

- ➔ **projekt „Sonda 21”** – polega on na zorganizowaniu wielkiego referendum, będącego kampanią edukacji publicznej. Uczniowie w wylosowanych szkołach wypełniali karty do głosowania (dwie strony i dwa pytania o opinię w sprawie sprzedaży alkoholu osobom poniżej 21 roku życia oraz sytuacji, w której respondent był świadkiem przykrych sytuacji będącej wynikiem picia alkoholu). Uczniowie mieli za zadanie oderwać dolny fragment kartki będącej kuponem do głosowania. Pozostałą część zawierającą komunikaty profilaktyczne wpasowane dyskretnie w tekst karty oraz adres „Poczty Zaufania” - zatrzymywali. Głosowanie prowadzili uczniowie – wolontariusze wchodzący w skład komisji szkolnej. Wyniki danej klasy – sprawdzone pod względem przydatności i ilości, wysłano do PARPA w formie protokołu.
- ➔ **Program profilaktyczny „Debata”/Debata II** – może on być przeprowadzony w ciągu 2-3 godzin lekcyjnych. Podstawowymi elementami programu jest ankieta wstępna i debata w sprawie decyzji chroniących. Prowadzący dąży do zastosowania wiedzy o tzw. skutecznych strategiach w profilaktyce uniwersalnej:
 - przekształcanie błędnych przekonań normatywnych na temat uzależnień;
 - skłanianie do osobistych konstruktywnych postanowień;

⁷⁴ K.A. Wojcieszek, *Optimalizacja profilaktyki problemów alkoholowych. Pedagogiczne implikacje grupowych interwencji krótkoterminowych*, Impuls, Kraków 2013.

⁷⁵ *Ibidem*, s. 164 - 176.

- konfrontowanie cenionych wartości i ryzykownych zachowań;
- dostarczanie rzetelnej wiedzy o naturze i konsekwencjach ryzykownych zachowań.

W części edukacyjnej ma miejsce zestawienie listy korzyści i strat wynikających z faktu uzależnienia, zaproponowanych przez uczestników zajęć, co uniemożliwia im wyparcie ze świadomości możliwych strat.

4.2. Zastosowanie strategii tworzenia alternatyw dla destrukcyjnego stylu życia w ZIP3

W obszarze profilaktyki selektywnej model alternatyw ma ugruntowane miejsce w pracy z młodzieżą szczególnie zagrożoną. Model ten jest powszechnie stosowany we współczesnych modelowych programach amerykańskich adresowanych do grup ryzyka. Tworzenie alternatyw dla destrukcyjnego stylu życia odnosi się do działań, których celem jest rekompensowanie przez dorosłych opiekunów deficytów istniejących w naturalnym otoczeniu społecznym zagrożonej młodzieży. Wymaga to dokonywania zmian w środowisku społeczno – wychowawczym w kierunku przyjęcia proponowanego podejścia.

Kreowanie alternatyw w środowisku odbiorców i użytkowników ZIP3 powinno być skuteczne pod warunkiem, że osoby koordynujące działania uwzględnią takie czynniki, jak:

- ➔ dostosowanie programu do potrzeb uczestników w oparciu o wyniki diagnozy stanu i potrzeb;
- ➔ przyjmowanie aktywności nowych, ale akceptowanych społecznie i sprzyjających rozwojowi;
- ➔ częste stosowanie pozytywnych wzmocnień dla osób uczestniczących w działaniach ZIP3;
- ➔ silne wzmocnianie mechanizmu polegającego na pozytywnej presji rówieśniczej;
- ➔ częste animowanie sytuacji okoliczności wymagających zespołowego działania;
- ➔ ukierunkowanie działań w ZIP3 na osiągnięcie wartościowych, akceptowanych przez społeczność lokalną celów;
- ➔ animowanie takich działań, które prowadzą do doświadczania subiektywnej satysfakcji i w ten sposób stają się alternatywą dla patologicznego korzystania z multimedialnych;

W oparciu o model alternatyw, w ramach programu ZIP3 organizować można dla młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimedialnych:

- ➔ sposoby spędzania czasu wolnego – atrakcyjne i alternatywne do dotychczasowych;
- ➔ prace na rzecz społeczności lokalnej;
- ➔ opiekę nad zwierzętami w schronisku;
- ➔ prowadzenie zajęć profilaktycznych dla młodszych uczniów w oparciu o samodzielnie skonstruowane scenariusze i przygotowane prezentacje multimedialne;
- ➔ warsztaty i konkursy plastyczne, muzyczne, sportowe, teatralne, dramatyczne (metody twórczej resocjalizacji).

4.3. Zastosowanie strategii wsparcia rówieśniczego w ramach ZIP3

W okresie dorastania i wczesnej dorosłości zbiorowość koleżeńska stanowi system społeczny, który najsilniej wpływa na kształtowanie zachowań jednostki. Przynależność młodego człowieka do grupy ró-

wieśniczej zaspokaja jego potrzebę afiliacji i szacunku, poszerza jego autonomię, pozwala mu zindywidualizować pogląd na świat i działać w nim skutecznie. W grupie rówieśniczej, w sposób naturalny, na bazie silnych więzi międzyosobniczych dochodzi do kształtowania odpowiedzialności za siebie i innych, wywiązywania się z powierzanych zadań i obowiązków, przestrzegania norm i zasad wewnątrzgrupowych. Grupa rówieśnicza może bezpośrednio i pośrednio wpływać na kształtowanie się obrazu własnej osoby poprzez:

- ➔ uświadomienie sobie znaczenia wartości, aspiracji i własnego sprawstwa;
- ➔ samoakceptację;
- ➔ wzrost poczucia własnej wartości;
- ➔ rozwijanie pasji, zdolności, poszerzanie możliwości działania.

Wykorzystanie strategii rówieśniczej w programie ZIP3 jest uzasadnione faktem, że jej stosowanie gwarantuje większą skuteczność w kształtowaniu zachowań młodych osób niż oddziaływania ze strony dorosłych.

W działaniach ZIP3 należy dokonać identyfikacji rówieśniczych liderów w oparciu o kryterium posiadania określonych cech osobowościowych oraz reprezentowania konstruktywnego sposobu społecznego funkcjonowania.

Liderzy młodzieżowi mogą między innymi realizować programy:

- ➔ poradnictwa rówieśniczego;
- ➔ rówieśniczego wzbudzania aktywności i rozwijania potencjałów;
- ➔ rówieśniczej edukacji (m.in. zdrowy styl życia, samorealizacja);
- ➔ pozytywnych wpływów rówieśniczych (młodzieżowa interwencja kryzysowa).

Skuteczność strategii rówieśniczej w programie ZIP3 wzmocni przestrzeganie następujących zaleceń:

- ➔ kierownikiem programu powinien być dorosły lider (wybrany przez ukonstytuowaną grupę wsparcia rówieśniczego) – osoba kompetentna w zakresie znajomości i stosowania różnych strategii profilaktycznych oraz profesjonalnie przygotowania do pracy z młodzieżą (pedagog, psycholog, nauczyciel – wychowawca);
- ➔ dorosły lider powinien pełnić role: opiekuna, menedżera, mediatora oraz animatora działań podejmowanych w ramach ZIP3 przez szkołę, rodziców i środowisko lokalne oraz posiadać kompetencje w zakresie dostarczania liderom wsparcia informacyjnego, emocjonalnego i instrumentalnego, dokonywania analizy wyników i ewaluacji działań prowadzonych w ramach programu;
- ➔ liderzy młodzieżowi powinni zostać przeszkoleni do pełnienia swej roli – warsztaty umiejętności intra- i interpersonalnych oraz treningi kompetencyjne z zakresu:
 - budowania i prowadzenia grupy młodzieżowej;
 - zarządzania ludźmi;
 - motywacji do działania i organizacji czasu;
 - komunikacji interpersonalnej;
 - rozwiązywania konfliktów;
 - zarządzania projektami i pozyskiwania środków na te projekty;

- twórczego rozwiązywania problemów;
- dokonywania wyborów i podejmowania decyzji;
- problematyki związanej z profilaktyką uzależnień;
- niesienia pomocy w kontakcie indywidualnym;
- inicjowania działań środowiskowych.

4.4. Zastosowanie strategii interwencji w ramach ZIP3

Strategia interwencji jest oddziaływaniem doraźnym, krótkoterminowym, zmierzającym do udzielenia natychmiastowej pomocy osobom znajdującym się w sytuacji kryzysowej. W szerszym rozumieniu interwencja rozumiana jest jako pomoc w przywróceniu równowagi psychicznej i powstrzymanie postępującej dezorganizacji i w tym ujęciu jest zamiennie używana z terminem pierwsza pomoc psychologiczna. W ramach strategii interwencji udzielana jest pomoc skoncentrowana na rozwiązaniu problemu zaraz po jego pojawieniu się oraz w czasie ograniczonym do usunięcia jego źródła. Zadaniem interwenta jest szybkie i trafne podjęcie decyzji dotyczących sytuacji kryzysowej i zmobilizowanie niezbędnych środków prowadzących do wyprowadzenia podmiotu ze stanu postępującej destrukcji i doprowadzenia go do względnej równowagi⁷⁶. Działania te wymagają podjęcia działań w obszarze wsparcia emocjonalnego oraz zaprojektowania etapów dalszego postępowania pomocowo--wspierającego, a metody postępowania z sytuacją kryzysową powinny obejmować wszystkie osoby z najbliższego otoczenia osoby, wobec której stosowana jest interwencja.

W podejściu interwencyjnym istotne są między innymi czynniki⁷⁷:

- ➔ ustrukturowanie celów pomocy w taki sposób, by wzmocnić kompetencje osoby wymagającej pomocy w radzeniu sobie z trudnościami przez stosowanie technik rozwiązywania problemów;
- ➔ praca powinna dotyczyć trafnie wybranych obszarów problemowych mających związek z dysfunkcjami podstawowych ról i konfliktów interpersonalnych;
- ➔ prowadzenie interwencji na poziomie świadomości z akcentem na rozwiązanie konfliktów emocjonalnych - poszukiwanie ich sytuacyjnych odniesień i koncentrowanie się na nich;
- ➔ uznanie sytuacji poprzedzającej wystąpienie kryzysu za istotne dla dynamiki sytuacji problemowej.

W programie ZIP3 zastosowanie strategii interwencyjnej ukierunkowane jest na:

I. Identyfikację młodzieży z niskim nasileniem czynników ochraniających przed wykluczeniem społecznym z powodu uzależnienia od multimediów

W toku badań (por. K2: raport J. Chwaszcz) wyłoniono zestaw 9 czynników chroniących młodzież przed uzależnieniem od multimediów:

1. wysoki poziom poczucia własnej skuteczności;
2. korzystna dystrybucja zasobów podmiotowych;
3. korzystna dystrybucja zasobów stanu;
4. korzystna dystrybucja zasobów energetycznych;

⁷⁶ Greenstone J.L., Leviton S.C., Interwencja kryzysowa, GWP, Gdańsk 2004.

⁷⁷ James R.K., Gilliland B.E., Strategie interwencji kryzysowej..., op.cit.

5. korzystna dystrybucja zasobów materialnych;
6. duże nasilenie konstruktywnych strategii radzenia sobie z problemami;
7. słabe nasilenie destrukcyjnych strategii radzenia sobie z problemami;
8. niski poziom odczuwania trudności rodzinnych;
9. pozytywne przystosowanie szkolne.

II. Sporządzenie oferty działań dla młodzieży z niskim poziomem czynników ochraniających przed uzależnieniem od multimediów.

Oferta działań realizowanych w ZIP3 dotyczy zaangażowania młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów w realizowane działania. **Wczesna interwencja socjalna w tym zakresie prowadzić ma do wzmocnienia u uczestników programu wszystkich podmiotowych czynników chroniących przed uzależnieniem (por. raport J. Chwaszcz, 2012), czyli do:**

1. preferowania w sytuacjach trudnych strategii zadaniowych
2. preferowania w sytuacjach trudnych wytrwałości i działań przemyślanych (*korzystna dystrybucja zasobów podmiotowych* (przypisywanie im dużego znaczenia, spostrzeganie dużych zysków); *korzystna dystrybucja zasobów stanu* (przypisywanie im dużego znaczenia, spostrzeganie dużych zysków, poczucie niewielkich strat); *korzystna dystrybucja zasobów energetycznych* (przypisywanie im dużego znaczenia, spostrzeganie zysków);
3. postrzegania funkcjonalności własnej rodziny;
4. autokreacji tożsamości wskutek rozwoju struktur poznawczych i twórczych (rozwój potencjałów);
5. osiągnięcia sukcesów szkolnych oraz satysfakcji z podejmowanych relacji społecznych
6. posiadania umiejętności;
7. nawiązywania głębokich kontaktów interpersonalnych;
8. rozwijania aksjo-normatywnych standardów wewnętrznych;
9. rozwijania poczucia własnej skuteczności;
10. podejmowania strategii zadaniowych ukierunkowanych na poszukiwanie alternatywnych, społecznie akceptowanych sposobów zaspokajania potrzeb oraz dążenia do samorealizacji (rozwój potencjałów);
11. podejmowania aktywności w zakresie współpracy społecznej i poszukiwania wsparcia społecznego;
12. stosowania konstruktywnych strategii zaradczych.

K5.: Zestaw wszystkich potencjalnych instrumentów do użycia w ramach programu i co najmniej jeden konkretny instrument pilotażowy (*Programs & Instruments*)

5.1. Wprowadzenie do ZIP3 – modelu wczesnej interwencji socjalnej wobec młodzieży w wieku 15 – 19 lat, zagrożonej uzależnieniem od multimediów

5.1.1. Podstawowe założenia ZIP3

Założenie 1

Model ZIP3 powinien stanowić strategię, w ramach której młodzież będzie zdobywała kompetencje i umiejętności w zakresie postępowania pełniącego funkcję alternatywną (konstruktywną) w stosunku do dotychczasowych (destruktywnych) zachowań. Dlatego też:

Po pierwsze: wczesna interwencja socjalna powinna wyposażyć młodzież w konstruktywne strategie poradnicze w zakresie twórczego radzenia sobie z nietypowymi sytuacjami życiowymi (kryzysami) i problemami dnia codziennego. Uzasadnia to zalecenie niedostatek adekwatnych umiejętności poznawczo-behawioralnych do radzenia sobie z problemami i wykorzystania multimediów (zwłaszcza cyberprzestrzeni) jako skutecznej metody rozwiązywania problemów. W rzeczywistości młodzież ta stosuje uniwersalne strategie radzenia sobie z problemami, ukierunkowane na angażowanie się w czynności zastępcze.

Po drugie: program ZIP3 powinien zawierać wytyczne i wskazówki metodyczne w zakresie stosowania metod zwiększających poczucie własnej skuteczności młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów. Jest to zasadne z uwagi na posiadanie przez młodzież niskiego poczucia sprawstwa w zakresie radzenia sobie z problemami, a jednocześnie przekonania o wysokiej efektywności wykonywanych czynności w ramach korzystania z multimediów oraz uznania ich za użyteczny sposób redukcji napięcia i oderwania się od aktualnych problemów.

Po trzecie: wczesna interwencja socjalna wobec młodzieży zagrożonej uzależnieniami od multimediów powinna uwzględniać kształtowanie zachowań celowych i planowych, gdyż osoby kompulsywnie korzystające ze środków masowego przekazu wykazują bardzo słabą motywację (lub jej brak) do przezwycięzania zaistniałych problemów i kryzysów życiowych. Posiadają także niską tolerancję na kumulowanie się nierozwiązanych problemów oraz tendencję do stosowania strategii o charakterze ucieczkowo-nałogowym.

Po czwarte: ZIP3 powinno zakładać utrwalanie „zdrowych” zachowań jako alternatywnych sposobów na redukcję utrwalonych wzorców destruktywnego postępowania młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów.

Założenie 2

Zmiany w zachowaniu młodzieży wskazane w założeniu 1, powinny powstać w efekcie kształtowania odpowiedniej dystrybucji zasobów psychospołecznych ze szczególnym akcentem wzmacniania spirali zysków kapitałowych i hamowania spirali strat w zasobach młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów.

Udział w programie ZIP3 skutkować powinien wzmocnieniem tych zasobów psychospołecznych, które na etapie wczesnej interwencji socjalnej stanowią czynniki ochraniające przed kompulsywnych korzystaniem z multimediów, a w konsekwencji czynniki chroniące przed uzależnieniem.

Założenie 3

Strategie ZIP3, zorientowane na kształtowanie u młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów wewnętrznych zasobów przystosowawczych, powinny być konstruowane z wykorzystaniem kapitału zewnętrznego (wsparcie profesjonalne i rówieśnicze).

5.1.2. Zapotrzebowanie na ZIP3

Argumenty uzasadniające zapotrzebowanie na innowacyjne programy wczesnej interwencji wobec młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu uzależnienia od multimediów:

Po pierwsze: problem uzależnienia od multimediów jest wprawdzie stosunkowo nowy, ale coraz bardziej nabrzmiewający i wymagający podjęcia skutecznych oraz szeroko zakrojonych działań profilaktyczno – terapeutycznych. W Polsce profilaktyka uzależnień od multimediów dopiero się zaczyna rozwijać. Brak jest profesjonalnie opracowanych programów, niewystarczające są też działania podejmowane w tym zakresie przez szkoły. Zazwyczaj nie jest prowadzona rzetelna analiza problemu w środowisku rówieśniczym, a jedynie w niewielu placówkach do planów wychowawczych i programów profilaktyki uzależnień włączane są aspekty związane z patologicznym nadużywaniem multimediów przez młodzież.

Po drugie: większość programów profilaktycznych realizowanych w społecznościach lokalnych nie przynosi oczekiwanych efektów. Programy realizowane w szkołach różnego szczebla są często wąskozakresowe, nieprofesjonalnie opracowane, konstruowane z elementów działań dublujących się, nieatrakcyjne i nieskuteczne. Są one skoncentrowane głównie na profilaktyce uzależnień młodzieży od środków psychoaktywnych i nie uwzględniają wielu innych problemów społecznych trapiących społeczności lokalne oraz są jedynie pośrednio adresowane do rodziny.

Po trzecie: przegląd i analiza szkolnych programów profilaktycznych w województwie mazowieckim pod kątem obecności w nich problematyki związanej z uzależnieniem od multimediów wskazuje na niewielki i pobieżny udział tych zagadnień w strukturze realizowanych programów oraz podejmowanie w tym zakresie (w większości przypadków) nieudolnych prób realizowania przez szkoły oddziaływań profilaktycznych. Niepokojący jest brak w większości programów ogniwa diagnozy, ewaluacji oraz monitorowania zmian zachodzących w środowisku szkolnym pod wpływem przeprowadzonych działań. Programy te w większości przypadków są oparte o założenia profilaktyki defensywnej, choć zdarzają się próby realizacji bardziej skutecznych oddziaływań kreatywnych. W szkołach nie wykorzystuje się też standaryzowanych narzędzi diagnostycznych i ewaluacyjnych pomocnych w planowaniu, organizacji i ocenie podjętych przez szkołę działań profilaktycznych, łatwych w zastosowaniu i przeznaczonych do użytku szkolnego.

Po czwarte: na polskim rynku edukacyjnym brak jest narzędzi rzetelnie i kompleksowo diagnozujących problem uzależnień od multimediów. Diagnostyka w tym zakresie oparta jest na amerykańskich testach, ukierunkowanych jedynie na samoocenę osób badanych i w ograniczonej mierze identyfikujących problemy związane z określonym rodzajem uzależnienia multimedialnego. Należy podkreślić, że zjawiska te mają wspólne podłoże, a ich przyczyny, objawy i skutki interferują ze sobą.

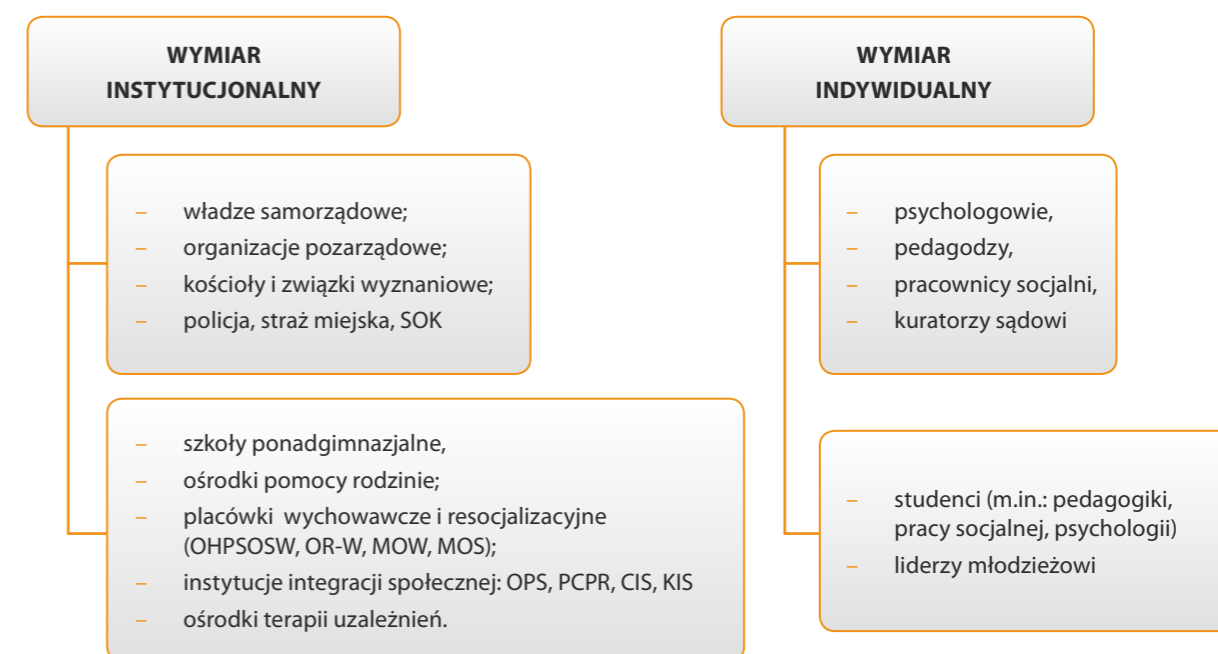
Po piąte: niezależnie od skali i dynamiki rozprzestrzeniania się zjawiska patologicznego korzystania z multimediów, osoby uzależnione od Sieci, fonoholicy i telemianicy wymagają specjalistycznej pomocy. W województwie mazowieckim problem patologicznego korzystania z komputera i Internetu narasta

i staje się poważnym problemem społecznym (por. wyniki badań empirycznych poniżej). Symptomatycznym jest, że instytucje zajmujące się terapią uzależnień od środków psychoaktywnych poszerzają swoją działalność i podejmują się prowadzenia terapii w zakresie uzależnień czynnościowych, najczęściej od hazardu, w tym hazardu sieciowego oraz Internetu i komputera. Wiele finansowanych przez państwo, ale także prywatnych ośrodków i centrów terapii oferuje pomoc specjalistyczną sieciorolikom, fonoholikom i telemianikom, tworząc coraz gęstsza sieć placówek pomocowo-wspierających. Należy podkreślić, że w Polsce jest tylko siedmiu terapeutów od współczesnych uzależnień. Tymczasem zarejestrowano ponad 22 tysiące dzieci mających problem z nadużywaniem Internetu i komputera.

5.1.3. Odbiorcy programu ZIP3

Formuła programu ZIP3 powinna być adresowana i wykorzystywana przez wszystkie podmioty (prawne i fizyczne) odpowiedzialne za wspieranie rozwoju młodzieży w różnym stopniu zagrożonej uzależnieniem od multimediów (rys. nr 9).

Rys. 9. Odbiorcy programu ZIP3 – model wczesnej interwencji socjalnej wobec młodzieży w wieku 15 – 19 lat, zagrożonej uzależnieniem od multimediów

5.2. Diagnoza sytuacji (problemu, odbiorców i użytkowników), uwarunkowania i uzasadnienie konieczności realizacji programu wobec młodzieży w wieku 15 - 19 lat, zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu uzależnienia od multimediów

5.2.1. Diagnoza sytuacji odbiorców ZIP3

Diagnoza sytuacji odbiorców przeprowadzona na użytek konstruowania ZIP3 zostanie ukazana w kontekście wniosków z trzech rodzajów analiz:

1. Przeglądu badań empirycznych przeprowadzonych na Mazowszu w zakresie zagrożenia i uzależ-

nienia młodzieży od multimediów.

2. Raportu z badań ilościowych, dotyczącego „Kapitału psychospołecznego odbiorców – młodzieży w wieku 15 – 19 lat, zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu uzależnienia od multimediów, opracowanego przez J. Chwaszcz (2012).
3. Raportu z badań ilościowych, dotyczącego „Kapitału psychospołecznego wyznaczającego efektywność pracy zawodowej użytkowników – osób pracujących z młodzieżą zagrożoną wykluczeniem na etapie wczesnej interwencji socjalnej”, opracowanego przez J. Chwaszcz (2012).
4. Raportu z badań fokusowych, dotyczącego „Kapitału psychospołecznego wyznaczającego efektywność pracy zawodowej użytkowników – osób pracujących z młodzieżą zagrożoną wykluczeniem na etapie wczesnej interwencji socjalnej”, opracowanego przez B. Kalinowską (2012).

Ad. 1. Zagrożenie mazowieckiej młodzieży uzależnieniem od multimediów - przegląd badań empirycznych

Badania przeprowadzone w 2012 roku przez D. Czerniawską⁷⁸ wskazują, że na terenie województwa mazowieckiego występują różnice w korzystaniu z technologii informacyjno-komunikacyjnych:

- w województwie mazowieckim 68,5% gospodarstw domowych ma przynajmniej jeden komputer (w tym 41,7% komputer przenośny), a 62,9% dostęp do Internetu;
- z Internetu najczęściej korzystają osoby młode - uczniowie i studenci (97%). W województwie mazowieckim, w najmłodszej grupie – do 24 r.ż. korzystało z Internetu 94% osób;
- z Internetu korzysta zbliżony odsetek kobiet i mężczyzn, z niewielką przewagą kobiet, które stanowią 52,6% użytkowników komputerów;
- w grupie osób z wykształceniem zawodowym, mimo wzrostu o 8 p. proc. pomiędzy rokiem 2009 a 2011, z Internetu korzysta mniej niż 35% osób;
- wśród osób o najniższym poziomie wykształcenia w województwie mazowieckim z Internetu korzysta niecałe 6% osób;
- komputer i Internet występuje częściej w gospodarstwach zamożniejszych, w miastach oraz w gospodarstwach domowych z dziećmi;
- w województwie mazowieckim z Internetu korzystają najczęściej osoby młodsze, lepiej wykształcone, mieszkające w miastach;
- korzystanie z Internetu ma też związek z aktywnością zawodową lub byciem uczniem bądź studentem. Zwraca uwagę widoczny wzrost użytkowników Internetu wśród osób bezrobotnych i innych biernych zawodowo;
- w województwie mazowieckim, z wyłączeniem Warszawy, średni czas korzystania z komputera w tygodniu poprzedzającym badanie wyniósł 14,8 godz., a w Warszawie 25,05 godz.;
- średnia liczba czynności wykonanych (kiedykolwiek lub w ostatnim tygodniu) przez osoby korzystające z Internetu w województwie mazowieckim w 2011 roku wyniosła 12,3 i w porównaniu z latami ubiegłymi ma tendencję do wzrostu;
- mieszkańcy województwa mazowieckiego generalnie potrafią wykonać na komputerze tylko naj-

⁷⁸ D. Czerniawska, Wykluczenie cyfrowe - strukturalne uwarunkowania korzystania z Internetu w Polsce i województwie mazowieckim - raport, [w:] Trendy rozwojowe i zmiany gospodarcze w regionie, Warszawa 2012.

prostsze czynności, takie jak kopiowanie plików, folderów, przenoszenie fragmentów plików;

- w województwie mazowieckim 69,5% internautów wysyła i odbiera e-maile, 38,8% korzysta z komunikatorów, 20,1% telefonuje przez Internet, 69,1% internautów korzysta z portali społecznościowych (w skali kraju jest to 68%);
- internauci mniej czasu poświęcają na telewizję: 1-3 godziny tygodniowo. Grupa ta to 60% internautów. Znacznie mniej internautów spędza przed telewizorem więcej niż 3 godziny tygodniowo (22,2%). Analogicznie, grupa spędzająca najwięcej czasu przed telewizorem wśród nie-internautów stanowi prawie 40%;
- kompetencje użytkowników komputerów nie rosną równie dynamicznie jak liczba użytkowników - znacznie więcej osób kompetentnych odnotowano wśród aktywnych zawodowo i uczących się;
- zaobserwowano wyraźny wzrost kompetencji wśród bezrobotnych i osób biernych zawodowo, choć nadal odbiegają oni pod tym względem od średniej.

W 2008 roku na terenie województwa mazowieckiego zostały przeprowadzone badania, które wskazują na negatywne skutki nauzywania telefonii komórkowej przez młodzież⁷⁹:

- średni czas korzystania z telefonu komórkowego przez badaną młodzież wynosi 5 – 10 godzin dziennie;
- zdecydowana większość osób badanych nie wyłącza telefonu na noc, a ponad połowa użytkuje go podczas lekcji szkolnych (kontrolowanie godziny, wysyłanie SMS-ów, korzystanie z zainstalowanych gier), co zaburza w znacznym stopniu przebieg procesu kształcenia.

Z kolei badania E. i W. Łuczak wskazują na związek pomiędzy nadmiernym używaniem telefonów komórkowych przez młodzież a stylem życia i modą młodzieżową, zaniedbywaniem przez młodzież obowiązków szkolnych i rodzinnych oraz wchodzeniem w konflikty z najbliższym otoczeniem. Najbardziej zagrożona tym rodzajem uzależnienia jest młodzież wielkomijska⁸⁰.

W realizacji programu ZIP3, istotne wydaje się także rozpoznanie w województwie mazowieckim przygotowania do pracy w środowisku informatycznym. Wiąże się to zarówno z możliwością projektowania strategii zadaniowych dla młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów w oparciu o ich zdolności i kompetencje teleinformatyczne, jak również konstruowania działań podnoszących kompetencje użytkowników programu w tym zakresie. W toku badań przeprowadzonych w 2012 roku przez J. Jasiewicz stwierdzono, że⁸¹:

- młodzi ludzie z województwa mazowieckiego wysoko oceniają zarówno swoje umiejętności warunkujące efektywne wykorzystywanie nowych technologii, jak również wyszukiwanie i analizę informacji;
- pozytywny stosunek do zdobywania nowych kwalifikacji i podnoszenia swych umiejętności pozwala sądzić, że postawa ta jest bazą do rozwijania umiejętności *lifelong learning*;
- edukacja w zakresie wykorzystywania nowych technologii w większości przypadków sprowadza się głównie do rozwijania umiejętności technicznych, a szkoła (niezależnie od szczebla edukacyjnego) w niewielkim tylko stopniu przyczynia się do poznania możliwości sprzętu i oprogramowania komputerowego oraz sieciowych zasobów informacyjnych;

⁷⁹ Za: M. Jędrzejko, A. Traper, Mechanizmy uzależnienia..., op.cit.

⁸⁰ E. i W. Łuczak, Zagrożenie młodzieży uzależnieniem od telefonów komórkowych, [w:] M. Jędrzejko, W. Bożejewicz (red.), Człowiek w sieci zniewolonych dróg, Pułtusk 2007.

⁸¹ J. Jasiewicz, Przygotowanie do pracy w środowisku informatycznym - raport, [w:] Trendy rozwojowe i zmiany gospodarcze w regionie, Warszawa 2012.

- młodzi ludzie zdobywają kompetencje informatyczne i informacyjne samodzielnie, poprzez praktykę.

Autorka raportu wskazuje na potrzebę wpracowania nowego, holistycznego podejścia do problemu edukacji informacyjnej w systemie *lifelong learning*, bez względu na wiek czy status socjoekonomiczny osób uczestniczących w tego rodzaju edukacji. Istotne jest przy tym nie tylko wypracowanie zestawu umiejętności pozwalających na sprawne zaspokajanie potrzeb informacyjnych, ale również wypracowanie aktywnej postawy wobec informacji i zmieniającego się środowiska.

Reasumując, wyniki diagnozy problemowej wskazują na tendencje związane z rozpowszechnianiem się zjawiska nadużywania multimediów, zwłaszcza w populacji młodzieży na terenie województwa mazowieckiego. Należy podkreślić, że dotychczasowe badania były ukierunkowane głównie na rozpoznanie przyczyn i wskazanie skutków nadużywania multimediów przez młodzież. Widoczny jest jednak niedostatek rzetelnych wyników badań empirycznych wskazujących na czynniki, które chronią młodzież przed patologicznym korzystaniem z multimediów. Lukę w tym zakresie wypełniają wnioski z badań empirycznych zamieszczonych w raporcie opracowanym przez J. Chwaszcz (2012), dotyczącym kapitału psychospołecznego młodzieży w wieku 15 – 19 lat, zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu uzależnienia od multimediów.

Cele badań: rozpoznanie zależności między przystosowaniem młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu uzależnienia od multimediów, a dystrybucją psychospołecznych zasobów (przypisywaniem im znaczenia oraz spostrzeganiem zysków i strat kapitałowych). Analizy empiryczne służyły odpowiedzi na następujące pytanie badawcze: Jaka dystrybucja zasobów prowadzi do redukcji ryzyka wykluczenia społecznego młodzieży z powodu uzależnienia do multimediów?

Charakterystyka metod wykorzystanych w badaniu: do badań młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu uzależnienia od multimediów wykorzystano sześć narzędzi badawczych:

1. Metryczkę
2. Kwestionariusz Oceny Zachowania Zasobów S. Hobfolla
3. Skalę Strategicznego Podejścia do Radzenia Sobie S. Hobfolla
4. Kwestionariusz Zachowań Dewiacyjnych I. Niewiadomskiej, J. Chwaszcz
5. Kwestionariusz Zachowań Konstruktwnych I. Niewiadomskiej, J. Chwaszcz
6. Kwestionariusz Zaspokojenia Potrzeb D. Lestera.

Charakterystyka beneficjentów (młodzieży w różnym stopniu zagrożonej uzależnieniem od multimediów)

Analizy empiryczne w ramach ZIP3 przeprowadzono na populacji 1500 osób, z czego do obróbki statystycznej zakwalifikowano 967. Odnotowano zbliżony udział kobiet i mężczyzn (odpowiednio 52% i 46%). Średni wiek badanej młodzieży wyniósł 17, 24 lat, zaś średnia ocen szkolnych - 3,7. W większości przypadków badana młodzież wywodzi się z rodzin pełnych (77,3%). Szczegółowa charakterystyka socjodemograficzna badanej młodzieży znajduje się w raporcie z badań ilościowych dotyczącym kapitału psychospołecznego odbiorców ZIP3 (młodzieży w wieku 15-19 lat, zagrożonej uzależnieniem od multimediów - J. Chwaszcz (2012). Przeprowadzone analizy badawcze wskazują, że:

- miejsce zamieszkania i sytuacja materialna nie różnicują młodzieży zagrożonej i niezagrożonej wykluczeniem;

- średnia ocen jest związana z zachowaniami ryzykownymi - młodzież nadużywająca multimediów i od nich uzależniona ma niższą średnią ocen w porównaniu z osobami racjonalnie korzystającymi z multimediów;
- zachowania ryzykowne w tym zakresie częściej przejawiają chłopcy niż dziewczęta.

Wnioski z badań dotyczące kapitału psychospołecznego beneficjentów:

Porównanie osób nadużywających multimediów z osobami racjonalnie korzystającymi ze środków masowego przekazu umożliwiło wyodrębnienie czynników ochraniających młodzież przed patologicznym korzystaniem z multimediów. Redukcja ryzyka uzależnienia w grupie młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów współwystępuje z kilkoma zmiennymi, które konstytuują jej kapitał psychospołeczny i stanowią czynniki chroniące ją przed uzależnieniem. W świetle przeprowadzonych badań diagnostycznych można stwierdzić, że do najistotniejszych czynników ochraniających młodzież przed patologicznym korzystaniem z multimediów należy zaliczyć (por. raport J. Chwaszcz, 2012):

1. wysoki poziom poczucia własnej skuteczności;
2. dystrybucja zasobów podmiotowych - przypisywanie im dużego znaczenia oraz spostrzeganie dużych zysków;
3. dystrybucja zasobów stanu - przypisywanie im dużego znaczenia oraz spostrzeganie dużych zysków;
4. dystrybucja zasobów energetycznych - przypisywanie im dużego znaczenia oraz spostrzeganie dużych zysków;
5. dystrybucja zasobów materialnych - przypisywanie im dużego znaczenia oraz spostrzeganie dużych zysków;
6. duże nasilenie konstruktywnych strategii radzenia sobie z problemami, które polegają na: współpracy społecznej, działaniach asertywnych, poszukiwaniu wsparcia społecznego, przemyślanych działaniach;
7. niski poziom destrukcyjnych strategii radzenia sobie z problemami, które polegają na: działaniach instynktownych, działaniach unikowych, działaniach „nie wprost”, działaniach antyspołecznych, działaniach agresywnych;
8. niski poziom odczuwanych trudności rodzinnych;
9. pozytywne przystosowanie szkolne – głównie w wymiarze: niskiego poziomu odczuwanych trudności szkolnych w minionej perspektywie czasowej; niskiego poziomu odczuwanych problemów szkolnych w terażniejszej perspektywie czasowej; dużego nasilenia sukcesów szkolnych.

5.2.2. Diagnoza sytuacji użytkowników ZIP3

W programie wczesnej interwencji socjalnej wobec młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów należy odnieść się do zasobów psychospołecznych użytkowników, które przyczynią się wzrostu efektywności ich kompetencji zawodowych w trakcie realizacji ZIP3.

Cel badań: wskazanie na taką dystrybucję zasobów u osób zawodowo wspierających rozwój młodzieży w różnym stopniu zagrożonej wykluczeniem społecznym, która z jednej strony decyduje o ich sukcesie zawodowym, zaś z drugiej – prowadzi do porażki w tym wymiarze funkcjonowania. W analizie em-

pirycznej podjęto próbę odpowiedzi na pytanie: Jakie związki zachodzą między dystrybucją zasobów a efektywnością pracy zawodowej u osób profesjonalnie wspierających rozwój młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu uzależnienia od multimediów?

Charakterystyka metod wykorzystanych w badaniu: *Kwestionariusz Oceny Zachowania Zasobów S. Hobfolla* zastosowany w celu rozpoznania zysków i strat kapitałowych prowadzących do sukcesu zawodowego oraz rodzaju dystrybucji zasobów zwiększających ryzyko doświadczanych problemów zawodowych. Opis tej metody został zaprezentowany w części poświęconej charakterystyce narzędzi do badania odbiorców ZIP. *Kwestionariusz Zaspokojenia Potrzeb D. Lestera* zastosowano natomiast w celu ukazania związków między poziomem zaspokojenia potrzeb a satysfakcją zawodową i odczuwanymi problemami w pracy z młodzieżą. Opis tej metody został zaprezentowany w części poświęconej charakterystyce narzędzi do badania odbiorców ZIP.

Na bazie uzyskanych wyników badań przeprowadzono również 5 fokusów służących uzyskaniu danych jakościowych dotyczących takich aspektów funkcjonowania osób pracujących z młodzieżą zagrożoną uzależnieniem od multimediów, jak:

- możliwości dysponowania zasobami, które służą efektywnej pracy zawodowej;
- odczuwania deficytów kapitałowych, które uniemożliwiają osiągnięcie korzystnych wysokiej efektywności zawodowej;
- możliwości pozyskiwania zasobów, dzięki którym może się zwiększyć skuteczność zawodowa;
- możliwości redukcji strat w zasobach, dzięki czemu można uniknąć porażki zawodowej.

Charakterystyka użytkowników (osób profesjonalnie pracujących z młodzieżą zagrożoną uzależnieniem od multimediów):

Grupę badaną stanowili nauczyciele, wychowawcy, pracownicy socjalni oraz kuratorzy sądowi rodzinni – osoby profesjonalnie zajmujące się młodzieżą zagrożoną wykluczeniem społecznym. Analizy empiryczne w ramach ZIP3 przeprowadzono na populacji 300 osób, z czego do obróbki statystycznej zakwalifikowano 257 osób. Średnia wieku osób badanych wyniosła 41,43 lat. Wśród respondentów przeważały zdecydowanie kobiety (73,2%). Dla prawie jednej trzeciej ogółu badanych wykonywana praca jest źródłem bardzo dużej satysfakcji, podczas gdy prawie połowa jest ze swego statusu zawodowego zadowolona, zaś jedna trzecia wskazuje na dostateczne (średnie) poczucie zadowolenia. Niewielką satysfakcję z wykonywanych obowiązków służbowych zadeklarowało 13,8 % badanych użytkowników. Szczegółowa charakterystyka osób badanych pod względem cech socjodemograficznych znajduje się w raporcie z badań opracowanym przez J. Chwaszcz (2012).

W pięciu fokusach (por.: raport B. Kalinowska, 2012) uczestniczyli profesjonalni - funkcjonariusze Straży Ochrony Kolei oraz Straży Miejskiej, wychowawcy, nauczyciele pracujący w szkołach ponadgimnazjalnych, świetlicach szkolnych i ogniskach wychowawczych, pracownicy socjalni, kuratorzy sądowi. Implikacje wynikające z fokusowych analiz jakościowych znalazły zastosowania w części K3.

Wnioski z badań: w świetle wyników uzyskanych w *Kwestionariuszu Oceny Zachowania Zasobów* można stwierdzić, że skuteczność pracy zawodowej osób, które profesjonalnie zajmują się wspieraniem rozwoju młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym zależy w dużym stopniu od dystrybucji zasobów.

Uzyskane rezultaty wskazują, że wzrost efektywności pracy zawodowej wychowawców/nauczycieli/pracowników socjalnych współwystępuje z takimi procesami dystrybucji kapitału przystosowawczego,

jak (por. raport J. Chwaszcz, 2012):

- przypisywanie dużego znaczenia zasobom podmiotowym, stanu i materialnym;
- postrzeganie wysokich zysków w wymiarze podmiotowym, stanu, energetycznym i materialnym;
- zaspokajanie potrzeb: fizjologicznych, bezpieczeństwa, przynależności, szacunku oraz samoaktualizacji;

Należy podkreślić, że zarówno kobiety, jak i mężczyźni z jednakową intensywnością doświadczają problemów w pracy, choć postrzegają je inaczej.

W przeprowadzonej analizie empirycznej uwzględniono również związki między spadkiem efektywności pracy osób profesjonalnie zajmujących się młodzieżą w różnym stopniu zagrożoną wykluczeniem społecznym a posiadanymi przez nich zasobami. Mechanizm strat kapitałowych przekłada się na następujące zależności: spadek efektywności działań zawodowych w badanej grupie w istotny sposób współwystępuje z doświadczaniem dużych strat w kapitale podmiotowym; stanu; energetycznym, materialnym. (por. raport J. Chwaszcz, 2012). Największe znaczenie w analizowanym względzie posiadają dwa wymiary strat – w wymiarze podmiotowym i w zasobach stanu.

W ramach badań fokusowych analizowano natomiast dwa procesy: proces generowania zysków w zasobach, które zwiększają efektywność pracy zawodowej użytkowników oraz proces redukcji deficytów kapitałowych, które doprowadzają do zmniejszenia efektywności pracy zawodowej użytkowników.

Proces 1.: Generowanie zysków w zasobach, które zwiększają efektywność pracy zawodowej użytkowników

W toku badania stwierdzono, że generowanie spirali zysków w analizowanym zakresie powinno dotyczyć przede wszystkim (por. raport B. Kalinowska, 2012):

a. w wymiarze zasobów podmiotowych:

- doskonalenia umiejętności w zakresie strategii zapobiegania uzależnieniom w populacji młodzieży;
- podwyższania kompetencji zawodowych (udział w szkoleniach oferujących zajęcia warsztatowe typu „case study”);
- wzrostu poczucia własnej wartości oraz celowości i sensowności własnej pracy;
- podwyższania autentyczności (wiarygodności) na gruncie wykonywanej pracy;
- doskonalenia kompetencji komunikacyjnych;
- rozwoju potencjałów;
- doskonalenia umiejętności organizowania własnej pracy;

b. w wymiarze zasobów materialnych:

- zwiększenia stabilizacji finansowej, która w odniesieniu do wykonywanej pracy zawodowej umożliwia swobodne kształcenie się, inwestowanie we własny rozwój, dostęp do najnowszej technologii i literatury;
- poprawy sytuacji materialnej w zakresie wykonywania pracy zawodowej (np. posiadanie własnego i służbowego telefonu komórkowego oraz komputera, a także dostęp do Internetu w pracy i w miejscu zamieszkania, które ułatwiają komunikację z przełożonymi, pozwalają na wsparcie mniej doświadczonych kolegów w realizacji ich zadań służbowych);

c. w wymiarze zasobów stanu:

- ➔ podwyższenia poczucia bezpieczeństwa socjalnego;
- ➔ podwyższenia statusu społecznego i zawodowego;
- ➔ zwiększenia działań na rzecz ochrony zdrowia;
- ➔ doświadczania większego wsparcia zawodowego ze strony przełożonego i kolegów;
- ➔ inicjowania wielowymiarowej współpracy z różnymi specjalistami i instytucjami;
- ➔ wypracowania przyjaznego systemu pracy (np. jasno sprecyzowany zakres obowiązków, realne oczekiwania);
- ➔ zabezpieczenia wsparcia technicznego (zakup dobrej klasy sprzętu komputerowego);

d. w wymiarze zasobów energii:

- ➔ podnoszenia kwalifikacji i doskonalenie kompetencji zawodowych w ramach samokształcenia – wiedza i umiejętności podnosi jakość i skuteczność działań oraz buduje tożsamość zawodową;
- ➔ podtrzymywanie solidarności zawodowej i rozwijanie współpracy na gruncie wykonywanych obowiązków pracowniczych;
- ➔ likwidacji przyczyn rozbieżności pomiędzy posiadaną wiedzą zawodową a możliwością jej spożytkowania oraz oceną jej znaczenia przez decydentów;
- ➔ zwiększenie ilości czasu (odpowiednio gratyfikowanego), pozwalającego na podejmowanie działań wobec młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów.

e. Zależności między zasobami, ich znaczenie oraz mechanizmy zarządzające zasobami, mające znaczenie dla pracy z młodzieżą zagrożoną uzależnieniem od multimediów

Badani użytkownicy podkreślili istotne, pozytywne zależności między zasobami:

- ➔ stanu (rodzina, zatrudnienie wynagrodzenie),
- ➔ energii (wiedza, czas, pieniądze),
- ➔ osobistymi (kompetencje zawodowe)
- ➔ zasobami podmiotowymi.

Wśród mechanizmów zarządzających zasobami mającymi znaczenie dla pracy z młodzieżą zagrożoną uzależnieniem na pierwszy plan wysuwa się zasada inwestowania zasobów po to, aby zapobiegać ich utracie oraz uzyskiwać nowe. Badani użytkownicy są zatem w stanie zainwestować dużo po to, aby skompensować ewentualną utratę cenionych dóbr, tworząc w ten sposób rezerwy kapitałowe, które będą mogli wykorzystać w sytuacjach kryzysowych.

f. Potrzeby w zakresie pracy z młodzieżą zagrożoną wykluczeniem społecznym wskutek patologicznego korzystania z multimediów

Potrzeby, zaspokojenie których ma istotne znaczenie w życiu zawodowym i osobistym użytkowników programu ZIP3:

- ➔ udział w szkoleniach zawodowych;
- ➔ samoaktualizacja;
- ➔ udział w szkoleniach zawodowych oraz specjalistycznych zajęciach warsztatowych;

- ➔ udział w szkoleniach ułatwiających korzystanie z nowoczesnych zdobyczy techniki oraz wyposażenia w odpowiednie środki techniczne;
- ➔ realizowanie misji zawodowej;
- ➔ stabilizacja zawodowa i finansowa (pewność zatrudnienia i wynagrodzenia pozwalającego utrzymać rodzinę i zapewnić godne warunki życia i rozwoju intelektualnego);
- ➔ realny wpływ na treść programów oddziaływania na młodzież - zgodnie z posiadanymi kompetencjami i doświadczeniem;
- ➔ dysponowanie środkami finansowymi adekwatnymi do potrzeb placówek;
- ➔ odpowiednia ochrona prawna i uznanie wagi pracy wychowawczej przez państwo i jego wyspecjalizowane agendy.

Proces 2.: Redukowanie deficytów kapitałowych, które doprowadzają do zmniejszenia efektywności pracy zawodowej użytkowników

Analiza danych pozwoliła wyłonić grupę problemów wymagających redukcji z uwagi na zabezpieczenie wysokiej efektywności pracy zawodowej (por. raport B. Kalinowskiej, 2012). Badani uwzględnili kwestie odnoszące się do konieczności rozwiązania problemów związanych z:

- ➔ wysokim poziomem stresu zawodowego oraz silnym niepokojem o własną sytuację życiową, będącego skutkiem niestabilności zawodowej i/lub niskiego wynagrodzenia;
- ➔ dużym zagrożeniem wystąpienia syndromu wypalenia zawodowego, determinowanego sztywnością działań, frustracją i lękiem społecznym;
- ➔ częstym występowaniem konfliktów pracowniczych;
- ➔ występowaniem barier proceduralno – administracyjno - urzędniczych, utrudniających wykonywanie obowiązków zawodowych (np. niesprzyjające przepisy prawne, nieodróżniony obieg informacji pomiędzy placówkami, nadmierna biurokracja);
- ➔ ograniczeniami wywołanymi problemami ekonomicznymi placówek - braki kadrowe, przeciążenie pracą, duża rotacja kadry, poszukiwanie dodatkowych źródeł finansowania, niewystarczające zaplecze techniczne;
- ➔ ograniczeniami i niedostatkami kompetencyjnymi – m.in. słabo doświadczona i niedofinansowana kadra, brak kompleksowej oferty działań, lęk przed odpowiedzialnością, słaba znajomość środowiska lokalnego;
- ➔ niechęcią młodzieży i ich rodziców do przyjmowania pomocy;
- ➔ niewystarczającą liczbą etatów w zestawieniu z liczbą stawianych zadań;
- ➔ brakiem zainteresowania losami zagrożonej młodzieży ze strony rodziców i szkoły;
- ➔ przerostem czynności biurokratycznych;
- ➔ ograniczeniami strukturalnymi i czasowymi w zakresie uniwersalnej, selektywnej, ale także kreatywnej profilaktyki uzależnień od multimediów skierowanej do młodzieży i ich rodziców.

5.3. Cele ZIP3 (modelu wczesnej interwencji socjalnej wobec młodzieży w wieku 15–19 lat, zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu uzależnienia od multimediów)

Zmniejszenie częstotliwości korzystania z multimediów przez młodzież zagrożoną wykluczeniem z powodu uzależnienia ukierunkowane być powinno na wzmacnianie czynników ochraniających ją przed ich patologicznym nadużywaniem (por.: diagnoza sytuacji odbiorców ZIP3). W świetle tej tezy przyjęto w ZIP3 dziewięć kierunków działań, skoncentrowanych na:

Cel 1.: zwiększenie poziomu poczucia własnej skuteczności - m.in.: w odniesieniu do rozwiązywania problemów, nawiązywania relacji społecznych w świecie rzeczywistym, komunikacji interpersonalnej;

Cel 2.: osiągnięcie korzystnej dystrybucji zasobów podmiotowych poprzez zwiększenie ich znaczenia, uruchomienie spirali zysków, zahamowanie spirali strat;

Cel 3.: osiągnięcie korzystnej dystrybucji zasobów stanu poprzez zwiększenie ich znaczenia, uruchomienie spirali zysków, zahamowanie spirali strat;

Cel 4.: osiągnięcie korzystnej dystrybucji zasobów energetycznych poprzez zwiększenie ich znaczenia, uruchomienie spirali zysków, zahamowanie spirali strat;

Cel 5.: osiągnięcie korzystnej dystrybucji zasobów materialnych poprzez zwiększenie ich znaczenia, uruchomienie spirali zysków, zahamowanie spirali strat;

Cel 6.: zwiększenie częstotliwości stosowania konstruktywnych strategii zaradczych – m. in.: współpracy społecznej, poszukiwania wsparcia społecznego, działań przemyślanych i planowych;

Cel 7.: zmniejszenie częstotliwości stosowania destrukcyjnych strategii zaradczych – głównie działań: instynktownych, unikowych, „nie wprost”, antyspołecznych, agresywnych.

Cel 8.: obniżenie poziomu nasilenia problemów w wymiarze zdrowia psychicznego – głównie w zakresie: zaburzeń pamięci krótkotrwałej, koncentracji uwagi i myślenia przyczynowo – skutkowego, poczucia pustki i dezorientacji, drażliwości, wybuchów agresji, nerwicy natręctw, przymusu „bycia zalogowanym”, stanów depresyjnych;

Cel 9.: wzrost poziomu przystosowania szkolnego – w odniesieniu do relacji rówieśniczych, ocen szkolnych i frekwencji, rozwoju zainteresowań, uczestnictwa w działaniach animowanych przez szkołę i społeczność lokalną.

5.4. Działania, narzędzia, sposoby realizacji ZIP3 (modelu wczesnej interwencji socjalnej wobec młodzieży w wieku 15-19 lat, zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu uzależnienia od multimediów)

5.4.1. Istota działań w ZIP3

Istota realizacji innowacyjnego programu (ZIP3) polega na tym, aby uruchomić psychologiczne mechanizmy kształtujące czynniki chroniące młodzież przed uzależnieniem. Wczesna interwencja socjalna wobec młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu uzależnienia od multimediów powinna mieć charakter ciągłego procesu, w ramach którego podejmowane są oddziaływania profilaktyczno – terapeutyczne – readaptacyjne ukierunkowane na reorientację aktywności młodzieży z destrukcyjnej na konstruktywną, prowadzącą ją do samorealizacji. Zakłada się zatem, że młodzież może:

- kreować osobiste potencjały wskutek metodycznie stymulowanego rozwoju strukturalnych czynników procesów poznawczych i twórczych, co zmierza sukcesywnie do autokreacji nowych kompetencji indywidualnych i społecznych;
- zdobyć wiedzę na temat możliwości realizacji indywidualnych i społecznych celów;
- zdobyć umiejętności poruszania się w sieci relacji społecznych, korzystania z oferty pomocy zewnętrznej w sytuacjach kryzysowych oraz efektywnie przeciwdziałać psychicznym, emocjonalnym i/lub społecznym konsekwencjom stresu.

Warunkiem koniecznym (choć niewystarczającym) do efektywnego osiągnięcia celów polegających na kształtowaniu czynników ochraniających młodzież przed patologicznym korzystaniem z multimediów jest realizacja działań profilaktyczno – terapeutyczno – readaptacyjnych prowadzonych w warunkach zbliżonych do naturalnych – w scenarii środowiskowej z wykorzystaniem modelowania społecznego. Proces ten polega na tym, że zaobserwowane działanie innych tworzy rodzaj matrycy dla generatywnego zachowania osoby uczącej się, ale jednocześnie przejęte od innych wzory działania wychodzą poza bezpośrednie obserwacje. Istotą ZIP3 powinno być zatem obserwowanie, a następnie trenowanie przez młodzież zagrożoną uzależnieniem od multimediów adekwatnych do rzeczywistości skryptów poznawczych, dojrzałych reakcji emocjonalnych i konstruktywnych strategii radzenia sobie z problemami. Służyć temu może wsparcie rówieśnicze – działania podejmowane w ramach młodzieżowych Klubów Edukacji Nieformalnej (KEN). Organizacja tej formy działania przewiduje udział 10 osób. Aktywność KEN powinna znajdować się pod jednoczesną kontrolą trzech osób: dwu liderów młodzieżowych oraz jednego profesjonalnego koordynatora (dorosłego lidera). Ponadto, w strategii rówieśniczej w ZIP3 powinna być akcentowana duża efektywność w zakresie realizacji celów polegających na wzmacnianiu czynników chroniących młodzież przed uzależnieniem od multimediów. Argumenty przemawiające za wykorzystaniem wsparcia rówieśniczego w ZIP3 to między innymi:

FAKT I: młodzież najlepiej uczy się nowych zachowań i kompetencji prospołecznych w wyniku modelowania zachowań przez rówieśników i ćwiczenia ról w grupach rówieśniczych.

FAKT II: motywacja do angażowania się w konstruktywne działania wzrasta, gdy do tego rodzaju działań zachęcają rówieśnicy.

FAKT III: rówieśnicy udzielają skutecznego wsparcia w zakresie radzenia sobie w sytuacjach problemowych, zwłaszcza zaistniałych w środowisku szkolnym.

FAKT IV: rówieśnicze strategie oddziaływań są skuteczne i cechują się niską kosztownością.

5.4.2. Narzędzia stosowane w ZIP3

Działania prowadzone w ramach IP3 obejmować będą metody twórczej resocjalizacji, techniki i gry sytuacyjne V. Satir, metody interaktywne i kierowanego uczestnictwa oraz metody zaczerpnięte ze współczesnej teorii i praktyki zarządzania. W procesie uświadamiania sobie pogłębionego myślenia o własnych cechach i obserwowania ich w postaci uzewnętrznionej autoprezentacji, beneficjenci i użytkownicy IP3 będą mogli lokalizować w sobie cechy i odczucia tożsame z wykreowanym przez siebie wizerunkiem. Prowadzić to będzie do przeorientowania struktury Ja i włączenia nowo poznanych cech w strukturę parametrów tożsamościowych. W efekcie, poprzez autokreację i akceptację nowego, pozytywnego statusu własnej osoby (indywidualnego i społecznego) ukonstytuuje się nowa tożsamość⁸². Jakość i trwałość wyge-

82 M. Konopczyński, *Metody twórczej...*, op.cit.

nerowanej w ten sposób tożsamości, w dużej mierze zależna jest od zasobów zewnętrznych (społecznych i środowiskowych) beneficjentów programu oraz od poziomu kompetencji społecznych i zawodowych użytkowników występujących w roli współrealizatorów tego procesu. Należy podkreślić, że współcześni psychologowie biznesu zauważają dużą zbieżność w funkcjonowaniu małych grup społecznych (rodzin i firm), a także wspólny zakres cech i umiejętności, które wyznaczają jakość zarządzania zespołem i stanowią o wartości partnera w interesach lub partnera w relacjach rówieśniczych, wychowawczych czy rodzicielskich. Stąd też innowacyjny charakter będzie miało wprowadzenie do pracy z młodzieżą zagrożoną lub wykazującą symptomy uzależnienia od multimediów i ich rodzicami, metod i technik twórczego rozwiązywania problemów z zastosowaniem Diagramu Ishikawy, zaś w trenowaniu umiejętności dobierania i stosowania strategii zaradczych - metod heurystycznych typu: techniki analityczne, skojarzenia przymusowe, rozbijanie schematów myślowych, odwracanie punktu widzenia czy projektowanie idealne. W zarządzaniu własnymi zasobami istotne jest także zastosowanie treningu antystresowego oraz podnoszącego osobistą skuteczność w zakresie planowania i osiągnięcia celów oraz zarządzania czasem⁸³.

Należy podkreślić, że moc technik interaktywnych (w tym teatralnych) jako narzędzi treningowych opiera się na ich eksperymentalnej naturze przejawiającej się w zdolności harmonijnego, komplementarnego powiązania intuicji, fizyczności oraz kontaktu interpersonalnego⁸⁴.

W celu skutecznego wzmocnienia czynników ochraniających młodzież przed patologicznym korzystaniem z multimediów zostaną zastosowane cztery zasadnicze strategie działania:

1. edukacyjna;
2. tworzenia konstruktywnych alternatyw dla destrukcyjnego stylu życia młodzieży nadużywającej multimediów;
3. wsparcia rówieśniczego;
4. interwencji wobec osób zagrożonych uzależnieniem od multimediów.

Ad 1. Wykorzystanie strategii edukacyjnej w ZIP3

Strategia edukacyjna wyrasta z założenia, że pomimo posiadania stosownej wiedzy na temat zagrożeń psychicznych, społecznych i zdrowotnych, jakie niesie ze sobą patologiczne korzystanie z multimediów, młodzież w tym zakresie podejmuje zachowania ryzykowne. Jest to konsekwencja zaspokajania określonego rodzaju potrzeb w różnych sferach funkcjonowania indywidualnego i społecznego (rodzinnego, rówieśniczego, towarzyskiego). Kompulsywne korzystanie przez młodzież ze środków masowego przekazu jest skutkiem braku odpowiednich kompetencji i umiejętności, a często także możliwości w zaspokajaniu istotnych potrzeb i osiągnięciu aspiracji i wyznaczonych planów życiowych.

W świetle powyższego zasadne jest wspieranie młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów w kształtowaniu i rozwijaniu podstawowych umiejętności życiowych, kompetencji społecznych oraz sprawnym pełnieniu ról społecznych. Chodzi więc generalnie o to, aby – poprzez udział młodzieży w programach edukacyjnych – wzmocnione zostały czynniki chroniące ją przed uzależnieniem od multimediów, a w konsekwencji przed marginalizacją i wykluczeniem społecznym.

Dla młodzieży zaangażowanej w program profilaktyczno – terapeutyczno - readaptacyjny realizowany w ramach wczesnej interwencji socjalnej (ZIP3), powinny zostać zorganizowane (w szkołach lub innych placówkach oświatowych) zajęcia specjalistyczne (warsztaty) z zakresu wzmocniania zasobów podmiotu-

83 B.M. Nowak, *Rodzina w kryzysie...*, op.cit.

84 K. Koppett, *Techniki teatru improwizacji w programach szkoleniowych*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2003.

wych, z udziałem profesjonalistów zajmujących się pomocą w konstruktywnym radzeniu sobie z problemami. Celem metodycznie opracowanych zajęć warsztatowych (treningów kompetencyjnych) jest kształtowanie i rozwijanie kompetencji w zakresie:

- budowania adekwatnego poczucia wartości własnej;
- rozumienia pragnień i potrzeb oraz formułowania celów życiowych;
- osiągnięcia wysokiej skuteczności interpersonalnej (zdolność do kreowania sytuacji społecznych);
- opanowania umiejętności społecznych pomocnych w autoregulacji zachowań, autokreacji oraz w rozwiązywaniu sytuacji trudnych;
- umiejętności poruszania się po rynku pracy,
- organizacji i zarządzania czasem;
- sprawnego zarządzania sobą (umiejętność motywowania siebie i panowania nad emocjami);
- udzielania wzmocnień społecznych;
- podejmowania ról innych ludzi;
- asertywności i ekspozycji społecznej;
- sprawniej komunikacji werbalnej i niewerbalnej oraz umiejętności wymiany zdań;
- komunikowania się w sytuacjach trudnych;
- dokonywania konstruktywnych wyborów, podejmowania decyzji i jej oceny;
- radzenia sobie ze stresem;
- radzenia sobie z presją społeczną;
- rozwiązywania konfliktów;
- korzystnej autoprezentacji;
- przyjmowania wartości pomagających w osiągnięciu celów jednostkowych i grupowych;
- poszukiwania i udzielania wsparcia.

Ad 2. Wykorzystanie w ZIP3 strategii tworzenia alternatyw dla destrukcyjnego stylu życia młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów

Tworzenie alternatyw dla destrukcyjnego stylu życia odnosi się do działań, których celem jest rekompensowanie przez dorosłych opiekunów deficytów istniejących w naturalnym otoczeniu społecznym zagrożonej młodzieży. Wymaga to jednak dokonywania zmian w środowisku społeczno – wychowawczym w kierunku przyjęcia proponowanego podejścia. Dlatego też w ZIP3 przyjęto założenie, że charakter działań powinien być zbieżny z zagadnieniami konstytuującymi strategię rozwoju każdej gminy – m.in. w takich obszarach, jak: środowisko przyrodnicze, turystyka, ochrona środowiska naturalnego, obiekty dziedzictwa kulturowego, rynek pracy, warunki i jakość życia mieszkańców.

Kreowanie alternatyw w środowisku odbiorców i użytkowników ZIP3 powinno być skuteczne pod warunkiem, że osoby koordynujące działania uwzględnią takie czynniki, jak:

- dostosowanie programu do potrzeb uczestników w oparciu o wyniki diagnozy stanu i potrzeb;
- przyjmowanie aktywności nowych, akceptowanych społecznie i sprzyjających rozwojowi;

- częste stosowanie pozytywnych wzmocnień dla osób uczestniczących w działaniach ZIP3;
- silne wzmacnianie mechanizmu polegającego na pozytywnej presji rówieśniczej;
- częste animowanie sytuacji okoliczności wymagających zespołowego działania;
- ukierunkowanie działań w ZIP3 na osiągnięcie wartościowych, akceptowanych przez społeczność lokalną celów;
- animowanie takich działań, które prowadzą do doświadczania subiektywnej satysfakcji i w ten sposób stają się alternatywą dla patologicznego korzystania z multimedialnych;

W oparciu o model alternatyw, w ramach programu ZIP3 dla młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimedialnych organizowane będą:

- atrakcyjne, ale alternatywne do dotychczasowych sposoby spędzania czasu wolnego;
- prace na rzecz społeczności lokalnej;
- opieka nad zwierzętami w schronisku;
- prowadzenie zajęć profilaktycznych dla młodszych uczniów w oparciu o samodzielnie skonstruowane scenariusze i przygotowane prezentacje multimedialne;
- warsztaty i konkursy plastyczne, muzyczne, sportowe, teatralne, dramowe (metody twórczej resocjalizacji) w ramach rozwijania zdolności twórczych i autokreacji tożsamości.

Ad 3. Wykorzystanie strategii wsparcia rówieśniczego w ramach ZIP3

Wykorzystanie strategii rówieśniczej w programie ZIP3 jest uzasadnione faktem, że jej stosowanie gwarantuje większą skuteczność w kształtowaniu zachowań młodych osób niż oddziaływania ze strony dorosłych.

W działaniach ZIP3 należy dokonać identyfikacji rówieśniczych liderów w oparciu o kryterium posiadania określonych cech osobowościowych oraz reprezentowania konstruktywnego sposobu społecznego funkcjonowania.

Liderzy młodzieży mogą między innymi realizować programy:

- poradnictwa rówieśniczego;
- rówieśniczego wzbudzania aktywności i rozwijania potencjałów;
- rówieśniczej edukacji (m.in. zdrowy styl życia, samorealizacja);
- pozytywnych wpływów rówieśniczych (młodzieżowa interwencja kryzysowa);

Skuteczność strategii rówieśniczej w programie ZIP3 zapewni przestrzeganie następujących zaleceń:

- kierownikiem programu powinien być dorosły lider (wybrany przez ukonstytuowaną grupę wsparcia rówieśniczego) – osoba kompetentna w zakresie znajomości i stosowania różnych strategii profilaktycznych oraz profesjonalnie przygotowana do pracy z młodzieżą (pedagog, psycholog, nauczyciel – wychowawca);
- dorosły lider powinien pełnić role: opiekuna, menedżera, mediatora oraz animatora działań podejmowanych w ramach ZIP3 przez szkołę, rodziców i środowisko lokalne oraz posiadać kompetencje w zakresie dostarczania liderom młodzieżowym wsparcia informacyjnego, emocjonalnego i instrumentalnego, dokonywania analizy wyników i ewaluacji działań prowadzonych w ramach

programu;

- liderzy młodzieży powinni zostać przeszkoleni do pełnienia swej roli – warsztaty umiejętności intra- i interpersonalnych oraz treningi kompetencyjne z zakresu:
 - budowania i prowadzenia grupy młodzieżowej;
 - zarządzania ludźmi;
 - wzbudzania motywacji do działania i komunikacji interpersonalnej;
 - rozwiązywania konfliktów (mediacji);
 - zarządzania projektami i pozyskaniem środków na te projekty - organizacji czasu;
 - twórczego rozwiązywania problemów;
 - problematyki związanej z profilaktyką uzależnień;
 - niesienia pomocy w kontakcie indywidualnym;
 - inicjowania działań środowiskowych.

Istotnym celem działań młodzieżowych Klubów Edukacji Nieformalnej (KEN) w ramach programu ZIP3 będzie generowanie innowacyjnych pomysłów, które mogą służyć rozwojowi gminy i znacznie wzmacniać skuteczność stosowanych strategii środowiskowych. Rozpatrując ich działalność należy podkreślić wagę sprzężenia zwrotnego, bowiem zasoby środowiskowe stanowią ważną pomoc w kształtowaniu czynników ochraniających młodzież przed uzależnieniem, zaś konstruktywne działania tej młodzieży powinny przyczynić się do korzystnych zmian w społeczności lokalnej. Dlatego też w ZIP3 przyjęto założenie, że charakter działań małych grup rówieśniczych powinien z jednej strony zależeć od zainteresowań ich członków, natomiast z drugiej – powinien być zbieżny ze strategią rozwoju każdej gminy.

Ad 4. Wykorzystanie strategii interwencji w ramach ZIP3

Strategia interwencji jest oddziaływaniem doraźnym, krótkoterminowym, zmierzającym do udzielenia natychmiastowej pomocy osobom znajdującym się w sytuacji kryzysowej. W szerszym rozumieniu interwencja rozumiana jest jako pomoc w przywróceniu równowagi psychicznej i powstrzymanie postępującej dezorganizacji i w tym ujęciu jest zamiennie używana z terminem pierwsza pomoc psychologiczna. W ramach strategii interwencji udzielana jest pomoc skoncentrowana na rozwiązaniu problemu, zaraz po jego pojawieniu się oraz w czasie ograniczonym do usunięcia jego źródła. Działania te wymagają podjęcia działań w obszarze wsparcia emocjonalnego oraz zaprojektowania etapów dalszego postępowania pomocowo-wspierającego, a metody postępowania z sytuacją kryzysową powinny obejmować wszystkie osoby z najbliższego otoczenia osoby, wobec której stosowana jest interwencja.

W programie ZIP3 zastosowanie strategii interwencyjnej ukierunkowane jest na:

- **Identyfikację młodzieży z niskim nasileniem czynników ochraniających przed wykluczeniem społecznym z powodu uzależnienia od multimedialnych:**

W toku badań (por. K2: raport J. Chwaszcz) wyłoniono zestaw 9 czynników chroniących młodzież przed uzależnieniem od multimedialnych:

1. Wysoki poziom poczucia własnej skuteczności.
2. Korzystna dystrybucja zasobów podmiotowych.
3. Korzystna dystrybucja zasobów stanu.

4. Korzystna dystrybucja zasobów energetycznych.
 5. Korzystna dystrybucja zasobów materialnych.
 6. Duże nasilenie konstruktywnych strategii radzenia sobie z problemami.
 7. Słabe nasilenie destrukcyjnych strategii radzenia sobie z problemami.
 8. Niski poziom odczuwania trudności rodzinnych.
 9. Pozytywne przystosowanie szkolne.
- ➔ **Sporządzenie oferty działań dla młodzieży z niskim poziomem czynników ochraniających przed uzależnieniem od multimediów:**

Oferta działań realizowanych w ramach programu ZIP3 dotyczy zaangażowania młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów. Wczesna interwencja socjalna w tym zakresie prowadzić ma do wzmocnienia u uczestników programu wszystkich podmiotowych czynników chroniących przed uzależnieniem (por. raport J. Chwaszcz, 2012), czyli do:

1. preferowania w sytuacjach trudnych strategii zadaniowych
2. preferowania w sytuacjach trudnych wytrwałości i działań przemyślanych (*korzystna dystrybucja zasobów podmiotowych* (przypisywanie im dużego znaczenia, spostrzeganie dużych zysków); *korzystna dystrybucja zasobów stanu* (przypisywanie im dużego znaczenia, spostrzeganie dużych zysków, poczucie niewielkich strat); *korzystna dystrybucja zasobów energetycznych* (przypisywanie im dużego znaczenia, spostrzeganie zysków);
3. postrzegania funkcjonalności własnej rodziny;
4. autokreacji tożsamości wskutek rozwoju struktur poznawczych i twórczych (rozwój potencjałów);
5. osiągnięcia sukcesów szkolnych oraz satysfakcji z podejmowanych relacji społecznych
6. posiadania umiejętności:
7. nawiązywania głębokich kontaktów interpersonalnych;
8. rozwijania aksjo-normatywnych standardów wewnętrznych;
9. rozwijania poczucia własnej skuteczności;
10. podejmowania strategii zadaniowych ukierunkowanych na poszukiwanie alternatywnych, społecznie akceptowanych sposobów zaspokajania potrzeb oraz dążenia do samorealizacji (rozwój potencjałów);
11. podejmowania aktywności w zakresie współpracy społecznej i poszukiwania wsparcia społecznego;
12. stosowania konstruktywnych strategii zaradczych.

Diagnozowanie nasilenia wymienionych powyżej czynników powinno odbywać się za pomocą standaryzowanego narzędzia *Kwestionariusza Zasobów Przystosowawczych Młodzieży I*. Niewiadomskiej.

Dodatkowo należy rekomendować stosowanie przez Użytkowników programu ZIP3 (w ich perspektywnym, zawodowym funkcjonowaniu) standaryzowanych, łatwych w zastosowaniu narzędzi diagnostycznych i ewaluacyjnych pomocnych w planowaniu, organizacji i oceny podjętych przez szkołę/placówkę działań profilaktycznych⁸⁵:

85 Z.B. Gaś (red.), *Badanie zapotrzebowania na profilaktykę w szkole*, Fundacja „Masz szansę”, Lublin 2004.

Inwentarz praktyki szkolnej (wg L.J. Stinnette, K. Peterson, P. Harlinger w polskim tłumaczeniu Z. B. Gasia);

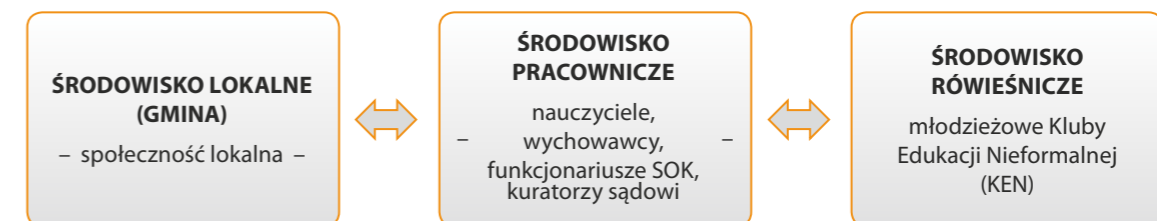
- ➔ Indeks zasobów profilaktycznych szkoły (placówki);
- ➔ Kwestionariusz infrastruktury profilaktycznej w społeczności szkolnej;
- ➔ Ankieta MOPŻ – G dla uczniów do diagnozy postaw i zachowań;
- ➔ Ankieta EPIDAL - narzędzie kompleksowej samooceny uczniów w zakresie zachowań dysfunkcyjnych;
- ➔ Profil Rodziny.

Wskazane wyżej narzędzia badawcze mogą stanowić inspirację oraz bazę dla diagnozy środowiska szkolnego i rodzinnego oraz postaw i dysfunkcyjnych zachowań młodych ludzi w zakresie patologicznego korzystania z multimediów.

5.4.3. Sposób wdrażania ZIP3

Wdrażanie programu wczesnej interwencji socjalnej wobec młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów przebiegać będzie (rys. nr 10) na trzech podstawowych, sprzężonych ze sobą i współdziałających poziomach organizacji środowiskowej: lokalnym (samorządowym) – pracowniczym (profesjonalnym) – rówieśniczym (nieformalnym).

Rys. 10. Poziomy organizacji i realizacji działań w ramach ZIP3

Wdrażanie ZIP3 na poziomie gminy

W projektowaniu działań realizowanych w ramach ZIP3 na poziomie środowiska lokalnego, użyteczny jest model promocji zdrowia ukierunkowany na wzmocnienie, upodmiotowienie (*empowerment*) jednostek i społeczności⁸⁶. Upodmiotowienie oznacza uzyskanie możliwości własnego działania oraz zdolności i mocy (*power*) do kontrolowania własnego zdrowia i środowiska. Współczesny model promocji zdrowia zakłada:

- ➔ aktywność jednostek i społeczności;
- ➔ swobodę decyzji i wyborów;
- ➔ działania na rzecz zdrowia na poziomie indywidualnym i środowiskowym;
- ➔ dobrowolność udziału w działaniach;

Programy promocji zdrowia są bardzo silnie powiązane ze środowiskiem (*systemem*) społecznym: „promocja zdrowia jest sztuką interwencji w systemy społeczne i zachęcania ich aby rozwijały się w kierunku

86 K. Tones, J. Green, *Health promotion. Planning and strategies*. SAGE Publications London 2004.

ku zdrowych środowisk⁷⁸⁷.

Istotą tego podejścia jest operowanie trzema kategoriami podmiotów: dostawców, innowatorów oraz realizatorów:

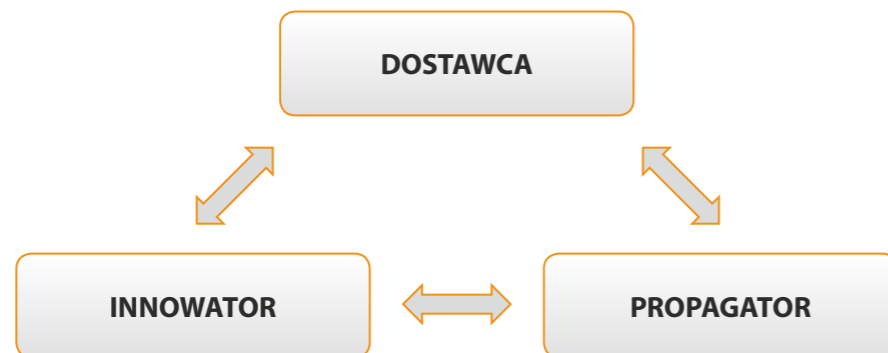
- ➔ osoby reprezentujące administrację lokalną określane są mianem **DOSTAWCÓW**, których rola sprowadza się do generowania sprzyjających warunków dla realizacji ZIP3: finansowych, lokalowych (wraz z wyposażeniem), materiałowych, promocyjno – marketingowych;
- ➔ osoby odpowiedzialne za opracowywanie nowatorskich podejść w promowaniu pożądanych zachowań oraz testowanie ich skuteczności to **INNOWATORZY**;
- ➔ osoby odpowiedzialne za wdrażanie rozwiązań opracowanych przez innowatorów w warunkach zapewnionych przez dostawców to z kolei - **PROPAGATORZY** (użytkownicy innowacyjnego programu wczesnej interwencji socjalnej ukierunkowanego na młodzież zagrożoną uzależnieniem od multimediów - profesjonalni koordynatorzy i liderzy młodzieżowi, a także instytucje i placówki współpracujące w ramach w ZIP3 - szkoły i inne placówki oświatowe, organizacje pozarządowe, stowarzyszenia, związki wyznaniowe).

Model realizacji ZIP3 zakłada ścisłą współpracę pomiędzy dostawcami, innowatorami i propagatorami (rys. nr 11).

Współpraca między DOSTAWCĄ a PROPAGATOREM sprowadza się do:

- ➔ oszacowywania potrzeby realizowania ZIP3;
 - ➔ organizowania szkoleń i warsztatów;
 - ➔ dokonywania systematycznej ewaluacji realizowanych strategii;
 - ➔ analizowania ponoszonych kosztów.
- Współpraca między PROPAGATOREM a INNOWATOREM odnosi się do:
- ➔ szczegółowego opisu programu;
 - ➔ wdrażania strategii;
 - ➔ kontroli jakości działań.

Rys. 11. Model współpracy podmiotów zaangażowanych w działania ZIP3

Współpraca między DOSTAWCĄ a INNOWATOREM ukierunkowana jest na dążenie do osiągnięcia założonych celów oraz analizy bezpośrednich i pośrednich efektów realizowanego programu.

Skuteczność realizacji programu na poziomie gminy determinowana jest między innymi przez:

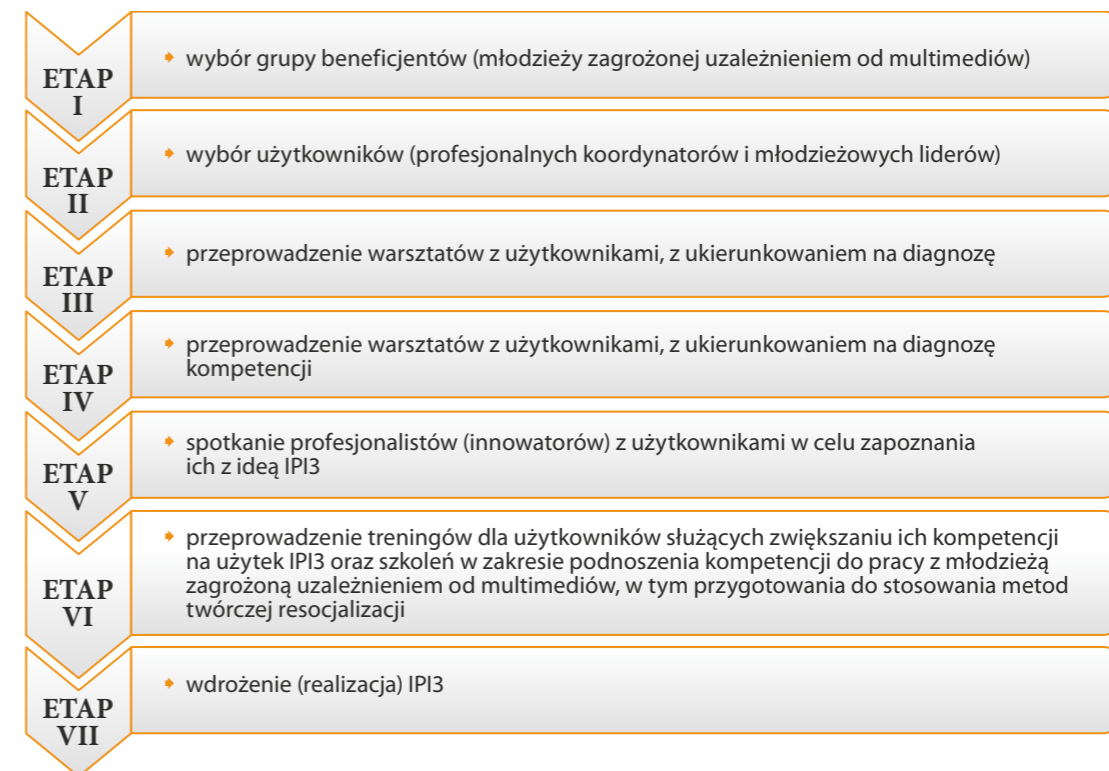
- ➔ klarowne cele, funkcje i zadania specyficzne dla dostawców, innowatorów i propagatorów
- ➔ przestrzeganie procedur działania przez dostawców, innowatorów i propagatorów
- ➔ połączenie implantowania projektu ze ścisłą współpracą między dostawcami, innowatorami i propagatorami.

Wdrażanie ZIP3 na poziomie użytkowników

Realizacja ZIP3 na poziomie użytkowników oparta będzie na modelu etapowego organizowania lokalnej społeczności, akcentującego konieczność przygotowania profesjonalnych koordynatorów i liderów młodzieżowych do pełnienia roli realizatorów programu (rys. nr 12) poprzez organizację szkoleń i treningów m.in. z zakresu umiejętności:

- ➔ budowania zespołu;
- ➔ sprawnego komunikowania się;
- ➔ wywierania wpływu na innych (perswadowania, motywowania, stymulowania);
- ➔ zarządzania zespołem (stawiania celów, planowania zadań i ich nadzorowania);
- ➔ twórczego rozwiązywania problemów (w tym konfliktów).

Rys. 12. Etapy przygotowania użytkowników (profesjonalnych koordynatorów i młodzieżowych liderów) do realizacji ZIP3

5.5. Plan działań w eksperymentalnej wersji ZIP3 (wczesnej interwencji socjalnej wobec młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów)

Działania podejmowane wobec młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów powinny cechować się dużą elastycznością w odniesieniu do specyfiki zainteresowań młodzieży mieszkającej na terenie danej gminy i zaangażowanej w ZIP3 oraz do strategii rozwoju gminy. Wzmacnianie czynników ochraniających może być realizowane w oparciu o różnorodne metody, techniki i formy, adekwatne do wyników diagnozy młodzieży i użytkowników (por. raport J. Chwaszcz, 2012) oraz rozpoznania mocy i potencjałów środowiska lokalnego i jego społeczności.

Przykładowo, w wersji eksperymentalnej programu (realizacja dziewięciu kategorii czynników ochraniających młodzież przed uzależnieniem od multimediów) założono włączenie młodzieży zaangażowanej w projekt do działań ukierunkowanych na poszukiwanie innowacyjnych rozwiązań w zakresie planowania przestrzennego gminy. W tym celu aktywność młodzieży ukierunkowano na wykonanie następujących działań:

1. współpraca z profesjonalistą w zakresie planowania przestrzennego (pracownik gminy) w zakresie analizy map oraz opracowania planu zagospodarowania terenu wybranego i uzgodnionego z władzami gminy oraz wykonanie albumu fotograficznego wraz z opisem - dokumentującego stan infrastruktury, zasoby, funkcjonowanie i zagrożenia środowiska przyrodniczego gminy;
2. opracowanie mapy terenu wybranego do zagospodarowania; wykonanie ramowego projektu zmian (w wersji drukowanej i elektronicznej) ze wskazaniem ich użyteczności (co? komu? w jakim celu?);
3. przeprowadzenie wywiadów środowiskowych mocujących zasadność dokonania projektowanych zmian - opracowanie katalogu projektowanych zmian (szkice, zdjęcia, makiety) zaakceptowanych przez społeczność lokalną;
4. sporządzenie ramowego kosztorysu planowanych zmian z wykorzystaniem własnych potencjałów (talentów, zainteresowań, umiejętności); zaktywizowanie lokalnych przedsiębiorców do profesjonalnego włączenia się w realizację projektu; zebranie funduszy na realizację projektu (środki samorządowe, instytucjonalny i prywatny sponsoring);
5. realizacja projektu we współpracy z lokalnymi przedsiębiorcami, pod nadzorem pracowników odpowiedzialnych za stan zagospodarowania przestrzennego gminy - sporządzenie kompletnej dokumentacji wykonanych prac (opisy, zdjęcia, projekty cząstkowe, mapy etc.);
6. prezentacja dokonań na forum społeczności lokalnej (opracowanie spotów reklamowych, promocja projektu w lokalnej prasie i TV, zorganizowanie festynu z konkursami itp.).

5.5.1. Dobór użytkowników biorących udział w testowaniu ZIP3

Testowanie ZIP3 powinno obejmować cztery kategorie użytkowników:

1. **Dostawcy** – osoby odpowiedzialne za dostarczanie zasobów lokalowych, technicznych, materialnych i finansowych niezbędnych do realizacji projektu i znajdujących się w dyspozycji środowiska lokalnego. Władze gminy powinny zainicjować działanie wczesnej interwencji socjalnej wobec młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu uzależnienia od multimediów. Funkcję stałych dostawców powinni pełnić dwaj pracownicy socjalni, zabezpieczający zasoby niezbędne do realizacji projektu oraz jeden pracownik zajmujący się rozliczaniem kosztów prowadzonych działań (księgowy).

2. **Profesjonalni realizatorzy (profesjonalni koordynatorzy ZIP3)** – 6 osób. Powinni oni posiadać kompetencje z zakresu rozpoznawania i kształtowania mechanizmów psychospołecznych (np. psycholog, pedagog, nauczyciel, pracownik socjalny, kurator sądowy). Jest to wymóg uzasadniony koniecznością profesjonalnego koordynowania działań młodzieżowych Klubów Edukacji Nieformalnej (KEN) i osiągnięcia celu głównego ZIP3-wzmocnienia czynników ochraniających młodzież przed patologicznym korzystaniem z multimediów. Zadaniem profesjonalnych koordynatorów jest także doprowadzenie do pozytywnych efektów związanych z celami władz samorządowych – do innowacyjnych form zagospodarowania przestrzennego gminy wraz z ich udokumentowaniem i prezentacją - m.in. album fotograficzny, katalog projektowanych zmian: szkice, zdjęcia, makiety; spoty reklamowe, materiały promocyjne prezentowane w lokalnej prasie i TV.

W eksperymentalnej wersji ZIP3 przewiduje się 6 profesjonalnych realizatorów – jednego na każdą grupę odbiorców. Będą oni bezpośrednio odpowiedzialni za osiąganie celów w ZIP3 oraz za rezultaty związane z zagospodarowaniem przestrzennym gminy. Forma wynagrodzenia profesjonalnych koordynatorów powinna zależeć od liczby godzin przepracowanych przez nich w programie. Selekcja profesjonalnych koordynatorów programu powinna odbywać się na podstawie wyników w *Kwestionariuszu Zasobów Wychowawcy/Opiekuna*. Dzięki zastosowaniu tego narzędzia można wyodrębnić osoby, które powinny odznaczać się dużą skutecznością w oddziaływaniach wobec młodzieży zagrożonej wykluczeniem.

3. **Rodzice młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów, zaangażowanej w realizację programu** (30 osób). Uczestnictwo rodziców w programie jest dobrowolne i nieodpłatne.
4. **Młodzieżowi realizatorzy (liderzy działań rówieśniczych w ZIP3)** – 12 osób. Powinni oni rekrutować się ze społeczności lokalnej (np. ze środowiska szkolnego, z określonej parafii, czy też z określonej dzielnicy). Z uwagi na proces modelowania społecznego pożądanego zachowań, dobór rówieśniczych liderów powinien uwzględniać przede wszystkim:
 - wysoki poziom czynników ochraniających przed uzależnieniem (selekcja na podstawie wyników w *Kwestionariuszu Zasobów Przystosowawczych Młodzieży*);
 - niską częstotliwość korzystania z multimediów;
 - kompetencje w zakresie funkcjonowania społecznego – rozpoznanie udziału w dotychczas realizowanych projektach.

W testowanej wersji ZIP3 przyjęto założenie obecności 12 liderów młodzieżowych – po dwu w każdej grupie odbiorców. Rekrutacja liderów młodzieżowych do uczestnictwa w programie powinna być udokumentowana:

- kontraktem, w którym lider zobowiązuje się do uczestnictwa w projektowanych działaniach przez cały czas trwania programu;
- certyfikatami z różnego rodzaju szkoleń (zwiększenie szans na rynku pracy);
- gratyfikacjami z praw autorskich związanych z produktami wykonanymi na rzecz zagospodarowania przestrzennego gminy (album fotograficzny, katalog projektowanych zmian - szkice, zdjęcia, makiety; spoty reklamowe).

5.5.2. Dobór odbiorców biorących udział w testowaniu ZIP3

W testowanej wersji programu weźmie udział 60 odbiorców rekrutujących się z terenu gminy. Warun-

kiem udziału w programie jest:

- wiek między 15. a 19. rokiem życia;
- występowanie niskiego nasilenia czynników ochraniających przed uzależnieniem od multimediów (selekcja na podstawie wyników w *Kwestionariuszu Zasobów przystosowawczych Młodzieży*);
- duża częstotliwość korzystania z multimediów;
- przyjęcie oferty uczestnictwa w działaniach przyczyniających się do zagospodarowania przestrzennego gminy.

W programie ZIP3 zaplanowano utworzenie sześciu grup odbiorców biorących udział w pracach nad zagospodarowaniem przestrzennym gminy. Dobór uczestników do grup powinien odbywać się na podstawie deklaracji o zainteresowaniach uczestników. W ten sposób ukonstytuuje się sześć młodzieżowych Klubów Edukacji Nieformalnej, prowadzących specyficzną działalność:

KEN I - zadania: współpraca z profesjonalistą w zakresie planowania przestrzennego (pracownik gminy) ukierunkowana na analizę map terenu oraz opracowanie planu zagospodarowania terenu wybranego i uzgodnionego z władzami gminy oraz *wykonanie albumu fotograficznego* wraz z opisem - dokumentującego stan infrastruktury, zasoby, funkcjonowanie i zagrożenia środowiska przyrodniczego gminy;

KEN II - zadania: opracowanie mapy terenu wybranego do zagospodarowania oraz *wykonanie ramowego projektu zmian* (w wersji drukowanej i elektronicznej) ze wskazaniem ich użyteczności.

KEN III - zadania: przeprowadzenie wywiadów środowiskowych mocujących zasadność dokonania projektowanych zmian - *opracowanie katalogu projektowanych zmian* (szkice, zdjęcia, makiety) zaakceptowanych przez społeczność lokalną.

KEN IV - zadania: *sporządzenie ramowego kosztorysu projektowanych zmian* z wykorzystaniem własnych potencjałów (talentów, zainteresowań, umiejętności); zaktywizowanie lokalnych przedsiębiorców do profesjonalnego włączenia się w realizację projektu; zgromadzenie funduszy na realizację projektu (środki samorządowe, instytucjonalny i prywatny sponsoring);

KEN V - zadania: realizacja projektu we współpracy z lokalnymi przedsiębiorcami i pod nadzorem pracowników odpowiedzialnych za stan zagospodarowania przestrzennego gminy oraz *sporządzenie kompletnej dokumentacji wykonanych prac* (opisy, zdjęcia, projekty cząstkowe, mapy etc.);

KEN VI - zadania: prezentacja dokonań na forum społeczności lokalnej (*opracowanie spotów reklamowych, promocja projektu w lokalnej prasie i TV, zorganizowanie festynu z konkursami itp.*).

Podobnie jak w przypadku liderów rówieśniczych, rekrutacja odbiorców do uczestnictwa w programie powinna być udokumentowana:

- kontraktem, w którym odbiorca zobowiązuje się do uczestnictwa w projektowanych działaniach przez cały czas trwania programu;
- certyfikatami z różnego rodzaju szkoleń (zwiększenie szans na rynku pracy);
- gratyfikacjami z praw autorskich związanych z produktami wykonanymi na rzecz zagospodarowania przestrzennego gminy (album fotograficzny, katalog projektowanych zmian - szkice, zdjęcia, makiety; spoty reklamowe).

Podsumowanie:

Każdy młodzieżowy Klub Edukacji Nieformalnej (KEN) powinien składać się z 10 odbiorców, dwu liderów młodzieżowych i jednego profesjonalnego koordynatora. Ogółem w programie ZIP3 powinno uczestniczyć:

- 60 odbiorców (6 grup x 10 osób), w tym:
 - 3 grupy – tylko sami odbiorcy (3 x 10 osób),
 - 3 grupy odbiorcy i użytkownicy (rodzice) – 3 x 10 odbiorców + 3 x 10 rodziców;
- 6 profesjonalnych koordynatorów;
- 12 użytkowników - młodzieżowych liderów (6 grup x 2 liderów);
- 6 użytkowników pełniących rolę profesjonalnych koordynatorów (6 grup x 1 lider);
- 2 użytkowników pełniących rolę dostawców zasobów do realizacji programu (2 pracowników socjalnych i 1 księgowy).

5.5.3. Opis przebiegu testowania

Testowanie programu ZIP3 powinno obejmować trzy konstytutywne poziomy organizacji i realizacji działań.

I. Testowanie wdrażania ZIP3 na poziomie gminy

Harmonogram wdrażania ZIP3 na poziomie gminy powinien obejmować cały okres testowania programu. Działania dostawców (3 użytkowników) powinny być podejmowane na każdym etapie wdrażania programu: od 1 października 2012 roku do 30 maja 2013 roku. Przez cały okres trwania programu dostawcy powinni:

- zapewniać finansowanie;
- zapewniać właściwe warunki lokalowe na cotygodniowe spotkania 6 grup;
- organizować zakup sprzętu (m.in. kamery, aparaty fotograficzne, mikrofony, magnetofony, materiały biurowe);
- organizować szkolenia i warsztaty wyjazdowe.

W segmencie testowania programu przewidziano cotygodniowe spotkania między dostawcami i realizatorami (profesjonalnymi koordynatorami oraz rówieśniczymi liderami) programu ZIP3 w celu:

- omawiania zapotrzebowania realizatorów na różnego rodzaju zasoby;
- dokonywania rozliczenia realizatorów z podjętych zobowiązań finansowo-technicznych;
- dostosowywania działań realizatorów do możliwości finansowo-logistycznych programu.

II. Testowanie wdrażania ZIP3 na poziomie użytkowników

Kluczowym elementem wdrażania programu na poziomie użytkowników jest ich rekrutacja. Selekcja kandydatów prowadzona będzie w oparciu o wyniki badań z użyciem:

- *Kwestionariusza Zasobów Wychowawcy/Opiekuna* – badanie profesjonalnych koordynatorów;
- *Kwestionariuszu Zasobów Przystosowawczych Młodzieży* – badanie liderów młodzieżowych, w sto-

sunku do których może zostać uwzględnione dodatkowe kryterium - udział w dotychczas realizowanych programach profilaktycznych lub w programach realizowanych w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Selekcja realizatorów powinna się odbywać w pierwszym miesiącu testowania ZIP3 – w październiku 2012 roku. W listopadzie i grudniu 2012 roku oraz w styczniu 2013 roku powinno mieć miejsce wszechstronne przygotowanie dorosłych koordynatorów i liderów młodzieżowych oraz rodziców młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym do realizowania innowacyjnego programu wczesnej interwencji w stosunku do młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów.

Szkolenia użytkowników odbędą się w postaci oddzielnych warsztatów dla profesjonalnych koordynatorów działań rówieśniczych i liderów młodzieżowych oraz wspólnych warsztatów dla koordynatorów i liderów młodzieżowych oraz odbiorców i ich rodziców;

1. Warsztaty dla profesjonalnych koordynatorów działań rówieśniczych:

- ☞ dotyczące specyfiki pracy z młodzieżą i młodymi dorosłymi;
- ☞ zwiększające kompetencje w zakresie selektywnej i kreatywnej profilaktyki uzależnień od multimediów;
- ☞ z zakresu kierowania ludźmi, wzbudzania w nich motywacji do działania i komunikacji interpersonalnej;
- ☞ kształtowania psychospołecznych czynników ochraniających młodzież przed uzależnieniem;
- ☞ umiejętności wykonywania zadań wyznaczonych dla profesjonalnego koordynatora w pracy z młodzieżowym Klubem Edukacji Nieformalnej (KEN);
- ☞ analizowania i oceniania poziomu czynników ochraniających młodzież przed patologicznym korzystaniem z multimediów na bazie *Kwestionariusza Zasobów Przystosowawczych Młodzieży*;
- ☞ prowadzenia badań ewaluacyjnych w zakresie wzmacniania czynników ochraniających młodzież przed kompulsywnym korzystaniem z multimediów.

2. Warsztaty dla liderów młodzieżowych:

Młodzież odgrywająca rolę liderów rówieśniczych zostanie przygotowana do pracy z młodzieżą zagrożoną i uzależnioną od multimediów w zakresie kształtowania umiejętności intra- i interpersonalnych oraz zostanie poddana treningom kompetencyjnym. Dla liderów młodzieżowych zaprojektowano warsztaty:

- ☞ z zakresu budowania i prowadzenia grupy młodzieżowej;
- ☞ dotyczące niesienia pomocy w kontakcie indywidualnym oraz inicjowania działań środowiskowych;
- ☞ rozwiązywania konfliktów (mediacja) i twórczego rozwiązywania problemów;
- ☞ z zakresu zarządzania projektami i pozyskiwania środków na te projekty, kształcenia umiejętności organizacji czasu, dokonywania wyborów i podejmowania decyzji;
- ☞ dotyczące problematyki związanej z profilaktyką uzależnień od multimediów;
- ☞ umiejętności stosowania strategii rówieśniczej w kształtowaniu konstruktywnych zachowań młodzieży (uczestnictwa, pozytywnej presji rówieśniczej, prowadzenia rówieśniczego nauczania, doradztwa i interwencji).

3. Warsztaty wspólne dla liderów młodzieżowych i profesjonalnych koordynatorów działań rówieśniczych:

- ☞ dotyczące specyfiki innowacyjnych programów wczesnej interwencji – w tym również istoty ZIP3;
- ☞ w zakresie dostosowania potrzeb odbiorców programu do zadań związanych z pracą w młodzieżowych Klubach Edukacji Nieformalnej (KEN);
- ☞ kształtowania czynników ochraniających młodzież przed patologicznym korzystaniem z multimediów (uczenie racjonalności zachowań i stosowania strategii „przeprogramowania zachowań”; animowania sytuacji zadaniowych służących odnoszeniu sukcesów, doświadczaniu pozytywnych stanów emocjonalnych oraz sytuacji o charakterze doświadczeń zastępczych; poprawnego stosowania komunikatów w ramach perswazji słownych; modelowania współpracy społecznej, działań asertywnych, poszukiwania wsparcia społecznego oraz planowania działań;
- ☞ warsztaty ukierunkowane na zdobycie umiejętności współpracy między młodzieżowymi, liderami młodzieżowymi i profesjonalnymi koordynatorami programu.

4. Warsztaty wspólne dla rodziców i młodzieży uczestniczącej w programie, zagrożonej uzależnieniem od multimediów, w zakresie:

- ☞ umiejętności sprawnego komunikowania się (pokonywania blokad komunikacyjnych wypracowywania pozytywnego nastawienia i aktywnego słuchania, formułowania pytań, przekonywania i kierowania rozmową; przekazywania i przyjmowania konstruktywnej krytyki budowania spójności komunikatu werbalnego i niewerbalnego oraz asertywnych zachowań);
- ☞ motywowania i wspierania członków rodziny;
- ☞ rozwiązywania konfliktów (mediacja) i twórczego rozwiązywania problemów;
- ☞ sposobów pokonywania „oporu” i reorientacji zachowań pasywnych.

Warsztaty dla użytkowników (profesjonalnych koordynatorów, liderów młodzieżowych i rodziców) oraz odbiorców (młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów) prowadzone w ramach IP3, obejmować będą metody twórczej resocjalizacji (plastyka, muzyka, teatr, drama, sport), techniki i gry sytuacyjne V. Satir, metody interaktywne i kierowanego uczestnictwa oraz metody i techniki twórczego rozwiązywania problemów z zastosowaniem Diagramu Ishikawy. W trenowaniu umiejętności dobierania i stosowania strategii zaradczych zastosowane zostaną metody heurystyczne typu: techniki analityczne, skojarzenia przymusowe, rozbijanie schematów myślowych, odwracanie punktu widzenia czy projektowanie idealne. W procesie uświadamiania sobie pogłębionego myślenia o własnych cechach i obserwowania ich w postaci uzewnętrznionej autoprezentacji, beneficjenci i użytkownicy IP3 będą mogli lokalizować w sobie cechy i odczucia tożsame z wykreowanym przez siebie wizerunkiem.

I. Testowanie wdrażania ZIP3 na poziomie odbiorców

Na poziomie użytkowników implementacja programu powinna objąć okres 7 miesięcy - od początku listopada 2012 roku do końca maja 2013 roku. Zaprojektowano cztery etapy działań prowadzonych przez użytkowników programu (profesjonalnych koordynatorów i młodzieżowych liderów) wobec odbiorców (młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów):

ETAP 1. Diagnozowanie poziomu czynników chroniących młodzież przed uzależnieniem od multimediów

Osoby, które zostaną zakwalifikowane do udziału w programie, powinny cechować się:

- ➔ niskim nasileniem czynników chroniących przed patologicznym korzystaniem z multimediiów – m.in. niskim poziomem poczucia sprawstwa; niekorzystną dystrybucją zasobów podmiotowych, stanu, energetycznych i materialnych; niskim nasileniem konstruktywnych strategii radzenia sobie z problemami, częstym stosowaniem destrukcyjnych strategii radzenia sobie z problemami, dużym nasileniem odczuwanych trudności rodzinnych, złym przystosowaniem szkolnym;
- ➔ dużą częstotliwością oraz dużym wymiarem czasu korzystania z multimediiów.

Badania diagnostyczne powinny być przeprowadzone w listopadzie 2012 roku przez profesjonalnych koordynatorów ZIP3 za pomocą *Kwestionariusza Zasobów Przystosowawczych Młodzieży*.

ETAP 2.: Prezentacja oferty w postaci uczestnictwa w ZIP3.

Przyjęcie oferty przez młodzież zakwalifikowaną do uczestnictwa w programie powinno nastąpić w trakcie weekendowych warsztatów obejmujących kompetencje związane z formowaniem się czynników chroniących przed uzależnieniem oraz kształtowanie kompetencji odnoszących się do realizacji zadań w ramach prac nad zagospodarowaniem przestrzennym gminy.

Zwiększanie kompetencji związanych z formowaniem czynników ochraniających przed uzależnieniem powinno być realizowane przez wszystkich odbiorców programu w trakcie warsztatów obejmujących elementy treningu interpersonalnego i treningu intrapsychicznego, między innymi w zakresie wyznaczania celów życiowych; podejmowania decyzji; budowania adekwatnej samooceny; radzenia sobie ze stresem; radzenia sobie z presją społeczną; asertywności; rozwiązywania konfliktów; sprawnego komunikowania się czy umiejętności poszukiwania i udzielania wsparcia.

Kompetencje odnoszące się do wykonywania zadań związanych z zagospodarowaniem przestrzennym gminy w ramach działań podejmowanych przez poszczególne młodzieżowe Kluby Edukacji Nieformalnej. Zwiększanie tego rodzaju kompetencji powinno być celowo przyporządkowane działaniu poszczególnych KEN:

- KEN I – warsztaty podstaw projektowania przestrzennego i fotograficzne;
- KEN II – warsztaty kartograficzne;
- KEN III – warsztaty plastyczne;
- KEN IV – warsztaty z zakresu podstaw ekonomii (opracowanie kosztorysów);
- KEN V – warsztaty dotyczące zarządzania projektem i zasad BHP;
- KEN VI – warsztaty z zakresu reklamy i *public relations*.

ETAP 3. Generowanie innowacyjnych pomysłów przez uczestników ZIP3 (młodzieżowych liderów, odbiorców i profesjonalnych koordynatorów) w obszarze zagospodarowania przestrzennego gminy.

Grupy powinny spotykać się przez okres 6 miesięcy (od początku stycznia do końca czerwca) przynajmniej 2 razy w tygodniu (z przerwą na zajęcia warsztatowe). Przeciętny czas 1 spotkania - około 2 godziny. W ten sposób w okresie 6 miesięcy każdy odbiorca ZIP3 będzie mógł przez około 100 godzin (16 godzin w miesiącu x 6 miesięcy) bezpośrednio zaangażować się w działania na rzecz zagospodarowania przestrzennego gminy. W ramach całego programu czas spotkań uczestników powinien wynosić ok. 600 godzin (6 grup x 100 godzin).

ETAP 4.: Ocena efektów realizacji ZIP3.

Rezultaty programu powinny być mierzone w dwóch wymiarach: na poziomie realizacji celów ZIP3 w stosunku do młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediiów oraz na poziomie produktów zwią-

zanych z zagospodarowaniem przestrzennym gminy.

1. Ocena efektów realizacji celów ZIP3 w stosunku do młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediiów.

W tym wymiarze efekty przejawiać się będą w postaci:

- ➔ wzmocnienia u odbiorców ZIP3 9 czynników ochraniających przed uzależnieniem od multimediiów (wzrost poczucia własnej skuteczności; korzystna dystrybucja zasobów podmiotowych, stanu, energetycznych; zwiększenie częstotliwości stosowania konstruktywnych strategii zaradczych, zmniejszenie częstotliwości stosowania destrukcyjnych strategii zaradczych; poprawa funkcjonowania szkolnego);
- ➔ zmniejszenia częstotliwości i czasu korzystania z multimediiów przez odbiorców ZIP3.

Pomiar wyżej wymienionych czynników za pomocą *Kwestionariusza Ewaluacji ZIP wobec Młodzieży Zagrożonej Uzależnieniem* powinien odbywać się w badaniach ewaluacyjnych, które powinny być przeprowadzone przez profesjonalnych koordynatorów ZIP3 w czerwcu 2013 roku.

2. Ocena efektów programu ZIP3 odnoszących się do zagospodarowania przestrzennego gminy (maj 2013 roku).

Efektom funkcjonowania programu w tym wymiarze jest opracowanie 6 produktów związanych z zagospodarowaniem przestrzennym gminy:

- KEN I – album fotograficzny;
- KEN II – wykonanie ramowego projektu zmian (mapa terenu);
- KEN III - katalog projektowanych zmian (szkice, zdjęcia, makiety);
- KEN IV – ramowy kosztorys prac z uwzględnieniem własnych potencjałów (talentów, zainteresowań, umiejętności);
- KEN V – kompletna dokumentacja wykonanych prac (opisy, zdjęcia, projekty cząstkowe, mapy etc.);
- KEN VI – materiały promocyjne.

5.6. Monitoring i ewaluacja ZIP3 (modelu wczesnej interwencji socjalnej wobec młodzieży zagrożonej i uzależnionej od multimediiów)

5.6.1. Model badania ewaluacyjnego w ZIP3

W badaniu ewaluacyjnym rekomendowana jest procedura wykorzystania eksperymentalnego schematu ewaluacji. Polega ona na wprowadzeniu grupy porównawczej, zbliżonej do grupy uczestniczącej w programie pod względem istotnych cech socjo - demograficznych oraz nasilenia ryzyka uzależnienia od multimediiów. Badanie porównawcze pozwoli ustalić wpływ działań zastosowanych w programie ZIP3 na obniżenie ryzyka uzależnienia od multimediiów. Powszechną metodą do tworzenia grup jest dobór losowy. Przyporządkowanie osób do grupy porównawczej rozpoczyna badania ewaluacyjne według modelu zaproponowanego na poniższym schemacie.

Rys. 13. Proponowany schemat ewaluacji do badania skuteczności oddziaływań w ramach ZIP3 (w stosunku do młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów)

Metoda pomiaru ewaluacyjnego powinna służyć do badania zmian w natężeniu czynników ochraniających młodzież przed uzależnieniem od multimediów. Badanie nasilenia czynników wymienionych w preteście i postteście, czyli przed i po zakończeniu realizacji ZIP3 w grupie eksperymentalnej, będzie przeprowadzone za pomocą *Kwestionariusza Ewaluacji ZIP wobec Młodzieży Zagrożonej Uzależnieniem I*. Niewiadomskiej.

5.6.2. Model monitoringu w ZIP3

Monitorowanie przebiegu testowanej wersji programu oparte będzie na formularzach do notowania uwag na temat przebiegu określonej formy i/lub fazy wdrażania, jak również spotkania ekspertów zespołu projektowego z użytkownikami po zakończeniu każdej fazy wdrażania programu, w trakcie których omawiane będą takie zagadnienia jak:

- trafność podziału kompetencji między dostawców, realizatorów i innowatorów (ekspertów zespołu projektowego);
- trafność doboru użytkowników ZIP3 – zarówno profesjonalnych koordynatorów, jak również młodzieżowych liderów;
- ewentualne zmiany w doborze użytkowników;
- trafność doboru szkoleń dla profesjonalnych koordynatorów ZIP3, młodzieżowych liderów i rodziców;
- czas szkoleń przeznaczony dla użytkowników i ewentualne zmiany w ich szkoleniu;
- trafność doboru odbiorców ZIP3 i ewentualne zmiany w doborze odbiorców ZIP3;

- trafność doboru działań i warsztatów dla odbiorców ZIP3 oraz ewentualne zmiany w koncepcji ZIP3.

Wyniki badań w zakresie porównania osób przed i po oddziaływaniach w grupie osób nadużywających multimediów (por. raport: Wiechetek, 2013) wskazują, że przeprowadzone w procesie testowania autorskie zajęcia w istotny sposób przyczyniły się do:

- zmniejszenia preferowania w sytuacjach trudnych zarówno strategii antyspołeczno-manipulacyjnych ($t=4,68$; $p=0,01$), jak i unikowych ($t=3,64$; $p=0,01$),
- zwiększenia preferencji dla zachowań konstruktywnych takich, jak nawiązywania głębokich kontaktów interpersonalnych ($t=3,73$; $p=0,01$) i rozwijania aksjo-normatywnych standardów wewnętrznych ($t=4,67$; $p=0,01$),
- zminimalizowania strat w obszarze własnej skuteczności ($t=3,38$; $p=0,01$), formalnego wsparcia instytucjonalnego ($t=2,23$; $p=0,03$) i wsparcia nieformalnego pozainstytucjonalnego ($t=3,08$; $p=0,01$),
- zwiększenia poczucia zysków w zakresie poczucia własnej skuteczności ($t=4,26$; $p=0,01$) oraz nieformalnego, pozainstytucjonalnego wsparcia społecznego ($t=3,13$; $p=0,01$).

Uzyskane wyniki wskazują również na konieczność wzmocnienia oddziaływań ukierunkowanych na preferowanie w sytuacjach trudnych wytrwałości i działań przemyślanych (wysokie nasilenie) oraz umiejętności rozwijania poczucia własnej skuteczności (wysokie nasilenie).

Generalnie należy podkreślić wysoką skuteczność autorskich programów oddziaływań zastosowanych przez terapeutów, doradców i coachów w fazie testowania produktu (por. raport: Wiechetek, 2013). Największe zmiany pomiędzy pierwszym i drugim pomiarem zaobserwowano w grupie osób nadużywających multimediów. Rezultaty te mogą wskazywać, że badani z tej grupy w największym stopniu skorzystali z prowadzonych w ramach projektu oddziaływań, ale można również domniemywać, że nadmierne używanie multimediów nie jest aż tak dużym problemem jak inne zachowania ryzykowne (m.in. agresywne czy związane z zachowaniami seksualnymi). Należy przy tym podkreślić, że oddziaływania realizowane w ramach testowania produktu miały charakter krótkotrwały i niezintensyfikowany.

K6.: Podręcznik procedury implementacji
i szkoleniowo-doradczy (*Implementation Procedures*)

6.1. Źródła finansowania ZIP3

Z uwagi na fakt, że problem uzależnień od multimediiów jest relatywnie problemem nowym, ale z roku na rok coraz bardziej nabrzmiewającym, zasadne jest dokonanie w prawie polskim rozszerzenia zakresu pojęcia „uzależnienie” i „narkomania”, o pojęcie „uzależnienia czynnościowego”.

W świetle przeglądu dotychczasowych badań nad przedmiotowym problemem oraz wyników badań opisanych w raporcie J. Chwaszcz (2012), niezwykle istotne z pedagogicznego i społecznego punktu widzenia jest także dokonanie zmian w polskiej polityce społecznej w kierunku określenia priorytetów i zadań (oraz źródeł ich finansowania), związanych z profilaktyką, terapią i readaptacją społeczną osób zagrożonych wykluczeniem społecznym z powodu uzależnienia od multimediiów.

Uzależnienie od multimediiów traktowane jest jako uzależnienie czynnościowe i powstaje – podobnie jak i inne rodzaje uzależnień - na podłożu psychospołecznym i neurobiologicznym. Wciąż się poszerza się jednak zakres czynności uzależniających (emocjonalnie silnie angażujących i dostarczających w krótkim czasie silnych gratyfikacji), wywołujących specyficzne kompulsywno - obsesyjne, nałogowe zachowanie. Wykonywanie tych czynności silnie wzmacnia nawyk i może prowadzić do nałogu u jednostek wykazujących ku temu predyspozycje - posiadających deficyty lub defekty psychologicznych i neurobiologicznych mechanizmów samoregulacji emocjonalnej i behawioralnej, które są powiązane z deficytami zasobów radzenia sobie w sytuacjach stresogennych. Czynności te uzależniają, gdyż kompensują podmiotowe deficyty lub odwracają uwagę od defektów i blokują szanse na konstruktywną zmianę i rozwój jednostki⁸⁸.

Mając na uwadze niedostatek zapisów prawnych odnoszących się do przedmiotowego zagadnienia i dokonując przeglądu dotychczasowych aktów prawnych w zakresie przeciwdziałania narkomanii i uzależnieniu od środków psychoaktywnych, należy wskazać dwie Ustawy jako głównie źródła finansowania działań w ramach wczesnej interwencji socjalnej wobec młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediiów: *Ustawa z 26.10. 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi*⁸⁹ oraz *Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii*⁹⁰.

Gmina może pozyskiwać fundusze na zapobieganie uzależnieniom od multimediiów na podstawie ***Ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi***. Znaczenie tego źródła wynika z dwóch przesłanek:

- ➔ istnienie obowiązku ustawowego nakładającego na gminę opracowania corocznego programu przeciwdziałania problemom alkoholowym;
- ➔ program wczesnej interwencji socjalnej wpisuje się w realizację ustawowych celów z zakresu przeciwdziałania uzależnieniom – dlatego inicjatywy w ramach ZIP3 mogą być finansowane z kilku

⁸⁸ R. Poprawa, *Problematyczne używanie Internetu – nowe wyzwanie dla psychologii zdrowia*, [w:] M. Górnik - Durose i J. Mateusiak (red.), *Psychologia zdrowia: konteksty i pogranicza* Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2011.

⁸⁹ Dz. U. 1982 nr 35, poz. 230.

⁹⁰ Dz. U. z 2005 r. Nr 179, poz. 1485 oraz Dz. U. z 2011 r. Nr 117, poz. 678.

źródła, na jakie wskazuje *Ustawa z 26.10. 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi*.

Pierwsze źródło finansowania ZIP3 według *Ustawy o wychowaniu w trzeźwości*:

Art. 11¹ ust. 1. Na wydatki związane z realizacją Narodowego Programu Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych przeznaczają się corocznie z budżetu państwa środki w wysokości 1% podatku akcyzowego od wyrobów alkoholowych.

2. Środki, o których mowa w ust. 1, są przeznaczone w szczególności na różne formy pomocy dla osób uzależnionych od alkoholu i członków ich rodzin, działalność informacyjną i wychowawczą, kształcenie specjalistów i prowadzenie badań naukowych nad problemami alkoholowymi.

Drugie źródło finansowania ZIP3 według *Ustawy o wychowaniu w trzeźwości*:

Art. 11¹ 1. W celu pozyskania dodatkowych środków na finansowanie zadań określonych w art. 4¹ ust. 1 gminy pobierają opłatę za korzystanie z zezwoleń na sprzedaż napojów alkoholowych, o których mowa w art. 18.

Art. 18 ust. 1. Sprzedaż napojów alkoholowych przeznaczonych do spożycia w miejscu lub poza miejscem sprzedaży może być prowadzona tylko na podstawie zezwolenia wydanego przez właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta), właściwego ze względu na lokalizację punktu sprzedaży, zwanego dalej „organem zezwalającym”. 1a. skreślony

Art. 18¹ ust. 1. Na sprzedaż napojów alkoholowych przedsiębiorcom posiadającym zezwolenia na sprzedaż napojów alkoholowych oraz jednostkom Ochotniczych Straży Pożarnych mogą być wydawane jednorazowe zezwolenia, do których nie stosuje się przepisów art. 18 ust. 4, ust. 5 pkt 5, ust. 6, ust. 7 pkt 4 i 6, oraz ust. 9-14.

Art. 18². Dochody z opłat za wydane na podstawie art. 18 lub art. 18¹ zezwolenia oraz dochody z opłat określonych w art. 11¹ wykorzystywane będą na realizację gminnych programów profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych i nie mogą być przeznaczane na inne cele.

Trzecie źródło finansowania ZIP3 według *Ustawy o wychowaniu w trzeźwości*:

Art. 9. ust. 1. Obrót hurtowy w kraju napojami alkoholowymi o zawartości powyżej 18% alkoholu może być prowadzony tylko na podstawie zezwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw gospodarki.

2. Obrót hurtowy w kraju napojami alkoholowymi o zawartości do 18% alkoholu może być prowadzony tylko na podstawie zezwolenia wydanego przez marszałka województwa.

Art. 9² ust. 1. Za wydanie zezwoleń, o których mowa w art. 9 ust. 1 i 2, decyzji wprowadzających w zezwoleniach zmiany oraz duplikatów zezwoleń są pobierane opłaty.

Art. 9³ ust. 1. Opłaty, o których mowa w art. 9² ust. 1, mogą być wykorzystane przez zarządy województw wyłącznie na finansowanie zadań określonych w art. 4 ust. 1. 2. Zarządy województw mogą zlecać, w drodze porozumień, jednostkom samorządu powiatowego zadania z zakresu profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych oraz przekazywać środki finansowe na ich realizację.

Art. 4. 1. Samorząd województwa realizuje zadania, o których mowa w art. 1 i 2, w postaci wojewódzkiego programu profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych.

2. Zarząd województwa odpowiada za koordynację przygotowania i realizację programu, o którym mowa w ust. 1, udziela pomocy merytorycznej instytucjom i osobom fizycznym realizującym zadania objęte tym programem oraz współdziała z innymi organami administracji publicznej w zakresie rozwiązywania problemów alkoholowych.

3. W celu realizacji programu, o którym mowa w ust. 1, zarząd województwa może powołać pełnomocnika.

4. Środki finansowe na prowadzenie działań, o których mowa w ust. 2, ujmują się w budżecie województwa.

Gmina może pozyskiwać fundusze na zapobieganie uzależnieniom od multimediów na podstawie *Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii*. Znaczenie tego źródła wynika z dwóch przesłanek:

- istnienie obowiązku ustawowego nakładającego na gminę opracowania corocznego Gminnego Programu Przeciwdziałania Narkomanii stanowiącego element strategii rozwoju gminy;
- program wczesnej interwencji socjalnej wpisuje się w realizację ustawowych celów z zakresu przeciwdziałania uzależnieniom – dlatego inicjatywy w ramach ZIP3 mogą być finansowane z dwu źródeł, na jakie wskazuje oraz *Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii*.

Pierwsze źródło finansowania ZIP3 według *Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii*

Art. 2. 1. Przeciwdziałanie narkomanii realizuje się przez odpowiednie kształtowanie polityki społecznej, gospodarczej, oświatowo - wychowawczej i zdrowotnej, a w szczególności: działalność wychowawczą, edukacyjną, informacyjną i zapobiegawczą; leczenie, rehabilitację i reintegrację osób uzależnionych; ograniczanie szkód zdrowotnych i społecznych.

2. Zadania, o których mowa w ust. 1 pkt 1-3, są finansowane ze środków własnych podmiotów wykonujących zadania w zakresie przeciwdziałania narkomanii, środków przeznaczonych na realizację programów zdrowotnych finansowanych z części budżetu państwa, której dysponentem jest minister właściwy do spraw zdrowia, oraz środków Narodowego Funduszu Zdrowia.

Drugie źródło finansowania ZIP3 według *Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii*

Art. 7. 1. Podstawę do działań w zakresie przeciwdziałania narkomanii stanowi Krajowy Program Przeciwdziałania Narkomanii.

3. Koszty realizacji zadań wynikających z Krajowego Programu są finansowane z budżetu państwa z części, których dysponentami są właściwi ministrowie odpowiedzialni za realizację określonych działań.

4. W Krajowym Programie określa się również kierunki działań przewidzianych do realizacji przez jednostki samorządu terytorialnego w zakresie przeciwdziałania narkomanii.

Art. 10. 1. Przeciwdziałanie narkomanii należy do zadań własnych gminy, obejmujących:

- 1) zwiększanie dostępności pomocy terapeutycznej i rehabilitacyjnej dla osób uzależnionych i osób zagrożonych uzależnieniem;
- 2) udzielanie rodzinom, w których występują problemy narkomanii, pomocy psychospołecznej i prawnej;
- 3) prowadzenie profilaktycznej działalności informacyjnej, edukacyjnej oraz szkoleniowej w zakresie rozwiązywania problemów narkomanii, w szczególności dla dzieci i młodzieży, w tym prowadzenie zajęć sportowo - rekreacyjnych dla uczniów, a także działań na rzecz dożywiania dzieci uczestniczących w pozalekcyjnych programach opiekuńczo-wychowawczych i socjoterapeutycznych;

4) wspomaganie działań instytucji, organizacji pozarządowych i osób fizycznych, służących rozwiązywaniu problemów narkomanii;

5) pomoc społeczną osobom uzależnionym i rodzinom osób uzależnionych dotkniętym

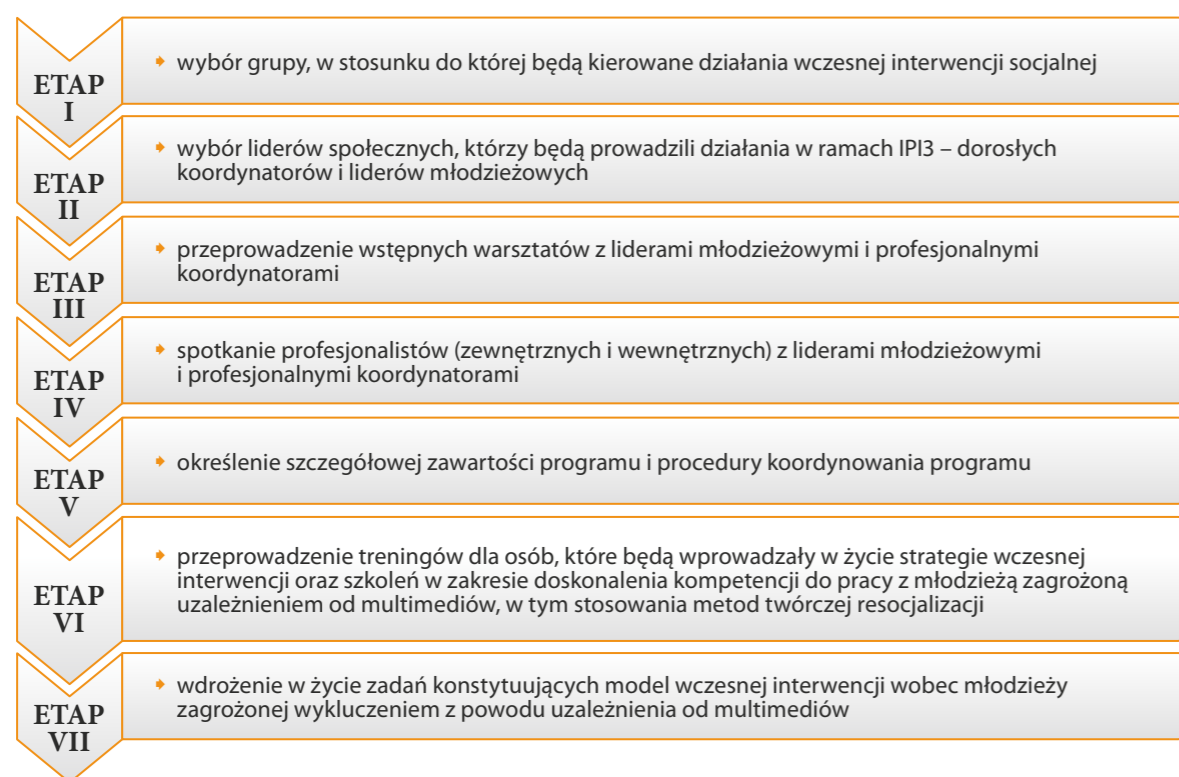
ubóstwem i wykluczeniem społecznym i integrowanie ze środowiskiem lokalnym tych osób z wykorzystaniem pracy socjalnej i kontraktu socjalnego.

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) w celu realizacji zadań, o których mowa w ust. 1, opracowuje projekt Gminnego Programu Przeciwdziałania Narkomanii, zwanego dalej „Gminnym Programem”, uwzględniając zadania określone w art. 2 ust. 1 pkt 1-3 oraz kierunki działań wynikające z Krajowego Programu. Gminny Program stanowi część gminnej strategii rozwiązywania problemów społecznych.

6.2. Metodologia implementacji ZIP3

Procedura implementacji powinna być oparta na metodologii zaproponowanej w modelu organizowania lokalnej społeczności, który wyodrębnia siedem etapów tworzenia grup zadaniowych⁹¹ zaprezentowanych na poniższym schemacie:

Rys. 14. Etapy tworzenia grup zadaniowych w programie ZIP3 (model wczesnej interwencji socjalnej wobec osób zagrożonych wykluczeniem społecznym z powodu uzależnienia od multimediów)

Etap I.: Wybór grupy, w stosunku do której będą kierowane działania wczesnej interwencji socjalnej. W ramach projektu przyjęto, że będzie to młodzież w wieku 15-19 lat, zagrożona wykluczeniem społecznym z powodu zagrożenia uzależnieniem od multimediów. Wysokie ryzyko wykluczenia powinno być diagnozowane na podstawie kryteriów dotyczących częstotliwości i czasu korzystania z multimediów oraz niskiego nasilenia czynników ochraniających przed uzależnieniem od multimediów:

- duża częstotliwość i czas korzystania z różnego rodzaju mediów;
- niski poziom poczucia własnej skuteczności;
- niekorzystna dystrybucja zasobów podmiotowych;
- niekorzystna dystrybucja zasobów stanu;
- niekorzystna dystrybucja zasobów energetycznych;
- niekorzystna dystrybucja zasobów materialnych;
- niskie nasilenie konstruktywnych strategii radzenia sobie z problemami;
- wysoki poziom destrukcyjnych strategii radzenia sobie z problemami;
- wysoki poziom odczuwanych trudności rodzinnych,
- duże nasilenie problemów szkolnych.

Na tym etapie potencjalni uczestnicy oddziaływań profilaktyczno – terapeutyczno – readaptacyjnych powinni być zdiagnozowani w aspekcie zapotrzebowania na udział w programie, który służy rozwojowi czynników ochraniających ich przed patologicznym korzystaniem z multimediów. Diagnoza powinna zostać przeprowadzona za pomocą *Kwestionariusza Zasobów Przystosowawczych Młodzieży I. Niewiadomskiej*.

Etap II.: Wybór liderów społecznych, którzy będą prowadzili działania w ramach ZIP3. Ze względu na specyfikę odbiorców programu wczesnej interwencji, oddziaływania powinny być prowadzone przez rówieśniczych liderów i dorosłych koordynatorów (osób profesjonalnie wspierających rozwój młodzieży). Za takim wyborem przemawiają dwa argumenty:

- za uczestnictwem liderów rówieśniczych przemawia fakt, że w okresie dorastania zbiorowość koleżeńska stanowi system społeczny, który najsilniej wpływa na kształtowanie zachowań jednostki;
- za uczestnictwem profesjonalnych koordynatorów programu przemawia argument, że działania młodzieży powinny być kontrolowane przez osoby dorosłe, które z jednej strony rozumieją specyfikę funkcjonowania młodych osób, zaś z drugiej – posiadają kompetencje w zakresie stosowania różnorodnych strategii w obszarze kształtowania zdrowego stylu życia.

Identyfikacja rówieśniczych liderów i dorosłych koordynatorów powinna odbywać się ze względu na posiadanie specyficznych zasobów warunkujących powodzenie realizacji ZIP3. Selekcja liderów młodzieżowych powinna obejmować przede wszystkim wysoki poziom czynników ochraniających przed uzależnieniem. Do wstępnej selekcji liderów należy wykorzystać wyniki *Kwestionariusza Zasobów Przystosowawczych Młodzieży I. Niewiadomskiej*. Selekcja dorosłych koordynatorów programu powinna odnosić się do posiadania takich zasobów, które warunkują wysoką efektywność pracy z młodzieżą zagrożoną uzależnieniem. Do badania zasobów warunkujących efektywność profesjonalnych działań w ramach ZIP3 należy wykorzystać narzędzie selekcyjne: *Kwestionariusz Zasobów Wychowawcy/Opiekuna I. Niewiadomskiej*.

Etap III.: Przeprowadzenie wstępnych warsztatów z liderami rówieśniczymi i profesjonalnymi koordynatorami w zakresie takiej problematyki, jak:

1. specyfika aktualnie realizowanych programów, które służą wszechstronnemu rozwojowi gminy – m.in. w aspekcie polityki przestrzennej, infrastrukturalnej, gospodarczej, zdrowotnej, kulturalnej, społecznej, itp.

91 M. Pentz. Community organization and school liaison: How to Get program started? *Journal of School Health* nr 9 1988, s. 382-388.

2. innowacyjne strategie służące wszechstronnemu rozwojowi środowiska lokalnego;
3. kompetencje służące kształtowaniu: rówieśniczego uczestnictwa, pozytywnej presji rówieśniczej, prowadzenia rówieśniczego nauczania, doradztwa, interwencji.

Zakończenie III. etapu powinno polegać na weryfikacji, czy rówieśniczy liderzy i profesjonalni koordynatorzy posiadają odpowiednie kompetencje umożliwiające im aktywną realizację zadań ZIP3.

Etap IV.: Spotkanie profesjonalistów (zewnętrznych i wewnętrznych) z rówieśniczymi liderami i zawodowymi koordynatorami na warsztatach służących dostosowaniu działań ZIP3 do:

- potrzeb beneficjentów programu – młodzieży zagrożonej wykluczeniem z powodu uzależnienia od multimediiów;
- specyfiki funkcjonowania środowiska lokalnego.

Etap IV. powinien zostać zakończony podjęciem decyzji przez młodzieżowych liderów i profesjonalnych koordynatorów o realizacji zadań konstytuujących wczesną interwencję w stosunku do młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu uzależnienia od multimediiów, polegających na inicjowaniu i koordynowaniu różnego rodzaju aktywności w ramach ZIP3.

Etap V.: Określenie szczegółowej zawartości programu i procedury koordynowania programu. Profesjonalni i młodzieżowi realizatorzy programu powinni określić szczegóły realizacyjne każdego z ośmiu podstawowych zadań w obszarze wczesnej interwencji – m.in.:

- specyfiki przekazywania wiedzy o wielowymiarowym funkcjonowaniu środowiska lokalnego oraz możliwościach innowacyjnych jego zmian;
- uczenia racjonalności zachowań;
- stosowania strategii „przeprogramowania zachowań”;
- realizowania rówieśniczej interwencji kryzysowej;
- animowania dużej liczby sytuacji służących odnoszeniu sukcesów;
- animowania dużej liczby sytuacji o charakterze doświadczeń zastępczych;
- stosowania dużej liczby komunikatów stanowiących adekwatne perswazje słowne;
- animowania dużej liczby sytuacji służących doświadczaniu pozytywnych stanów emocjonalnych;
- modelowania konstruktywnej strategii zaradczej w postaci współpracy społecznej;
- modelowania konstruktywnej strategii zaradczej w postaci działań asertywnych;
- modelowania konstruktywnej strategii zaradczej w postaci współpracy poszukiwania wsparcia społecznego;
- modelowania konstruktywnej strategii zaradczej w postaci przemyślanych działań.

Między profesjonalnymi koordynatorami i młodzieżowymi liderami ZIP3 powinno dojść do ustaleń dotyczących koordynowania programu dotyczących przede wszystkim takich aspektów, jak:

- charakter kontaktów między młodzieżowymi realizatorami zadań i profesjonalnymi koordynatorami, które pełnią nadzór nad całością realizowanych działań;
- rodzaj kontaktów między uczestnikami ZIP3 a podmiotami zarządzającymi gminą w celu ustalenia możliwości wdrożenia wypracowanych pomysłów przez młodzież;

- specyfika kontaktów między zewnętrznymi i wewnętrznymi specjalistami w zakresie wczesnej interwencji kryzysowej.

Zakończenie tej fazy polega na ustaleniu zgodności w zakresie: zawartości programu oraz sposobu realizacji ZIP3. W przypadku rozbieżności stanowisk należy wrócić do poprzedniej fazy kształtowania projektu.

Etap VI polega na wszechstronnym prowadzeniu treningów w stosunku do osób, które będą wprowadzały w życie strategie wczesnej interwencji wobec młodzieży zagrożonej wykluczeniem z powodu uzależnienia od multimediiów oraz szkoleń w zakresie doskonalenia kompetencji do pracy z młodzieżą zagrożoną uzależnieniem od multimediiów, w tym stosowania metod twórczej resocjalizacji. Pod koniec tej fazy, osoby odpowiedzialne za całość projektu powinny dokonać rzetelnej oceny przygotowania młodzieżowych liderów i profesjonalnych koordynatorów programów rówieśniczych do prowadzenia działań interwencyjnych.

Etap VII jest związany z wdrożeniem w życie zadań konstytuujących model wczesnej interwencji wobec młodzieży zagrożonej wykluczeniem z powodu uzależnienia od multimediiów. Na tym etapie należy dokonać oceny zgodności realizacji programu z planem oraz dostarczaniem pozytywnych wzmocnień zarówno młodzieżowym liderom, jak również profesjonalnym koordynatorom realizowanego programu.

6.3. Procedura szkoleniowo-doradcza w ZIP3

Szkolenia w innowacyjnym programie wczesnej interwencji wobec młodzieży zagrożonej wykluczeniem z powodu uzależnienia powinny uwzględniać zabezpieczenie wysokich standardów jakości realizowanego programu, odnoszących się do⁹²:

- projektowania zadań w programie ZIP3 na podstawie wiedzy o czynnikach ryzyka i czynnikach chroniących przed uzależnieniem od multimediiów;
- projektowania zadań w programie ZIP3 na podstawie modeli badawczych i teoretycznych, które wyjaśniają znaczenie zmiennych psychospołecznych w kształtowaniu zachowań człowieka, w tym również konstruktywnego stylu życia;
- wykorzystywania w ZIP3 takich strategii, których efektywność jest potwierdzona wynikami badań;
- prowadzenia diagnozy na poziomie indywidualnym – przede wszystkim w obszarze oceny ryzyka zagrożenia uzależnieniem oraz oceny poziomu czynników ochraniających przed patologicznym korzystaniem z multimediiów;
- prowadzenia diagnozy środowiskowej – przede wszystkim w wymiarze oceny społecznych zasobów ochraniających młodzież przed uzależnieniem od multimediiów;
- projektowania i realizowania działań w ZIP3 w taki sposób, aby były one dostosowane do potrzeb beneficjentów;
- projektowania i realizowania działań w ZIP3 w taki sposób, aby były one dostosowane do możliwości odbiorców;
- wykorzystywania metod aktywizujących, co powinno w dużym stopniu generować innowacyjność działań w programie;

92 A. Perez, S. Leifman, A. Estrada, *Reversing the Criminalization of Mental Illness. Crime & Delinquency*, nr 1 2003, s. 62-78.

- włączania do programu liderów młodzieżowych, co powinno zwiększać skuteczność ZIP3;
- monitorowania programu zarówno pod względem jego starannej realizacji i zgodności z założeniami, jak również pod względem zaangażowania zespołu realizatorów;
- ewaluowania prowadzonych oddziaływań pod względem skuteczności.

Potrzebę szkoleń podkreślali również uczestnicy fokusów, którzy dyskutowali o związkach między osobami psychospołecznymi a efektywnością profesjonalnej pracy z młodzieżą zagrożoną uzależnieniem od multimediów. Badane osoby zwróciły uwagę na trzy istotne aspekty szkoleń/doradztwa (superwizji), które służą zwiększeniu skuteczności profesjonalnych działań w analizowanym względzie poprzez (por. raport B. Kalinowskiej):

- kształtowanie i/lub wzmocnienie odpowiednich kompetencji specjalistów (m.in. w takich obszarach, jak: kontakty interpersonalne, niesienie pomocy, kompetencje społeczne, zdolności organizacyjne, kreatywność, umiejętność stworzenia oferty dostosowanej do potrzeb środowiska oraz znajomość przepisów prawnych i aktualnych koncepcji pomocowych);
- poszukiwanie innowacyjnych metod pracy – m.in. aktywizowania beneficjentów;
- zaspokojenie potrzeby dyskusji o problemach i dylematach zawodowych w gronie specjalistów (w tym względzie szczególne znaczenie posiada superwizja).

K 7.: Podręczniki dla współpracy interesariuszy i instytucji *(Institutional Cooperation)*

7.1. Współpraca oparta na modelu propagowania promocji zdrowia

Współpraca interesariuszy i instytucji w ZIP3 opiera się na koncepcji propagowania promocji zdrowia. Istotą tego podejścia jest wyodrębnienie trzech kategorii podmiotów odpowiedzialnych za realizację programów służących zmianie zachowań w lokalnej społeczności (przy czym każdy z tych podmiotów spełnia inne funkcje w programie)⁹³:

1. **DOSTAWCA** jako osoba reprezentująca administrację lokalną ma za zadanie stwarzać dogodne warunki do realizacji zadań w ramach ZIP3 – m.in. poprzez: zapewnienie potrzebnych podstaw finansowych; udostępnienie lokalu, dbałość o wyposażenie lokalu; dostarczanie niezbędnych materiałów do prowadzenia działań
2. **INNOWATOR** – osoba odpowiedzialna za opracowywanie nowych podejść w promowaniu pożądanego zachowań oraz za testowanie ich skuteczności.
3. **PROPAGATOR** – osoba odpowiedzialna za wprowadzanie w życie rozwiązań zaproponowanych przez innowatora w warunkach zapewnionych przez dostawcę. Funkcję ta pełnią użytkownicy innowacyjnego programu interwencyjnego w stosunku do młodzieży zagrożonej wykluczeniem z powodu uzależnienia od multimediów (profesjonalni koordynatorzy i młodzieżowi liderzy), ale również inne podmioty, które wyrażają chęć podjęcia współpracy z odbiorcami i użytkownikami programu ZIP3 (np.: szkoły, organizacje pozarządowe, stowarzyszenia, związki wyznaniowe).

Taki podział funkcji uzasadnia konieczność współpracy pomiędzy wyodrębnionymi kategoriami podmiotów. W ramach przedstawionego modelu zaznacza się konieczność współpracy w następujących wymiarach:

- ➔ między dostawcą a propagatorem – w obszarze oszacowywania potrzeby realizowania ZIP3, organizowania szkoleń i warsztatów, dokonywania systematycznego przeglądu realizowanych strategii, analizy ponoszonych kosztów;
- ➔ między propagatorem a innowatorem – w zakresie szczegółowego opisu programu, wdrażania strategii, kontroli jakości działań;
- ➔ między dostawcą a innowatorem – w wymiarze bezpośrednich i pośrednich skutków realizowanego programu.

7.2. Cele współpracy interesariuszy/instytucji w ZIP3

Współpraca interesariuszy/instytucji w zakresie wspierania działań wczesnej interwencji socjalnej powinna być ukierunkowana na realizację ośmiu głównych celów, od których zależy jakość działań realizo-

⁹³ D. Murray. 1986. Dissemination of community health promotion programs: The Fargo-Moorhead Heart Health Program. *Journal of School Health* nr 9 1986, s. 375-381. 90

wanych w ramach ZIP3⁹⁴:

1. **Dążenie do tego, aby uczestnicy programu realizowali zarówno cele publiczne** związane z zadaniami wynikającymi ze strategii rozwoju gminy (zwiększanie zasobów lokalnej społeczności, **jak również cele indywidualne**, dotyczące zwiększania zasobów indywidualnych – m.in. poczucia własnej skuteczności i korzystnej dystrybucji zasobów, wzrostu natężenia podmiotowych zasobów ochraniających przed patologicznym korzystaniem z multimedów).
2. **Stworzenie więzi zaufania zarówno między osobami tworzącymi społeczność w ramach ZIP3, jak również między tą zbiorowością a jej społecznym otoczeniem.** Postulat ten wynika z istnienia sprzężenia zwrotnego między zaufaniem a współpracą, ponieważ zaufanie dynamizuje współpracę, a konstruktywne współdziałanie powiększa zaufanie polegające na przekonaniu, że innych członków danej społeczności cechuje uczciwe i kooperatywne zachowanie oparte na wspólnie wyznawanych normach.
3. **Stworzenie kodu normatywnego, czyli zestawu reguł decydujących o tym, że człowiek podda się normatywnemu wymogowi, by działać altruistycznie na rzecz innych i/lub na rzecz dobra wspólnego.** W kontekście tego warunku należy wyraźnie podkreślić, że młode osoby w ramach działań podejmowanych w ZIP3 powinny identyfikować się z określonymi wartościami i przestrzegać jasno obowiązujących zasad. Poszukując wartości, z którymi uczestnicy ZIP3 będą się identyfikowali, należy uwzględnić przede wszystkim wspólnotowe wartości i normy etyczne. Wynika to z faktu, że: są one gromadzone w długim okresie czasu; motywują ludzi w długim okresie czasu do aktywności celowościowej; podlegają powolnym zmianom; są względnie trwałe⁹⁵.
4. **Dążenie do tworzenia różnych form „zamykania sieci relacji społecznych”, niezbędnych do powstania i utrzymania norm, które ograniczają negatywne wpływy zewnętrzne, a jednocześnie potęgują oddziaływania wewnątrzgrupowe o pozytywnym charakterze.** Od poziomu „zamknięcia sieci relacji społecznych” zależy natężenie wytworzonego zaufania we wzajemnych relacjach w środowisku ZIP3, które z kolei decyduje o zobowiązaniu do odwzajemniania, ponieważ zaufanie rodzi oczekiwanie rewanżu. „Zamykanie sieci relacji” w programie ZIP3 powinno przyczynić się do powiększenia wzajemnych zobowiązań i oczekiwań między jego realizatorami.
5. **Stabilizowanie struktury społecznej w obrębie sieci społecznej w ZIP3.** Jest ono konieczne z uwagi na to, że labilność strukturalna niszczy zarówno wzajemne zaufanie, jak również zaburza przepływ informacji między osobami, które tworzą koalicję na rzecz inicjatyw lokalnych.
6. **Zwiększanie intensywności kontaktów między osobami tworzącymi społeczność ZIP3.** Realizacja tego celu wynika z prawidłowości polegającej na tym, że duża intensywność kontaktów między członkami sieci zwiększa prawdopodobieństwo, że osoby tworzące sieć będą w stanie w większym stopniu współpracować dla wspólnych korzyści. Silne związki między intensywnością kontaktów w sieci a obywatelskim zaangażowaniem wynikają z dwóch ważnych przesłanek⁹⁶. Pierwszą jest przekonanie, że rezygnacja z realizacji określonej idei dla doraźnej korzyści może odbić się negatywnie na ważnych dla osoby relacjach społecznych, co w efekcie prowadzi do większych strat niż korzyści. Druga przesłanka, to przeświadczenie, że realizując ważne zadania w ramach sieci, ludzie mogą liczyć na wsparcie ze strony społeczności – głównie ze względu na istnienie silnych norm wzajemności.

94 J.Coleman, *Foundations of Social Theory*, Cambridge: Harvard University Press 1990, s. 306-321; R. Putnam *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 159-160.

95 F. Fukuyama. *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, PWN, Warszawa-Wrocław 1997, s. 39.

96 Putnam, *op.cit.*, s. 269-271.

7. **Doprowadzenie do umiarkowanego stopnia formalizacji w strukturze sieci między uczestnikami ZIP3.** Postulat ten uzasadnia sposób i charakter uczestnictwa społecznego. Otóż zaangażowanie obywatelskie może wystąpić w postaci formalnej (np. w organizacjach pozarządowych, partiach politycznych, związkach zawodowych, kościołach). Tego rodzaju uczestnictwo jest jednak stosunkowo umiarkowane we wczesnych fazach życia - nasila się w późniejszej fazie wieku średniego i maleje wraz z przejściem na emeryturę. Natomiast nieformalne zaangażowanie – np. poprzez wspólne przebywanie z przyjaciółmi jest największe w okresie dorastania i wczesnej dorosłości, maleje wraz z przybywaniem obowiązków związanych z opieką nad rodziną i na nowo przybiera na sile wraz z przejściem na emeryturę. Stąd też, biorąc pod uwagę okres rozwojowy osób tworzących Młodzieżową Koalicję Inicjatyw Lokalnych – adolescencję lub wczesną dorosłość – należy zwracać uwagę na to, aby więzi między członkami tej struktury odznaczały się przewagą elementów nieformalnych nad formalnymi.
8. **Stymulowanie osób tworzących społeczność realizatorów programu wczesnej interwencji społecznej do podejmowania zobowiązań wynikających z wzajemnego wsparcia.** Przedstawiony postulat wynika z prawidłowości polegającej na tym, że osoba doświadczająca pomocy czuje się zobowiązana do udzielenia wsparcia zwrotnego. Zatem im bardziej działania młodzieży skupione wokół idei realizowania społecznych inicjatyw zależą od siebie nawzajem, tym bardziej zwiększają się szanse na pozyskiwanie kapitału społecznego w tej grupie. Propagowanie samowystarczalności sprzyja sytuacji, w której działania młodzieży skupionej wokół wspólnej idei będą coraz bardziej niezależne, co w konsekwencji zwiększa ryzyko ubytków w zakresie kapitału społecznego.

7.3. Znaczenie współpracy pionowej i poziomej w ZIP3

Odnosząc się do celów zaprezentowanych w poprzedniej części należy podkreślić, że największa szansa na ich realizację zaznacza się na poziomie gminy. Aktualnie władze szczebla gminnego kierują placówkami zajmującymi się pomocą społeczną, edukacją na poziomie podstawowym i gimnazjalnym, podstawową opieką zdrowotną⁹⁷. Stąd też łatwiej zintegrować działania interesariuszy i instytucji na poziomie lokalnym (gminnym), niż na poziomie wojewódzkim czy też krajowym. Efektywność zapobiegania uzależnieniom w społeczności lokalnej zależy jednak w dużym stopniu od prawidłowej współpracy pionowej między podmiotami na poziomie ogólnokrajowym, wojewódzkim i gminnym.

Współpraca pionowa między organami ogólnokrajowymi, wojewódzkimi i gminnymi powinna w szczególności dotyczyć takich elementów programu, jak⁹⁸:

- ➔ definiowanie różnego rodzaju strategii w zakresie przeciwdziałania uzależnieniom;
- ➔ planowanie konkretnych inicjatyw;
- ➔ koordynowanie działań;
- ➔ finansowanie aktywności zapobiegawczej.

Skuteczne przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu młodzieży z powodu uzależnienia od multimedów warunkowane jest⁹⁹ wieloaspektowością działań i ich integracją; włączaniem w nurt lokalnej poli-

97 I. Niewiadomska, K. Misztal, M. Golek, *Zapobieganie alkoholizmowi i narkomanii*, [w:] I. Niewiadomska, M. Kalinowski (red.), *Wezwani do działania. Zasoby społeczne w profilaktyce zachowań destrukcyjnych*, Wyd. KUL, Lublin 2010, s. 69-85.

98 G. Eckstein, J. Sierosławski, *Współpraca międzyinstytucjonalna w przeciwdziałaniu narkomanii na poziomie lokalnym*, [w:] A. Hejda, K. Okulicz-Kozaryn (red.), *Zapobieganie narkomanii w gminie. Zasady tworzenia gminnych programów przeciwdziałania narkomanii*, KBPN, Warszawa 2007, s. 195-199.

99 *Ibidem*, s. 198; G. Świętkiewicz, *Profilaktyka w społecznościach lokalnych*, [w:] G. Świętkiewicz (red.), *Profilaktyka w środowisku lokalnym*, KBPN, Warszawa 2002, s. 33-47.

tyki społecznej; dobrą znajomością dostępnych zasobów ludzkich i instytucjonalnych; zaangażowaniem władz lokalnych; wyzwoleniem potencjału twórczego mieszkańców. Warunki te powinny być spełnione zarówno przy inicjowaniu działań ZIP3, jak również w czasie realizacji tego programu.

Za integrowaniem profilaktyki uzależnień w małych społecznościach – np. poprzez uruchomienie inicjatyw w ramach ZIP3 – przemawia również argument, że problemy wynikające z nadużywania multimediiów przez młodzież stanowią obiekt zainteresowań placówek zajmujących się edukacją, ochroną zdrowia, pomocą społeczną i porządkiem publicznym. Współpraca na poziomie lokalnym może zatem w znacznym stopniu przyczynić się do wzrostu efektywności działań podejmowanych przez każdą z wymienionych instytucji. Zalety integrowania działań zapobiegawczych:

- zwiększenie dostępności ofert pomocy osobom zagrożonym uzależnieniem i osobom uzależnionym od multimediiów;
- udostępnianie kompleksowego zestawu świadczeń – np. pomoc osobom zagrożonym uzależnieniem w aspekcie psychologicznym i społecznym;
- większa różnorodność oddziaływań oraz ich łatwiejsze dopasowanie do faktycznych potrzeb odbiorców;
- wymiana doświadczeń między realizatorami prowadzonych działań;
- uczenie myślenia systemowego, dzięki któremu istnieją większe możliwości realnego wpływu na zmiany otoczenia, w tym również w zakresie zmniejszania ryzyka marginalizacji młodzieży z uzależnienia od multimediiów.

Należy podkreślić, że współpraca międzyinstytucjonalna realizowana jedynie w oparciu o *case management* i opierająca się na zależnościach hierarchicznych i quasi – hierarchicznych - nie jest funkcjonalna. W tej sytuacji wydaje się, że na poziomie wsparcia lokalnego najwłaściwsze byłoby budowanie zarówno pionowych, jak i poziomych sieci współpracy międzyinstytucjonalnej (*networkingu*). Dzięki współpracy poziomej powinno następować: dopasowanie ogólnych założeń profilaktycznych do miejscowych potrzeb i możliwości; inicjowanie komplementarności działań; synchronizowanie zadań; jasne określanie kompetencji poszczególnych realizatorów – np. instytucji, organizacji pozarządowych, grup samopomocowych.

Współpraca pozioma między interesariuszami/osobami reprezentującymi różnego rodzaju instytucje powinna często mieć charakter pracy zespołowej. Dlatego od samego początku wspólnych działań w środowisku lokalnym powinny być respektowane zasady, dzięki którym powinna wzrosnąć efektywność lokalnej koalicji na rzecz wspierania działań w ZIP3. Do najważniejszych norm kształtujących poziom współpracy interesariuszy należą¹⁰⁰:

1. Zasada rozumienia i podporządkowania wspólnym celom.
2. Zasada partycypacji w podejmowaniu decyzji (dzięki realizacji tej zasady dochodzi do integracji zespołu).
3. Zasada efektywnego zarządzania konfliktem – wdrażanie tej reguły jest potrzebne po to, aby nie były tłumione poglądy osób znajdujących się w mniejszości, co stanowi niezbędny warunek do twórczego i skutecznego funkcjonowania zespołu.
4. Zasada wspierania innowacyjności.
5. Zasada budowania bezpieczeństwa wewnątrz zespołu – realizacja tej normy polega na zaspokajaniu

potrzeby bezpieczeństwa każdego członka zespołu.

6. Zasada refleksyjności – urzeczywistnianie tej normy dotyczy tego, aby członkowie zespołu w jak najwyższym stopniu akceptowali i angażowali się w realizowanie wspólnych celów, strategii i procesów grupowych.
7. Zasada integrowania zespołu – jej wdrażanie dotyczy zwiększania poziomu wiedzy i umiejętności w obszarze pracy zespołowej (m.in. umiejętności rozwiązywania konfliktów, wprowadzania efektywnych strategii negocjacji).

Na potrzebę inicjowania współpracy wskazują przedstawiciele użytkowników programu. Osoby uczestniczące w badaniach fokusowych podkreśliły takie zalety współpracy środowiskowej w innowacyjnym programie interwencyjnym wobec młodzieży zagrożonej uzależnieniem, jak (por. raport B. Kalinowskiej): zwiększenie szybkości reakcji otoczenia społecznego na przejawy zachowań dewiacyjnych młodzieży, uatrakcyjnienie oferty alternatyw, zwiększenie dynamizmu realizowanych programów, doprowadzenie do spójności działań promujących zdrowie w środowisku lokalnym.

¹⁰⁰ B. Kożuszniak, *Psychologiczne uwarunkowania pracy zespołowej. Dlaczego zespoły nie współpracują?*, [w:] B. Rożnowski, M. Laguna (red.), *Człowiek w pracy i w organizacji*, Wyd. KUL, Lublin 2011, s. 118-119.

K 8.: Podręcznik i metodologia ewaluacji efektywności programów (*Evaluations of Efficiency*)

Zakłada się, że metodologia badań ewaluacyjnych w ZIP3 będzie bazowała na procedurze *stepp*, która zawiera 6 kroków potrzebnych do oceny skuteczności realizowanego programu oddziaływań wobec beneficjentów¹⁰¹:

Krok 1: dobór zagadnień do oceny

Krok 2: opis procedury oceniania skuteczności

Krok 3: opis narzędzi pomiarowych

Krok 4: opracowanie planu prowadzenia badań

Krok 5: analiza uzyskanych wyników badań

Krok 6: sposób przedstawienia uzyskanych wyników badań.

8.1. Dobór zagadnień do oceny ewaluacyjnej

Program oddziaływań wobec młodzieży zagrożonej (ZIP3) zakłada wzmocnienie czynników psychospołecznych wyodrębnionych w analizach empirycznych (por. K2), dzięki którym młodzież może lepiej radzić sobie w wymogami otaczającego świata, a tym samym zmniejszyć ryzyko uzależnienia od multi-mediów. Działania ZIP3 zostały ukierunkowane na:

1. **Wzmacnianie poczucia własnej skuteczności** (radzenie sobie w sytuacjach trudnych, częstsze doświadczanie sukcesów niż porażek).
oraz kształtowanie:
2. **korzystnej dystrybucji zasobów podmiotowych** w aspekcie przypisywania im dużego znaczenia oraz spostrzegania dużych zysków;
3. **korzystnej dystrybucji zasobów stanu** w wymiarze przypisywania im dużego znaczenia; spostrzegania dużych zysków; odczuwania niewielkich strat;
4. **korzystnej dystrybucji zasobów energetycznych** poprzez przypisywanie im dużego znaczenia oraz spostrzeganie zysków;
5. **wysokiego poziomu konstruktywnych strategii radzenia sobie z problemami** polegających na współpracy społecznej, działaniach asertywnych, poszukiwaniu wsparcia społecznego, przemysłowych działaniach;
6. **niskiego poziomu destrukcyjnych strategii radzenia sobie z problemami**, polegających na działaniach instynktownych, unikowych, „nie wprost”, antyspołecznych, agresywnych;
7. **niskiego poziomu odczuwania trudności rodzinnych**;

¹⁰¹ J. Hawkins, B. Netherhood, Podręcznik ewaluacji programów profilaktycznych. Nadużywanie substancji uzależniających i inne problemy społeczne, PTP, Warszawa-Olsztyn 1994.

8. wysokiego poziomu przystosowania szkolnego poprzez przypisywanie dużego znaczenia oraz spostrzeganie zysków z przestrzegania norm szkolnych, działania na rzecz środowiska szkolnego i lokalnego, nawiązywania konstruktywnych interakcji rówieśniczych, poprawy ocen szkolnych.

Kształtowanie wymienionych czynników chroniących młodzież przed uzależnieniem od multimedii, stanowi podstawę do sformułowania następujących kryteriów oceny skuteczności realizowanego programu w badaniach ewaluacyjnych:

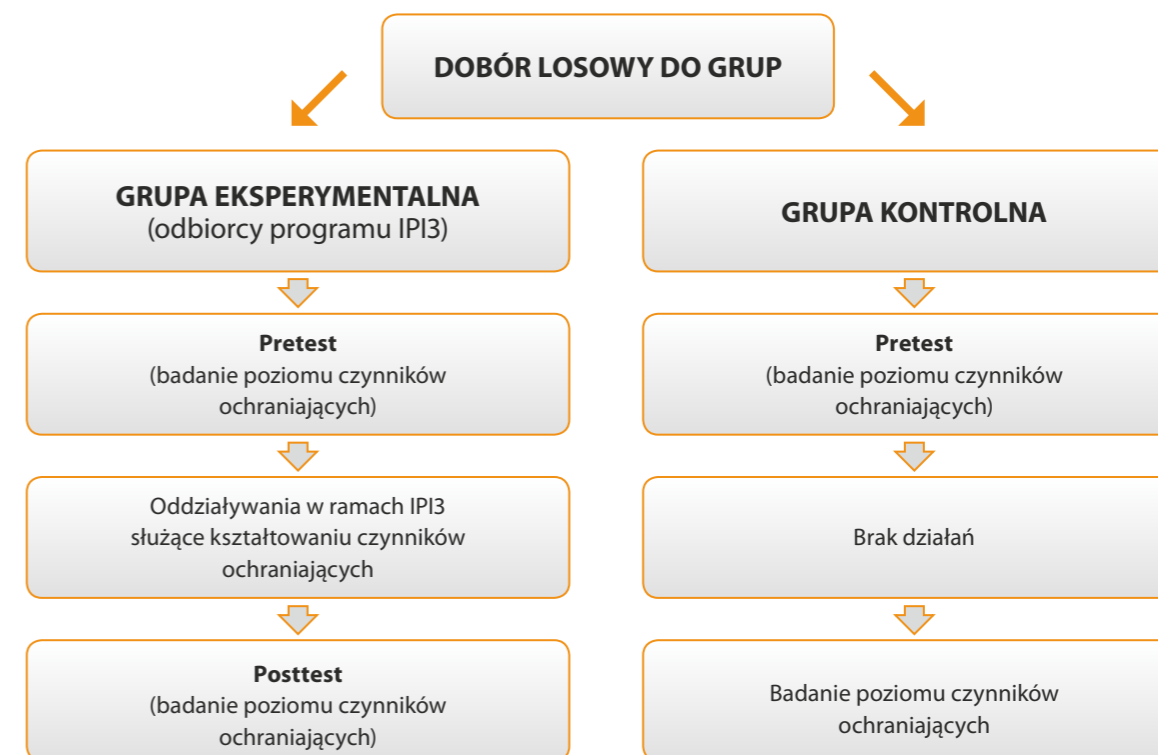
podmiotowych czynników chroniących przed uzależnieniem (por. raport J. Chwaszcz, 2012):

1. Poziom poczucia własnej skuteczności.
2. Sposób dystrybucji zasobów podmiotowych (znaczenie, zyski, straty).
3. Sposób dystrybucji zasobów stanu (znaczenie, zyski, straty).
4. Sposób dystrybucji zasobów energetycznych (znaczenie, zyski, straty).
5. Sposób dystrybucji zasobów materialnych (znaczenie, zyski, straty).
6. Nasilenie konstruktywnych strategii zaradczych.
7. Nasilenie destrukcyjnych strategii zaradczych.
8. Poziom odczuwania trudności rodzinnych.
9. Poziom przystosowania szkolnego.
10. Poziom kompetencji społecznych
11. Poziom rozwoju struktur poznawczych i twórczych

8.2. Opis procedury oceniania skuteczności

W badaniu ewaluacyjnym rekomendowane jest zastosowanie procedury polegającej na wykorzystaniu eksperymentalnego schematu ewaluacji. Rozwiązanie, które pozwoli sprawdzić, czy program ZIP3 spowodował obniżenie ryzyka uzależnienia od multimedii w grupie młodzieży polega na wprowadzeniu grupy porównawczej, zbliżonej do grupy uczestniczącej w programie pod względem istotnych cech socjo-demograficznych oraz nasilenia ryzyka uzależnienia od multimedii. Po zastosowaniu procedury doboru losowego osób do określonych grup, powinny być rozpoczęte badania ewaluacyjne według podanego poniżej modelu zaproponowanego na poniższym schemacie.

Rys. 15. Proponowany schemat ewaluacji do badania skuteczności oddziaływań w ramach ZIP3 (w stosunku do młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimedii)

8.3. Opis narzędzia pomiarowego

Narzędzie pomiarowe powinno służyć do badania zmian w natężeniu czynników ochraniających młodzież przed uzależnieniem – poczucia własnej skuteczności; dystrybucji zasobów (ich znaczenia, zysków i strat) o charakterze podmiotowym, stanu i energetycznym; strategii zaradczych w sytuacjach trudnych (konstruktywnych i destrukcyjnych); nasilenia problemów w wymiarze zdrowia fizycznego i psychicznego, poczucia trudności rodzinnych i poziomu przystosowania szkolnego. Do badania nasilenia wymienionych czynników w preteście (przed rozpoczęciem realizacji ZIP3 w grupie eksperymentalnej) i postteście (po zakończeniu realizacji ZIP3 w grupie eksperymentalnej) będzie służył *Kwestionariusz Ewaluacji ZIP wobec Młodzieży Zagrożonej Uzależnieniem I*. Niewiadomskiej.

8.4. Opracowanie planu prowadzenia badań

Plan przeprowadzenia badań powinien być skonstruowany z następujących elementów:

- osoby prowadzące badania pretestowe dla grupy eksperymentalnej i kontrolnej;
- miejsce i czas badania grupy eksperymentalnej i kontrolnej w ramach pretestu;
- osoby dokonujące obliczeń wyników pretestowych;
- osoby prowadzące badania posttestowe dla grupy eksperymentalnej i kontrolnej;
- miejsce i czas badania posttestowego dla grupy eksperymentalnej i kontrolnej;
- osoby dokonujące obliczeń wyników posttestowych.

8.5. Analiza uzyskanych wyników badań

W analizie badań ewaluacyjnych należy uwzględnić następujące kwestie:

1. Rodzaj pytań ewaluacyjnych.
2. Informacje opisowe odnoszące się do każdego z postawionych pytań ewaluacyjnych – przede wszystkim do charakterystyki badanych czynników ochraniających młodzież przed uzależnieniem (poczucia własnej skuteczności, dystrybucji zasobów podmiotowych, dystrybucji zasobów stanu, dystrybucji zasobów energetycznych, przejawiania konstruktywnych strategii zaradczych, preferowania destrukcyjnych strategii zaradczych, problemów w wymiarze zdrowia psychicznego i fizycznego; poczucia trudności rodzinnych oraz problemów szkolnych).
3. Scharakteryzowanie metod statystycznych przewidzianych do analizy danych – przede wszystkim analizy testów istotności różnic międzygrupowych.

8.6. Sposób przedstawienia uzyskanych wyników badań

Uzyskane wyniki badań powinny zostać zaprezentowane w sposób uwzględniający trzy najważniejsze kwestie:

1. Sposób przedstawienia danych liczbowych wskazujących na zależności zachodzące między wynikami pretestu i posttestu w grupie eksperymentalnej i kontrolnej.
2. Interpretację zaprezentowanych danych liczbowych.
3. Ukazanie wniosków odnoszących się do skuteczności oddziaływań w ramach programu ZIP3 na podstawie uzyskanych prawidłowości.

Wyniki badań w zakresie porównania osób przed i po oddziaływaniach w grupie osób nadużywających multimediiów (Wiechetek, 2013) wskazują, że przeprowadzone w procesie testowania autorskie zajęcia w istotny sposób przyczyniły się do:

- ➔ zmniejszenia preferowania w sytuacjach trudnych zarówno strategii antyspołeczno-manipulacyjnych, jak i unikowych,
- ➔ zwiększenia preferencji dla zachowań konstruktywnych, takich jak: nawiązywanie głębokich kontaktów interpersonalnych i rozwijanie aksjonormatywnych standardów wewnętrznych,
- ➔ zminimalizowania strat w obszarze własnej skuteczności, formalnego wsparcia instytucjonalnego i wsparcia nieformalnego pozainstytucjonalnego,
- ➔ zwiększenia poczucia zysków w zakresie własnej skuteczności oraz nieformalnego, pozainstytucjonalnego wsparcia społecznego.

Uzyskane wyniki wskazują również na konieczność wzmocnienia oddziaływań ukierunkowanych na preferowanie w sytuacjach trudnych wytrwałości i działań przemyślanych (wysokie nasilenie) oraz umiejętności rozwijania poczucia własnej skuteczności (wysokie nasilenie).

Biorąc pod uwagę powyższe oraz w odniesieniu do charakterystyki osób nadużywających multimediiów, celem nadrzędnym strategii tworzenia alternatyw dla destrukcyjnego stylu życia jest **przeorientowanie ich sposobu myślenia o sobie i innych (tabela nr 2) oraz sposobu wchodzenia i utrzymywania relacji interpersonalnych (tabela nr 3) - z wyrokującego na uczący się**¹⁰².

¹⁰² Chodzi o to, by stali się oni dużo lepszymi obserwatorami samych siebie, za: M. Adams, *Myślenie pytaniami*, Wyd. Studio Emka, Warszawa 2007.

Tabela 2. Tabela sposobu myślenia osoby uczącej się versus wyrokującej

Sposób myślenia osoby prezentującej postawę wyrokującą	Sposób myślenia osoby prezentującej postawę uczącą się
krytyczny wobec siebie i innych	akceptujący siebie i innych
reaktywny, działający automatycznie	wrażliwy, myślący
myślący: „już to wszystko wiem”	myślący: „nie wiem”
nieustępliwy i sztywny (myślenie „albo-albo”)	elastyczny, dostosowujący myślenie
przekonany o swojej nieomyślności	dociekliwy
boi się różnicy zdań	ceni sobie różnice zdań
wyłącznie własny punkt widzenia	uwzględnia punkt widzenia innych
broni założeń	kwestionuje założenia
możliwości postrzega jako ograniczone	możliwości postrzega jako nieograniczone
zasadnicze nastawienie: obronne	zasadnicze nastawienie: zaciekawienie

*Źródło: opracowanie własne na podstawie: M. Adams, *Myślenie pytaniami*, Wyd. Studio Emka, Warszawa 2007*

Tabela 3. Tabela sposobu wchodzenia i utrzymywania relacji interpersonalnych przez osobę uczącą się versus wyrokującą

Sposób wchodzenia i utrzymywania relacji interpersonalnych przez osobę wyrokującą	Sposób wchodzenia i utrzymywania relacji interpersonalnych przez osobę uczącą się
relacje: wygrana – przegrana	relacje: wygrana -wygrana
czuje się odizolowany od innych	czuje się związany z innymi
obawia się różnicy zdań	ceni sobie różnicę zdań
prowadzi spór	prowadzi dialog
krytykuje	analizuje krytycznie
dostrzega różnice oraz polaryzuje: słuszne – niesłuszne	stara się dostrzec fakty oraz to co wspólne
reakcja partnera interakcji postrzegana jest jako odrzucenie	reakcja partnera interakcji postrzegana jako interesująca
w sytuacjach trudnych - atakuje się lub broni	w sytuacjach trudnych – rozwiązuje i kreuje

*Źródło: opracowanie własne na podstawie: M. Adams, *Myślenie pytaniami*, Wyd. Studio Emka, Warszawa 2007*

Alternatywnymi, a także atrakcyjnymi zajęciami dla beneficjentów programu, a więc młodzieży w wieku 15 – 19 lat nieprzystosowanej społecznie z uwagi na nadużywanie multimediiów są **warsztaty kulturalno-techniczne bazujące na metodach twórczej resocjalizacji**. Umożliwiają one **wykształcenie nowych, konstruktywnych (alternatywnych) kompetencji, umożliwiających odgrywanie podmiotom oddziaływań satysfakcjonujących ról społecznych w sposób odmienny niż dotychczasowy**.

Proces twórczej resocjalizacji ukierunkowany jest na wytworzenie produktu finalnego, którym są nowe parametry tożsamości oraz ich społeczny odbiór.

Na strukturę procesu twórczego składa się wiele elementów, ale najistotniejsze z nich są te, które determinują proces twórczy i wyznaczają jego dynamikę, czyli emocje, motywacja, percepcja, pamięć, myślenie, wyobraźnia. Zastosowanie metod twórczej resocjalizacji daje szansę odpowiedniej modyfikacji i ukierunkowania tych składników na rozwój.

EMOCJE

Zarówno w działalności teatralnej, jak również sportowej wykorzystać można dużą ilość technik wyzwalających i zarazem obniżających nasilenie emocji podmiotów oddziaływań. Właściwie zastosowane działania kreujące wyzwalają pozytywne emocje filokreatywne¹⁰³ uruchamiające proces powstawania nowych, nieprzeciętnych pomysłów i pojawiania się radości, zaniepokojenie i sympatię interpersonalną oraz prowadzą do stopniowego obniżania nasilenia emocji negatywnych aż do ich wygaszenia.

MOTYWACJA

W projektowaniu metod oddziaływań w ramach wczesnej interwencji socjalnej wobec osób nadużywających multimediiów należy brać pod uwagę zarówno **autonomiczną motywację poznawczą¹⁰⁴ (samoistną, cechującą się spontanicznością wynikającą z zainteresowania daną sytuacją lub zdarzeniem; nośnikiem tego rodzaju motywacji jest działalność teatralna i sportowa, które rozbudzają ją i utrwalają; wyzwala ona aktywność twórczą i warunkuje osiągnięcie założonego celu; pobudzana jest na zasadzie dodatniego sprzężenia zwrotnego), jak też motywację instrumentalną¹⁰⁵ (uruchamianą przez dostarczanie z reguły silnego wzmocnienia - mechanizm motywacyjny oparty na ujemnym sprzężeniu zwrotnym), która charakteryzuje się tym, że skupia się na zewnętrznych i zwykle pozapoznawczych celach. W przypadku osób nadużywających środków masowego przekazu wskazane jest uaktywnianie głównie autonomicznej motywacji poznawczej.**

PERCEPCJA

Psycholodzy definiują ją jako proces postrzegania ludzi, rzeczy i obiektów. Podstawą ludzkiej aktywności twórczej jest **percepcja allocentryczna** (nadawanie zobiektywizowanych kategorii otaczającej rzeczywistości). Z kolei **percepcja fizjonomiczna** umożliwia przypisywanie subiektywnych stanów psychicznych zewnętrznym obiektom i rzeczom – chodzi tu głównie o uczucia i intencje). Projektowanie metod oddziaływań w zakresie wczesnej interwencji socjalnej powinno opierać się na wzmocnianiu mechanizmów percepcyjnych o charakterze allocentrycznym (techniki aktywnego postrzegania zajęć teatralnych, muzycznych, plastycznych czy sportowych narzędzia służącego kreacyjnemu modyfikowaniu rzeczywistości)¹⁰⁶.

PAMIĘĆ

We wczesnej interwencji socjalnej podejmowanej wobec osób nadużywających multimediiów istotne jest oparcie na mechanizmach pamięci celowego kreowania sytuacji i problemów innowacyjnych, prowadzących podmioty oddziaływań do ich twórczego rozwiązywania. Metody twórczej resocjalizacji uruchamiające fazowy mechanizm zmiany struktury wiedzy czy też przywoływania pamięciowego¹⁰⁷ (zapamiętywanie tekstów scenicznych oraz strukturyzacja treści), dają szansę na znaczne wzmocnienie oddziaływań.

¹⁰³ T. Kocowski, *Aktywność twórcza człowieka. Filogeneza. Funkcja. Uwarunkowania*, [w:] T. Kocowski, *Szkice z teorii twórczości i motywacji*, Wyd. UAM, Poznań.

¹⁰⁴ A. Tokarz, *Dynamika procesu twórczego*, Wyd. UJ, Kraków 2005.

¹⁰⁵ E. Nęcka, *Psychologia twórczości*, GWP, Gdańsk 2005.

¹⁰⁶ M. Konopczyński, *Metody twórczej...*, op.cit.

¹⁰⁷ E. Nęcka, *Psychologia twórczości...*, op.cit.

MYŚLENIE

Jest to proces dochodzenia do optymalnych rozwiązań problemu. W odniesieniu do pracy z osobami nadużywającymi multimediiów wskazane jest uruchamianie mechanizmów twórczego myślenia minimalizujących usztywnienia i stereotypy myślowe oraz wyzwalających myślenie metaforyczne (interaktywne połączenie znaczeń prowadzące do poszerzenia wiedzy oraz zrozumienia zjawiska lub procesu)¹⁰⁸.

WYOBRAŹNIA

Przy zastosowaniu metod teatralnych, plastycznych czy muzycznych struktury twórczej wyobraźni (zdolność umysłu do tworzenia i posługiwania się wyobrażeniami) rozwijane są głównie poprzez uruchamianie mechanizmów wizualizacji (uzupełnianie procesu myślenia wyobrażeniami wzrokowymi). Wyobraźnia twórcza odgrywa szczególną rolę z procesie readaptacji społecznej osób nadużywających multimediiów z uwagi na konieczność wyposażenia ich w nowe (alternatywne) kompetencje, umożliwiających odgrywanie satysfakcjonujących ról społecznych w sposób odmienny niż dotychczasowy.

W ramach wczesnej interwencji socjalnej podejmowanej wobec osób nadużywających multimediiów zalecane jest projektowanie zajęć warsztatowych wzmocniających samoocenę i rozwijających poczucie własnej skuteczności oraz rozwijających umiejętności komunikacyjne, opartych na metodach twórczej resocjalizacji.

¹⁰⁸ M. Konopczyński, *Metody twórczej...*, op.cit.

K 9.: Przewodnik potencjału rozgłosu, promocji
i włączenia w główny nurt polityki wraz ze strategią
upowszechniania (*Publicity & Mainstreaming*)

9.1. Przesłanki uzasadniające włączenie programu ZIP3 w główny nurt polityki

Podstawą do włączania programu ZIP3 w główny nurt polityki – zarówno uzyskanych wyników badań dotyczących czynników ochraniających beneficjentów przed uzależnieniem od multimediów oraz zasobów kształtujących efektywność pracy użytkowników, jak również działań w zakresie wczesnej interwencji socjalnej – jest *Rekomendacja Rady Europy z dnia 5 czerwca 2001 roku dotycząca picia alkoholu przez młodocianych, a zwłaszcza przez dzieci i młodzież* (2001/458/EC). Uzasadnienie włączenia ZIP3 w główny nurt polityki wynika z trzech przedstawionych poniżej dyrektyw.

Dyrektywa 1. dotycząca prowadzenia badań w obszarze używania alkoholu przez młodzież:

1. Należy promować badania nad wszelkimi aspektami problemów związanych z pićm alkoholu przez młodzież, a zwłaszcza przez dzieci i młodzież, po to by móc lepiej zidentyfikować i ocenić metody radzenia sobie z tym problemem.
2. Należy pozyskiwać i rozpowszechniać wśród osób zainteresowanych udokumentowanych informacji na temat czynników motywujących młodocianych, a zwłaszcza dzieci i młodzież, do rozporządzenia picia.

Dyrektywa 2. odnosząca się do inicjowania działań w stosunku do młodzieży zagrożonej uzależnieniem:

1. Należy wspierać w szczególny sposób tworzenie specyficznych podejść do wczesnego wykrywania i interwencji zapobiegających uzależnianiu się młodocianych od alkoholu.
2. Należy wspierać podejścia wielosektorowe w edukacji młodych ludzi w kwestiach zachowań związanych z pićm alkoholu po to, aby lepiej zapobiegać negatywnym skutkom, angażując odpowiednio sektor oświaty i wychowania, służbę zdrowia, organizacje młodzieżowe, wymiar sprawiedliwości, właściwe organizacje pozarządowe i media.

Dyrektywa 3. dotycząca charakteru uczestnictwa młodych osób w programach służących zapobieganiu uzależnienia wśród młodzieży:

1. Należy zwiększać udział młodocianych w politykach i akcjach prozdrowotnych, wykorzystując w pełni ich wkład, zwłaszcza w dziedzinie informacji; wspierać konkretne działania inicjowane, planowane, wdrażane i oceniane przez młodocianych.
2. Należy dbać o to, aby tworzenie, wdrażanie i ocena kompleksowych polityk i programów promocji zdrowia adresowanych do dzieci i młodzieży, ich rodziców, nauczycieli i wychowawców oraz opiekunów, na poziomie lokalnym, regionalnym, krajowym i europejskim uwzględniały problem picia alkoholu przez młodzież, ze szczególnym uwzględnieniem takich kontekstów, jak organizacje młodzieżowe, organizacje sportowe i szkoły.

9.2. Realizacja dyrektyw Rekomendacji Rady Europy w ZIP3

Realizacja dyrektywy 1. w ZIP3:

W ramach programu ZIP3 przeprowadzono badania dotyczące zasobów psychospołecznych młodzieży w różnym stopniu zagrożonej uzależnieniem od multimediów i na tej podstawie:

1. Wskazano na jedenaście czynników ochraniających młode osoby przed uzależnieniem od multimediów.
2. Zastosowano narzędzie do diagnozowania psychospołecznych czynników ochraniających młodzież przed uzależnieniem – *Kwestionariusz Zasobów Przystosowawczych Młodzieży I*. Niewiadomskiej.

Drugi rodzaj badań w ZIP3 odnosił się do zasobów psychospołecznych, które warunkują efektywność profesjonalnych oddziaływań wobec młodzieży zagrożonej uzależnieniem. W tym kontekście:

1. Wskazano na kategorie zasobów decydujących o efektywności działań profesjonalistów.
2. Zastosowano narzędzie do diagnozowania efektywności pracy użytkowników programu ZIP3 - *Kwestionariusz Zasobów Wychowawcy/Opiekuna I*. Niewiadomskiej.

Realizacja dyrektywy 2. w ZIP3:

Program ZIP3 zawiera specyficzne podejście do wczesnego wykrywania i interwencji zapobiegających uzależnianiu się młodych osób od multimediów. Wczesne wykrywanie jest możliwe dzięki zastosowaniu narzędzia selekcyjnego – *Kwestionariusza Zasobów Przystosowawczych Młodzieży I*. Niewiadomskiej, zaś wczesna interwencja jest związana z realizacją celów ZIP3 (wzmacnianiem czynników ochraniających młodzież przed uzależnieniem od multimediów).

W koncepcji ZIP3 zawarte jest wielosektorowe podejście zapobiegania uzależnieniom, ponieważ w realizacji strategii profilaktycznych mogą brać aktywny udział różne podmioty życia społecznego – m.in. sektor oświaty i wychowania, służba zdrowia, organizacje młodzieżowe, wymiar sprawiedliwości, organizacje pozarządowe i media.

Realizacja dyrektywy 3. w ZIP3:

Działania w ZIP3 opierają się na realizacji strategii oddziaływań rówieśniczych, co wskazuje na znaczny udział młodych osób w planowanie, wdrażanie, realizowanie i ocenianie innowacyjnego programu interwencyjnego wobec młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu uzależnienia od multimediów.

9.3. Sposób włączania ZIP3 w nurt polityki państwa

Program ZIP3 polegający na zapobieganiu marginalizacji młodzieży z powodu uzależnienia od multimediów poprzez zainicjowanie działań Młodzieżowej Koalicji Inicjatyw Lokalnych powinien być włączony w nurt polityki społecznej państwa na trzech poziomach: krajowym, wojewódzkim i gminnym.

1. **Włączanie programu ZIP3 w nurt polityki społecznej na poziomie krajowym.** Innowacyjny program interwencyjny wobec młodzieży zagrożonej wykluczeniem z powodu uzależnienia od multimediów może zostać włączony w ogólnokrajowy nurt polityki społecznej w dwóch obszarach:
 - ➔ poszukiwania wsparcia w centralnych organach państwa przez podmioty realizujące program - głównie przez władze samorządowe. Ogólnokrajowa pomoc instytucjonalna może dotyczyć zasobów: ludzkich (np. specjalistów w zakresie realizacji celów programu na poziomie społecznym i/ lub indywidualnym); materialnych; logistycznych; finansowych;

- ➔ w obszarze zapobiegania uzależnieniom przez centralne agendy w zakresie profilaktyki uzależnień – głównie Państwową Agencję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych i Krajowe Biuro do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii.
2. **Włączanie programu ZIP3 w nurt polityki społecznej na poziomie wojewódzkim.** Program ZIP3 wpisuje się w wojewódzką politykę przeciwdziałania problemom uzależnień z uwagi na¹⁰⁹:
 - ➔ poszukiwanie wsparcia w realizacji gminnych programów profilaktycznych;
 - ➔ udział koordynatorów gminnych programów przeciwdziałania problemom uzależnień w specjalistycznych szkoleniach;
 - ➔ poszukiwanie wsparcia (m.in. merytorycznego i finansowego) dla rozwoju nowoczesnych programów profilaktycznych i socjoterapeutycznych w gminach obejmujących tereny wiejskie i małe miasta;
 - ➔ uczestnictwo w regionalnych kampaniach edukacyjno-informacyjnych na temat możliwości zapobiegania uzależnieniom.

Podstawą do włączania ZIP3, programu zapobiegania wykluczeniu społecznemu młodzieży z powodu uzależnienia od multimediów poprzez włączenie ZIP3 w politykę zapobiegania uzależnieniom na poziomie wojewódzkim zapewnia norma ustawowa. Mianowicie, zgodnie z artykułem 9 *ustawy o przeciwdziałaniu* 106, przy realizacji projektu współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego *narkomanii*¹¹⁰, organ wykonawczy samorządu województwa powinien udzielać pomocy merytorycznej i finansowej podmiotom realizującym zadania objęte wojewódzkim programem przeciwdziałania uzależnieniom.

3. Włączanie programu ZIP3 w nurt polityki społecznej na poziomie gminnym.

Program ZIP 3 wpisuje się w przeciwdziałanie problemom uzależnienia na terenie gminy w takich aspektach, jak¹¹¹:

- ➔ **zwiększanie pomocy psychospołecznej** rodzinom dotkniętym problemem uzależnienia od multimediów - w tym obszarze działania ZIP3 powinny służyć zwiększeniu wsparcia psychologicznego i socjoterapeutycznego dla rodziców i dzieci z tego typu rodzin;
- ➔ **prowadzenie działalności informacyjnej i edukacyjnej** - realizacja następujących zadań w ramach ZIP3: wdrażanie metody wczesnej diagnozy przez przygotowane do tego osoby; podejmowanie wczesnej interwencji wobec młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów, tworzenie zintegrowanego systemu profilaktyki dla dzieci i młodzieży;
- ➔ **wspomaganie działalności podmiotów prowadzących działalność profilaktyczną** (m.in. instytucji, stowarzyszeń i osób fizycznych) - działania ZIP3 mogą się wpisywać w nurt polityki społecznej poprzez realizację zadań z gminnego programu profilaktycznego;
- ➔ **podnoszenie jakości lokalnych programów profilaktycznych** - z punktu widzenia skuteczności zadań realizowanych w ZIP3 ważne jest to, aby były one: dopasowane do potrzeb odbiorców; prowadzone przez wyspecjalizowaną kadrę realizatorów; zabezpieczone finansowo; monitorowane w aspekcie ich celowości, racjonalności, wykonalności, ekonomiczności, kompleksowości oraz wewnętrznej spójności, czyli atrybutów gwarantujących wysoką efektywność programów zapobiegających problemom uzależnień od multimediów.

¹⁰⁹ Niewiadomska, K. Misztal, M. Golek, *Zapobieganie...*, op.cit., s. 77-79.

¹¹⁰ Dz.U. 2005 Nr 179, poz. 1485.

¹¹¹ Niewiadomska, K. Misztal, M. Golek, *Zapobieganie...*, op.cit., s. 79-82.

K 10.: Praktyczny przewodnik określający zastosowania,
sposób wdrażania i stosowania programu
(Success & Usage)

Istotą projektu ZIP3 jest wykorzystywanie kapitału psychospołecznego w celu zwiększania indywidualnych zasobów rozwojowych, a poprzez to zmniejszenia ryzyka marginalizacji społecznej młodzieży z powodu uzależnienia od multimediów. Dzięki uczestnictwu w działaniach ZIP3 młodzież zyskuje dostęp do zasobów posiadanych przez wszystkich, którzy są powiązani wzajemnym zaufaniem, przy czym wielkość sieci wpływa na rozmiar i charakter zasobów kapitału społecznego, jakim może ona dysponować¹¹². Stąd też można postawić tezę, że angażując się w działania ZIP3 jednostka inicjuje strategię inwestycyjną, która poprzez rozwijanie własnych zasobów i wykorzystywanie kapitału społecznego, skutkuje uzyskaniem wymiernych korzyści na poziomie indywidualnym (w tym również w postaci zmniejszenia ryzyka uzależnienia) i społecznym.

10.1. Sposób wdrażania ZIP3 na poziomie gminy

Wdrażanie programu na poziomie gminy powinno być oparte na modelu propagowania promocji zdrowia. Istotą tego podejścia jest podział funkcji, kompetencji i zadań w zależności od roli, jaka jest przypisana określonej kategorii podmiotów. Szczegółowa analiza takiego ujęcia znajduje się w części K7. Wskazać jednak należy, że w rekomendowanym modelu wyodrębniono trzy kluczowe role: dostawców (podmioty odpowiedzialne za logistykę i usytuowanie działań programu w lokalnej społeczności); innowatorów (podmioty odpowiedzialne za koncepcję wdrażanego programu); propagatorów (podmioty odpowiedzialne za realizację programu w stosunku do beneficjentów). Takie wyodrębnienie ról w procesie wdrażania programu uzasadnia trzy ważne postulaty odnoszące się do wdrażania ZIP3 na poziomie gminy:

- ➔ postulat pierwszy dotyczy klarownego wyspecyfikowania specyficznych dla dostawców, innowatorów i propagatorów - celów, funkcji i zadań;
- ➔ postulat drugi jest związany z nieprzekraczaniem kompetencji przez podmioty przyjmujące określoną rolę w projekcie – dostawcy, innowatora i propagatora;
- ➔ postulat trzeci wskazuje na łączenie implantowania projektu ze ścisłą współpracą między dostawcami, innowatorami i propagatorami.

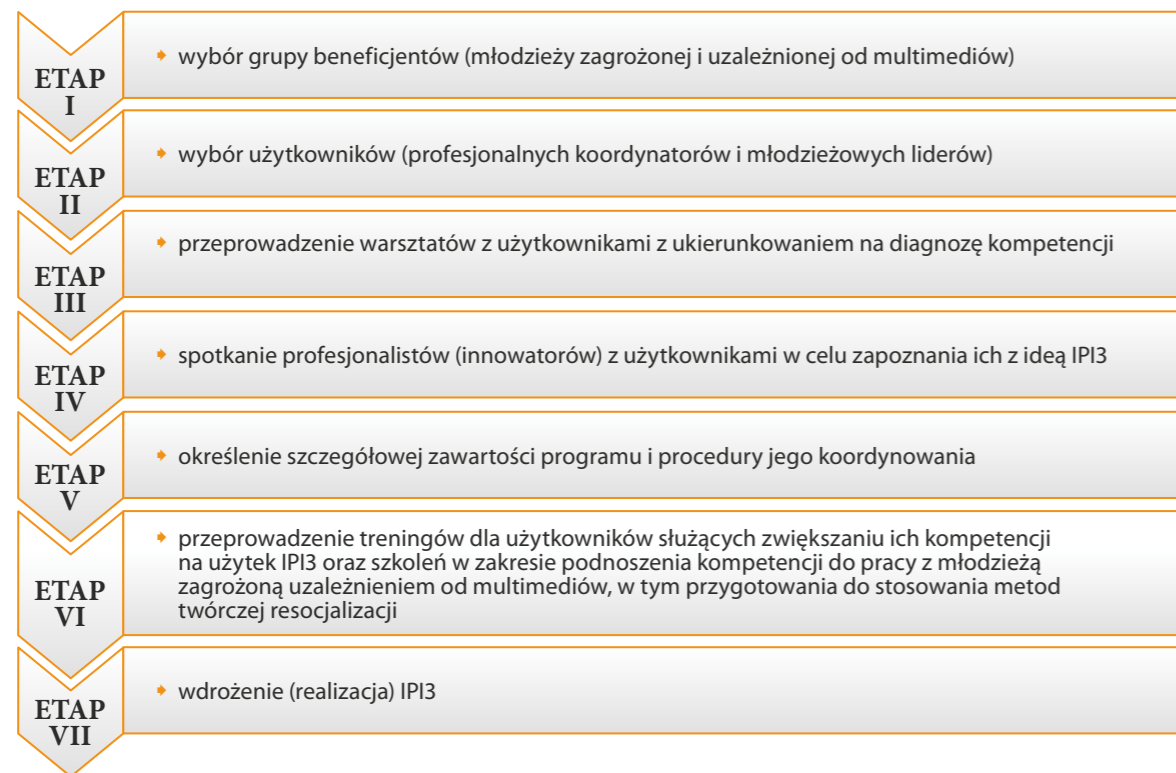
10.2. Sposób wdrażania ZIP3 na poziomie zaangażowania użytkowników

Wdrażanie programu na poziomie zaangażowania użytkowników powinno być oparte na modelu organizowania lokalnej społeczności, zakładającego systematyczne przygotowanie użytkowników (dorosłych koordynatorów i młodzieżowych liderów) do pełnienia roli realizatorów programu.

Przygotowanie programu do realizacji ma charakter etapowy. Specyfikę przygotowań ilustruje poniższy schemat (szczegółowa analiza tego zagadnienia znajduje się w części K6).

112 M. Adamczyk, *Istota kapitału społecznego. Aplikacje profilaktyczne*, [w:] I. Niewiadomska, M. Kalinowski (red.), *Wezwani do działania. Zasoby społeczne w profilaktyce zachowań destrukcyjnych*, Wyd. KUL, Lublin 2010, s. 29-46.

Rys. 16. Etapy przygotowania użytkowników (profesjonalnych koordynatorów i młodzieżowych liderów) do realizacji ZIP3

Informacje przedstawione na schemacie skłaniają do sformułowania następujących wniosków:

1. Uczestnictwo beneficjentów w programie powinna poprzedzać diagnoza wskazująca na niski poziom czynników ochraniających przed uzależnieniem.
2. Działania w ZIP3 powinny mieć charakter celowy ze względu na zapotrzebowanie beneficjentów – powinny prowadzić do zwiększania poziomu czynników chroniących przed patologicznym korzystaniem z multimediów.
3. Beneficjenci programu mogą być zaangażowani w realizację różnorodnych celów społecznych. Ważne jest natomiast to, aby podejmowane przez nich aktywności przyczyniały się do zwiększania zasobów, które ochraniają przed uzależnieniem od multimediów.
4. Osiągnięcie celu na poziomie indywidualnym (wzrost nasilenia czynników chroniących przed nadużywaniem multimediów) powinno znaleźć odzwierciedlenie w badaniach ewaluacyjnych.

Spis rysunków i tabel

- Rysunek 1.** Kognitywno - poznawczy model etiologii nałogów | 12
- Rysunek 2.** Związek pomiędzy zaangażowanym uczestnictwem młodzieży w działania realizowane w ramach ZIP3 a wzrostem poziomu czynników ochraniających ją przed uzależnieniem od multimediów i wykluczeniem społecznym | 17
- Rysunek 3.** Struktura młodzieżowych Klubów Edukacji Nieformalnej (KEN) w ZIP3 – przykład | 20
- Rysunek 4.** Schemat oddziaływań pomocowo – wspierających wobec rodziny z problemem nadużywania multimediów | 38
- Rysunek 5.** Etapy diagnozy realizowanej w ramach ZIP3 – założenie nr 1 | 43
- Rysunek 6.** Strategia badawcza realizowana w ramach ZIP3 – założenie nr 2 | 44
- Rysunek 7.** Procesy zmian w innowacyjnym ZIP3 | 53
- Rysunek 8.** Procesy zachodzące w ramach realizacji ZIP3 | 64
- Rysunek 9.** Odbiorcy programu ZIP3 – model wczesnej interwencji socjalnej wobec młodzieży w wieku 15 – 19 lat, zagrożonej uzależnieniem od multimediów | 77
- Rysunek 10.** Poziomy organizacji i realizacji działań w ramach ZIP3 | 93
- Rysunek 11.** Model współpracy podmiotów zaangażowanych w działania ZIP3 | 94
- Rysunek 12.** Etapy przygotowania użytkowników (profesjonalnych koordynatorów i młodzieżowych liderów) do realizacji ZIP3 | 95
- Rysunek 13.** Proponowany schemat ewaluacji do badania skuteczności oddziaływań w ramach ZIP3 (w stosunku do młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów) | 104
- Rysunek 14.** Etapy tworzenia grup zadaniowych w programie ZIP3 (model wczesnej interwencji socjalnej wobec osób zagrożonych wykluczeniem społecznym z powodu uzależnienia od multimediów) | 112
- Rysunek 15.** Proponowany schemat ewaluacji do badania skuteczności oddziaływań w ramach ZIP3 (w stosunku do młodzieży zagrożonej uzależnieniem od multimediów) | 129
- Rysunek 16.** Etapy przygotowania użytkowników (profesjonalnych koordynatorów i młodzieżowych liderów) do realizacji ZIP3 | 144
- Tabela 1.** Strategie postępowania w profilaktyce rodzinnej | 13
- Tabela 2.** Tabela sposobu myślenia osoby uczącej się versus wyrokującej | 131
- Tabela 3.** Tabela sposobu wchodzenia i utrzymywania relacji interpersonalnych przez osobę uczącą się versus wyrokującą | 131